

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav světových dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Martin Liška

Švédská zahraniční politika v prvních letech vlády Karla XI.

**Swedish Foreign Policy during Early Years of Charles XI's
Reign**

Praha, 2010

Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. František Stellner, Ph.D.

Na tomto místě bych rád poděkoval docentu Stellnerovi za vstřícný přístup a za jeho cenné připomínky, podněty a rady, bez nichž by tato práce nevznikla.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15.12. 2010

Martin Liška

Abstrakt – Diplomová práce se zabývá švédskou zahraniční politikou v letech 1660 – 1675, tedy v prvních letech vlády Karla XI. Ačkoliv je Švédsko po prakticky celé 17. století považováno za velmoc, z ekonomického hlediska se jednalo o slabou zemi. Švédsko bylo zcela závislé na finanční pomoci od svých spojenců, zejména v obdobích míru, jako tomu bylo mezi lety 1660 – 1675. Tato skutečnost patří k hlavním faktorům ovlivňujícím švédskou zahraniční politiku této doby.

Hlavní část práce je věnována vztahům mezi Švédskem a ostatními evropskými státy. Nejdůležitější byly vztahy s Francií a Dánskem, neboť právě Francie byla většinou tím spojencem, který poskytoval Švédsku potřebné finance. Role Dánska byla důležitá kvůli jeho geografické poloze jako švédského souseda. Samozřejmě jsou zmíněny i vztahy k dalším státům, které rovněž hrály důležitou roli – Anglii, Nizozemí, Braniborsku, ostatním německým státům, Polsku a Rusku.

Účelem diplomové práce není jen analyzovat švédskou zahraniční politiku, nýbrž také odpovědět na otázky, zda existovala nějaká alternativa nebo zda směřování této politiky bylo jediné možné a také, zda lze tuto politiku považovat za úspěšnou či nikoli. Tyto otázky jsou zodpovězeny v závěru práce, za použití argumentů postavených na faktech uvedených v předcházejících kapitolách.

Klíčová slova – švédské velmocenské období, poručnická vláda, Karel XI., Ludvík XIV., kurfiřt Fridrich Vilém, skånská válka

Abstract – The thesis is focused on Swedish foreign policy during the period 1660 – 1675, the early years of Charles XI's reign. Although Sweden is considered as an empire practically all over the 17th century, from the economic point of view it was a weak country. Sweden was totally depending on financial help from its allies, especially during periods of peace, as it was the case between 1660 and 1675. This fact belongs to the main aspects influencing the Swedish foreign policy at this time.

Main part of the thesis is dedicated to relations between Sweden and other European states. The most significant were the relations with France and Denmark, since France was the ally which provided Sweden the needed finance. The role of Denmark was also essential because of its geographical position as neighbouring country to Sweden. The thesis indeed discusses relations to some other states that played an important role as well - England, the Netherlands, Brandenburg, other German states, Poland and Russia.

The aim of the thesis is not just to analyse the Swedish foreign policy, but even to answer questions if there was any alternative or if the way this policy was conducted was the only possible one and also, if such policy can be considered as success or failure. These questions are answered at the final part of the thesis, using arguments well-founded on the facts given in the foregoing chapters.

Key terms – Swedish Imperial Period, regency, Charles XI, Louis XIV, Elector Fredrick William, Scanian War

Obsah:

1. Úvod.....	8
2. Zahranicně politická situace Švédska v roce 1660.....	15
3. Osobnosti švédské zahraniční politiky.....	22
4. Švédsko-dánské vztahy.....	29
4.1. Vztahy Švédska a Holštýnsko-Gottorpska.....	39
5. Švédsko-francouzské vztahy.....	44
6. Švédsko-braniborské vztahy.....	52
7. Švédsko-nizozemské a švédsko-anglické vztahy.....	60
8. Klíčové momenty vztahů mezi Švédskem a vybranými říšskými suverény.....	68
9. Švédsko-polské vztahy.....	74
10. Švédsko-ruské vztahy.....	83
11. Zhodnocení švédské zahraniční politiky ve sledovaném období.....	90
Seznam použitých pramenů a použité literatury.....	95

Seznam použitých zkratek:

EHR	–	The English Historical Review
FHS	–	French Historical Studies
HJb	–	Historisches Jahrbuch
HO	–	Historický obzor
HT	–	Historisk Tidskrift
HZ	–	Historische Zeitung
JMH	–	The Journal of Modern History
KFÅ	–	Karolinska förbundets årsbok
KS	–	Kurbrandenburgs Staatsverträge
SR	–	Slavic Review
SRARp	–	Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll

1. Úvod

V průběhu 17. století a v prvních dekádách století následujícího prošlo Švédsko etapou svého politického vývoje, která je dnes označována jako „velmocenské období“ („*stormaktstiden*“). Bez nadsázky lze říci, že v tomto období Švédsko opustilo periferii evropského dění a po téměř celé jedno století hrálo v evropské politice významnou a nepřehlédnutelnou roli. V českém historickém povědomí jsou pevně zafixovány pojmy jako „*řádění Švédů za třicetileté války*“ či „*obležení Prahy od Švédů*“ - z toho jasně vyplývá, jak výrazným dojmem museli ve své době švédští vojáci¹ působit na své okolí, když se povědomí o jejich činech udrželo v lidové paměti téměř 400 let.

V čele švédského státu stáli v popisovaném období významní panovníci jako Gustav II. Adolf, Kristýna, Karel X. Gustav a Karel XII.; český čtenář má k dispozici překladové monografie věnované těmto osobnostem. Kromě těchto známých postav však vládl ve Švédsku ještě jeden, podstatně méně známý panovník – Karel XI. Za posledních 60 let o něm vyšly ve Švédsku pouze dvě monografie a ačkoliv každá z nich podává velmi odlišný obraz tohoto krále, v jednom se oba autoři shodují: „*Karel XI. (1655 – 1697) je charakterizován jako záhadný anonymní monarcha ve švédské panovnické poslušnosti,*“² resp. „*Karel XI. byl zastíněn svým otcem, dynamickým Karlem X. Gustavem, a proslulým synem Karlem XII.*“³ Snad je důvodem této anonymity skutečnost, že na rozdíl od svého otce i syna nestrávil Karel XI. většinu své vlády válčením. Velkou část jeho dlouhé, 37 let trvající vlády lze s trochou nadsázky charakterizovat jako období dočasného klidu a míru. Jak však hodlám ukázat později, v části věnované Karlově osobnosti, nelze jej proto považovat za přesvědčeného pacifistu. Spíše než panovníkova osoba hrála hlavní roli neutěšená finanční situace státu, který si jednoduše nemohl dovolit vést další nákladné války a potřeboval chvíli oddechu.

Úsilí švédské zahraniční politiky lze tedy zjednodušeně charakterizovat jako snahu o nalezení silného spojence a nezabřednout do žádné další nákladné války. Bitva u Fehrbellinu a následná skånská válka jsou výmluvnými důkazy, že ne vždy byla tato politika úspěšná, přesto ale není možné ji zcela zavrhnout jako naprosto špatnou. Je nutné mít na paměti, že v okamžiku smrti Karla X. Gustava vedlo Švédsko válku se třemi státy najednou

¹ Přesnější označení by bylo vojáci bojující pod švédskou vlajkou, neboť se zdaleka nejednalo jen o etnické Švédy. Např. v bitvě u Breitenfeldu tvořili etničtí Švédové jen 20 % početního stavu švédského vojska a v bitvě u Lützenu dokonce jen 18 %, viz ERIKSSON, Sverige, s. 43.

² ÅBERG, Karl XI, zadní obálka.

³ RYSTAD, Karl XI, zadní obálka.

(s Dánskem,⁴ Polskem a Ruskem). Po jeho smrti rychle uzavřelo se všemi třemi státy mír a skutečnost, že 15 let nedošlo k vojenskému střetu s žádným z nich, třebaže žádná ze stran nebyla s mírovými ustanoveními spokojena, je již sama o sobě dostatečným argumentem pro uznání alespoň částečného úspěchu této politiky.

Svou práci jsem ohraničil rokem 1675, konkrétně bitvou u Fehrbellinu. Učinil jsem tak proto, že dle mého názoru tento rok tvoří významný předěl vlády Karla XI. - dosavadní politika usilující o rovnováhu sil je odsunuta do pozadí, na její místo nastupuje válka. Pochopitelně je možné nahlížet na vývoj událostí tím způsobem, že skánská válka je logickým završením předchozího vývoje, neboť o rovnováhu sil usilující politiku je nutno hodnotit jako neúspěšnou. Jak už jsem ale poukázal výše, nepovažuji tuto politiku za zcela neúspěšnou ani za jakýsi druh přede hry k nevyhnutelné válce, kterou by tato politika pouze oddálila. Lze také namítnout, že i skánská válka byla svým způsobem pouhou přede hrou k nastolení absolutismu, ke kterému Karel sáhl pouhý rok po jejím skončení – jinými slovy, že teprve skánská válka proměnila nerozhodného a lehce ovlivnitelného mladíka v rázného panovníka, schopného prosadit svou vůli. Tématem této práce však není vývoj Karlovy osobnosti – ten je dostatečně zachycen ve výše zmíněných biografích -, nýbrž vývoj švédské zahraniční politiky v daném období. Skánská válka tuto politiku natolik změnila, že by bylo velmi komplikované se snažit vtěsнат do předepsaného rozsahu vývoj této politiky jak před rokem 1675, tak v průběhu války.

Především je ale nutné mít na paměti, že bitva u Fehrbellinu, třebaže se svým rozsahem nemůže řadit mezi velké bitvy dějin⁵, byla v dějinách švédské zahraniční politiky významnějším symbolem než např. bitva u Lundu, která znamenala obrat ve skánské válce. A rovněž na straně vítěze – Braniborska – se této bitvě dostalo velké publicity, neboť „*vítězství nad stále ještě zdánlivě nepřemožitelným Lvem ze severu každému v Německu a v Evropě naprosto jednoznačně ukázalo, že Braniborsko už není zaostalý zásobník jemného písku v Říši, kterým mohou velmoci ve svých vojensko-politických plánech beztréstně posouvat.*“⁶ A právě díky vítězství v bitvě u Fehrbellinu si Fridrich Vilém vysloužil přídomek Velký kurfiřt, pod kterým je dodnes znám.⁷ Jak bylo tehdy obvyklé, objevila se i spousta letáků a pamfletů,

⁴ Pod pravomocí dánského krále se nacházelo také Norsko a v literatuře se tak lze setkat také s označením Dánsko-Norsko či dánsko-norská unie. Pro zjednodušení jsem se přiklonil k označení Dánsko.

⁵ Max Immich doslova použil výrazu „*boj u Fehrbellinu – bitvou to lze sotva nazývat*“. IMMICH, Geschichte, s. 85.

⁶ SCHILLING, Höfe, s. 224. Onen podivně znějící „*zásobník jemného písku v Říši*“ („*Streusandbüchse*“) je „*láskyplně-jízlivé označení*“ Braniborska s ohledem na jeho písčitou půdu. Jemného písku se užívalo místo pijáků k usušení inkoustu na čerstvě napsaných listinách (převzato z <http://www.preussen.de/de/geschichte/preussenlexikon/n-z/streusandbuechse.html>).

⁷ SCHILLING, Höfe, s. 225.

oslavujících vítězství braniborského vojska. Slavné vítězství u Fehrbellinu připomněl také pruský král Fridrich II. ve svém projevu u příležitosti vypuknutí války o rakouské dědictví: „*Pánové, podnikám tažení, při kterém nemám jiného spojence než vaši chrabrost a jiného pomocníka než své štěstí. Mějte stále na paměti nesmrtelnou slávu, které dosáhli vaši předci na bitevních polích u Varšavy a Fehrbellinu, a zachovejte pověst braniborských jednotek.*“⁸ A právě bitvě u Fehrbellinu věnoval německý skladatel Richard Henrion jeden ze svých jezdeckých pochodů, který je dodnes známý pod názvem *Fehrbelliner Reitermarsch*.

Mým záměrem není pokusit se zachytit reflexi fehrbellinského vítězství, výše uvedené příklady nicméně poslouží jako podpora mého rozhodnutí ukončit rozsah této práce rokem 1675. Neboť ačkoliv výsledek skánské války měl velký význam pro vnitřní integritu švédského státu (oblast Skåne měla již navždy zůstat součástí Švédska), pro postavení Švédska na poli mezinárodních vztahů byl bezesporu významnější výsledek bitvy u Fehrbellinu.

Má práce je tedy ukončena rokem 1675, kdy Švédsko jako spojenec Francie utrpělo porážku od vojska braniborského kurfiřta Fridricha Viléma, spojence Nizozemí. Už z tohoto zdánlivě jednoduchého konstatování vyplývá, jak složitá byla tehdejší situace z hlediska spojeneckých a nepřátelských svazků. Řada otázek, které se pokusím v této práci zodpovědět, se tak nabízí sama: bylo Švédsko skutečně v tak závislém postavení vůči Francii? Nebo pro něj existovala možnost, jak od svých závazků vůči spojenci bez větších rizik odstoupit? Do jaké míry bylo nuceno koordinovat svůj postup vůči jiným státům s postupem Francie? A jak se vůbec Švédsko do tohoto postavení dostalo? Bylo švédsko-francouzské spojenectví přirozeným výsledkem historického vývoje či existovali i jiní možní spojenci? Pokud ano, jací?

Vztahy mezi Švédskem a Francií hrály v průběhu zkoumaného období bezesporu klíčovou roli, nesmíme však pouštět ze zřetele ani vztahy k dalším státům. V první řadě se nabízí otázka vztahů s Dánskem, které jakožto bezprostřední soused nikoli pouze na jižní, nýbrž i v podstatě podél celé západní hranice Švédska (Norsko bylo až do roku 1814 součástí Dánska s větší či menší mírou autonomie) přirozeně hrálo ve švédské zahraniční politice vždy významnou roli. Od politiky vůči Dánsku nelze dosti dobře oddělit politiku vůči holštýnsko-gottorpskému vévodství, které se vzhledem k příbuzenským svazkům se švédskými panovníky těšilo jejich zvláštní pozornosti, zároveň ale bylo součástí sféry dánských zájmů. Pokládal jsem tedy za logické pojednat o vztazích k těmto dvěma státům v jedné kapitole.

⁸ cit. dle WUSOWSKI, Friedrich, s. 22.

Základní otázka při zkoumání dánsko-švédských vztahů zní: bylo možné nalézt takový status quo v soužití těchto dvou sousedních států, který by vyloučil vojenský střet mezi nimi? Vývoj po skončení skånské války, kdy po dobu dvou desetiletí mezi sebou Dánsko a Švédsko válku nevedly, naznačuje, že taková možnost není zcela vyloučená, je však nutné mít na paměti, že skånská válka z hlediska dánsko-švédských vztahů mnohé změnila. Nebo je nutné chápat obě mírová období, 1660 – 1675 i 1679 – 1700, jako pouhá intermezza, která sloužila pouze k nabrání sil pro další úder vůči starému protivníkovi?

Opomenout nelze ani vztahy s námořními mocnostmi, které sice leží mimo vlastní skandinávské území, přesto je ale pojily s tímto územím pevné obchodní, politické i vojenské svazky. Jednu kapitolu jsem proto věnoval vztahům Švédska k Anglii a k Nizozemí. Zejména vztahy k Nizozemí není snadné oddělit od vztahů s Dánskem, neboť podnikaví Holanďané často lavírovali mezi oběma zeměmi a přiklonili se k té z nich, která jim v daný okamžik poskytla větší výhody. Kapitola o švédsko-dánských vztazích by tak ale trpěla značnou roztříštěností, proto jsem se rozhodl věnovat vztahům k těmto námořním mocnostem samostatnou kapitolu.

Významnou roli hrály rovněž vztahy Švédska ke Svaté říši římské národa německého, především s ohledem na švédské državy na jejím území, které Švédsko získalo ustanoveními Vestfálského míru. Samostatnou kapitolu jsem věnoval vztahu mezi Švédskem a Braniborskem, dalším z konkurentů švédskému úsilí o vytvoření „*dominium maris Baltici*.“ V další samostatné kapitole jsem neopomněl ani další státní útvary na území Říše, které ve sledovaném období hrály ve švédské zahraniční politice důležitou roli, zde jsem se však zaměřil pouze na nejdůležitější momenty, neboť detailním popisem vztahů mezi Švédskem a každým jednotlivým německým státem by práce dosáhla neúměrného rozsahu.

Na závěr jsem se zaměřil na vztahy k Polsku a k Rusku. Nikoli snad proto, že bych tyto státy považoval za méně významné, nýbrž proto, že politika vůči nim nebyla (zejména v případě Ruska) natolik provázaná s politikou vůči ostatním státům, tak jako tomu bylo v případě států západní, severní a střední Evropy. Rusko bylo v této době do značné míry izolované od evropského dění a styky se Švédskem pro něj představovaly jednu z mála možností, jak tuto izolaci prolomit. Polsko sice nebylo od ostatního evropského dění izolováno, švédská politika vůči němu však nevzbuzovala tak velký zájem jako vůči jiným státům – pochopitelně s výjimkou Braniborska a právě Ruska. V případě Polska je problémem hodným pozornosti opakovaná volba krále v průběhu sledovaného období a postoje Švédska během těchto voleb. I ty jsou však střediskem pozornosti spíše polských a německých autorů

než švédských badatelů.

Švédsko samozřejmě udržovalo kontakty i s řadou dalších států, které jsem do své práce nezahrnul. Význam těchto vztahů byl pro celkovou orientaci švédské zahraniční politiky zcela marginální. S výjimkou Španělska, Portugalska a některých německých států nemělo Švédsko v těchto zemích ve sledovaném období ani stálé diplomatické zastoupení. Byť například styky s Osmanskou říší získaly na významu v souvislosti s pozdějším pobytem Karla XII. na jejím území a i Karel X. Gustav sondoval možnosti spojení obou zemí, namířené proti Rusku, mezi lety 1660 – 1675 nelze o nějakých soustavných vzájemných kontaktech hovořit, třebaže není pravděpodobné, že by tyto styky zcela ustaly. Rozhodl jsem se tedy vztahy k dalším státům do této práce nezahrnout.

Český badatel je při zkoumání daného tématu odkázán téměř výlučně na zahraniční literaturu. V českém jazyce je k dispozici pouze několik populárně vědeckých titulů, z nichž základní je dílo sovětského historika A. S. Kana *Dějiny skandinávských zemí*, bohužel notně poznamenané dobou svého vzniku. Ze známé edice *Dějiny států* nakladatelství *Lidové noviny* jsou k dispozici práce *Dějiny Finska*, *Dějiny Norska* a *Dějiny Dánska*. *Dějiny Švédska* však dosud bohužel nevyšly a zmíněné práce věnované ostatním severským státům mnou zkoumané období zmiňují jen v několika větách (v *Dějínách Norska* například vůbec není uvedeno ani jméno Karla XI.). Z této edice není možné pominout ani tituly věnované dalším zemím, zejména *Dějiny Nizozemska*.

Nikoli překvapivě měl pro můj výzkum zásadní význam studijní pobyt na univerzitě v Uppsale v rámci projektu Erasmus. Zde jsem měl možnost se seznámit jednak s edicemi pramenů, jednak s díly švédských historiků. Z pramenných edic bych rád zmínil *Sveriges ridderskaps och adels riksdags protokoll*, jejímž editorem byl Bernhard Taube, a edici dopisů královny Kristiny *Brev från sex decennier*, k vydání připravenou Stenem Stolpem. Zejména první z edic byla psána poměrně složitým jazykem, který je vlastní politickým dokumentům obecně, a rovněž skutečnost, že pravopis zápisů nebyl upraven dle pravopisu z doby vydání, porozumění ještě více komplikovala. Edice královniných dopisů byla editorem přeložena z francouzského originálu, a tedy vydána v současné švédštině, což četbu učinilo o poznání jednodušší. Existuje také edice deníků Karla XI., *Karl XI:s almanacksanteckningar*, ty jsou však bohužel systematicky vedeny až od roku 1676, tedy z hlediska mé práce příliš pozdě. Z odborných děl patří k nejdůležitějším badatel z univerzity v Lundu Alf Åberg a jeho již výše zmíněný životopis *Karl XI*. Ten je psán velmi čtivou formou, která čtenáři snadno umožní získat základní orientaci v problematice. Ve stejném období (padesátá léta 20. století)

působili i další badatelé, ze kterých bych zde rád zmínil edici *Den svenska utrikespolitikens historia* a především docenta univerzity v Uppsale Georga Landberga a jím napsaný díl této edice, věnovaný letům 1648 – 1697. Nemohu pominout ani delšího z odborníků na karolinské období Svena Grauerse a jeho edici *Sveriges riksdag : historisk och statsvetenskaplig framställning*, zejména pak čtvrtý svazek, *Riksdagen under den karolinska tiden*. Z ještě starších prací bych rád zmínil rektora Vyššího učitelského semináře Rudolfa Fåhraea a jeho práci *Sveriges historia till våra dagar VIII – Karl XI och Karl XII* a norrköpingského historika Carla Georga Starbäcka a jeho *Berättelser ur svenska historien*. Z novějších prací mi naopak byly velkou pomůckou rovněž výše zmíněný, intelektuálně již o poznání náročnější životopis Karla XI., tentokrát z pera profesora univerzity v Lundu Görana Rystada, a populárně vědecká edice Hermana Lindqvista *Historien om Sverige*, konkrétně díl *Storhet och fall*. Z dalších podnětů je nutné ještě zmínit alespoň edici *Den svenska historien* a přehledovou práci historika z univerzity ve Stockholmu Bo Erikssona *Sverige i krig 1400 – 1800*. Mírně odlišným zdrojem informací byly vzpomínky italského diplomata Lorenza Magalottiho, vydané ve švédském překladu pod názvem *Sverige under år 1674*. Autor nebyl nijak zásadně zapojen do soupeření mezi jednotlivými tendencemi tehdejší švédské politiky a jeho postřehy doplňují obraz Švédska v druhé polovině 17. století. Přínosné byly rovněž studie v odborných periodikách, *Historisk Tidskrift* a *Karolinska förbundets årsbok*. Třebaže se prvně jmenovaný zaměřuje v poslední době spíše na kulturní a sociální historii a druhý spíše na události z období panování Karla X. Gustava a Karla XII., podařilo se mi v obou z nich nalézt několik pro mou práci přírodných studií: z prvně jmenovaného jsem čerpal především ze studií finského historika Kariho Tarkiainena *Rysstolkarna som yrkeskår 1595 – 1661*, studii odborníka na ekonomické dějiny Alexandra Loita *Sverige och Östersjöhandeln under 1600-talet* a podstatně starší studii Johna Nordwalla *Sverige och Ryssland efter freden i Kardis*. Z druhého pak studii Karla Edvarda Birnbauma *Johan Sobieskis svenska förbindelser 1674-1677* a studii profesora univerzity ve Stockholmu Svena Ulrika Palmeho *Sverige och Holland vid Lundakrigets utbrott 1674-1675*.

Z německy psané literatury jsem mohl čerpat především informace o politickém vývoji Braniborska, kde samozřejmě otázka vztahů se Švédskem hrála důležitou roli. Rád bych zmínil práci Ingrid Mittenzweiové a Eriky Herzfeldové *Brandenburg-Preussen 1648 – 1789. Das Zeitalter der Absolutismus in Text und Bild*, dále práci Heinze Schillinga *Höfe und Allianzen. Deutschland 1648 – 1763* a Maxe Braubacha *Vom Westfälischen Freiden zur französischen Revolution*. Z prací obecnějšího charakteru si zaslouží zmínku Max Immich a

jeho *Geschichte des europäischen Staatensystems von 1660 bis 1789*. Oblastí severní a východní Evropy se dlouhodobě zabýval Klaus Zernack. Z jeho děl jsem věnoval pozornost publikaci *Handbuch der Geschichte Russlands* a dále jeho studii *Schweden als europäische Grossmacht der frühen Neuzeit*, uveřejněnou v *Historische Zeitschrift*. Toto periodikum mi bylo zdrojem i pro další studie, z nichž zde uvedu alespoň práci Georga von Raucha *Moskau und die europäischen Mächte des 17. Jahrhunderts* a Dietricha Schäfera *Der Kampf um die Ostsee im 16. und 17. Jahrhundert*. Kromě nich byla přínosná i studie Christopa Kampmanna *Reichstag und Reichskriegserklärung im Zeitalter Ludwigs XIV.*, otištěná v ročence *Historisches Jahrbuch*. Pro problematiku ohledně holštýnsko-gottorpského vévodství nelze pominout práci Hermanna Kellenbenze *Holstein-Gottorff, eine Domäne Schwedens*. V neposlední řadě musím ocenit také edici *Kurbrandenburgs Staatsverträge 1601 – 1700* od Theodora von Moerera.

Z anglicky psané literatury nelze opomenout Michaela Robertse a jeho práci *The Swedish Imperial Experience 1560 – 1718*, se kterou jsem se rovněž seznámil během svého pobytu ve Švédsku, kde jsem nastudoval švédské vydání *Sverige som Stormakt 1560 – 1718*. Roberts je také editorem sborníku anglického překladu klíčových švédských dokumentů ze 17. století *Sweden as a Great Power 1611-1697. Government, Society, Foreign Policy*. Ze starších autorů se novověkými dějinami severní a východní Evropy zabýval Robert Nisbet Bain, jehož práce *Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900* a *Slavonic Europe: a political history of Poland and Russia from 1447 to 1796* si stále ještě zaslouží pozornost.

Z dalších podnětů bych ještě rád zmínil monografii Wladysława Konopczyńského *Polska a Szwecja. Od pokoju oliwskiego do upadku Rzeczypospolitej 1660 – 1795*. Ačkoliv je kniha psána jazykem, jemuž jsem se nikdy neučil, s trochou snahy se mi podařilo získat také z tohoto zdroje mnoho užitečných informací a postřehů. Přínosná byla též do češtiny přeložená edice dopisů Jana III. Sobieského *Dopisy Maryšence*.

2. Zahraničně politická situace Švédska v roce 1660

„Nikdy od začátku světa nečelila naše vlast většímu nebezpečí a nikdy nepřišla smrt nějakého krále nevhodněji než tato.“⁹ Takto dramaticky popisoval situaci po smrti Karla X. Gustava říšský rada Schering Rosenhane v dopise Peru Brahemu. Současníci mají samozřejmě vždy tendenci zveličovat význam událostí, jež se odehrají za jejich života, přesto je uvedený citát dobrým a výstižným popisem nálad, které se šířily mezi švédskými politiky počátkem roku 1660. Náhlá smrt panovníka, který se před několika měsíci dožil pouhých 37 let, skutečně přišla v souladu s Rosenhaneovými slovy velmi nevhodně. Švédsko se nacházelo ve válečném stavu na třech frontách: s Dánskem, Polskem s podporou Braniborska a s Ruskem. Kromě toho se země zmítala ve finančních potížích a stavy účastníci se říšských sněmů se věnovaly především řešení (a také vyvolávání) vzájemných sporů. Dlouhé války zatěžovaly obyvatelstvo nejen různými daněmi a mimořádnými dávkami, ale také se negativně podepsaly na demografické situaci, především na venkově. Jak trefně poznamenal německý historik Max Immich: „Z této nouze mohla Švédsko zachránit pouze energická královská vůle, která by potlačila nároky šlechty a sjednotila heterogenní elementy v zemi. Zrovna tehdy ale tato královská autorita chyběla.“¹⁰ Čtyřletý chlapec, na kterého přešel trůn, skutečně mohl jen sotva být takovou autoritou. Švédské království se tak po nedlouhé době¹¹ opět ocitlo ve velmi složité situaci, kterou v poněkud odlišném kontextu, přesto však velmi výstižně charakterizovala Kateřina Charvátová: „Smrt panovníka, jehož zákonný dědic nedosáhl dosud patřičného věku, představovala pro každé království vždy těžký problém, neboť moc nemohla být předána přímo z jedněch oprávněných rukou do druhých, syn nemohl bezprostředně navázat na vládu svého otce. Zástupné vlády, které tento problém řešily, nemusely v zemi dojít všeobecného uznání, mohlo docházet k odboji, či se přímo mohly dvě či více skupin střetnout o převzetí regentské vlády. Ze všech těchto důvodů přinášela vždy předčasná smrt panovníka strach z budoucnosti, obavy z rozvratu, nestability, zhoršení politické i ekonomické situace dané země.“¹²

Situace v roce 1660 byla však přeci jen lepší, než tomu bylo v podobných případech. Karel X. Gustav nepadl přímo na bitevním poli, nýbrž podlehl nemoci, a mohl tedy svůj

⁹ Cit. dle FÅHRAEUS, Sveriges, s. 3.

¹⁰ IMMICH, Geschichte, s. 40.

¹¹ V letech 1632 – 1644 byla země po smrti Gustava II. Adolfa v bitvě u Lützeny rovněž spravována poručnickou vládou, než Gustavova dcera Kristýna dosáhla zletilosti.

¹² CHARVÁTOVÁ, Václav II., s. 47.

blížící se konec vytušit a podniknout příslušná opatření. Doslova v předvečer své smrti nechal sepsat a poté z posledních sil vlastnoručně podepsal svou politickou závěť, ve které rozhodl o složení poručnické vlády, která měla vládnout jménem jeho syna. Při rozdělování funkcí měl umírající král pochopitelně na zřeteli především upevnění královské moci a své dynastie. V čele vlády měla stát královna-vdova Hedvika Eleonora s právem mít při hlasování dva hlasy. Svého mladšího bratra Adolfa Johana jmenoval Karel říšským maršálem, tedy vrchním velitelem všech pozemních vojsk. Kromě toho stanovil, že Adolf Johan má být po Hedvice Eleonoře nejvýše postaveným členem vlády, což bylo hrubé porušení dosavadní tradice, kdy hlavou mezi pěti nejvyššími úřady v zemi byl vždy říšský správce („riksdrots“). Hrabě Per Brahe, nositel tohoto úřadu, se cítil dotčen ve svých právech, třebaže jej Karel v jeho funkci ponechal. Říšským kancléřem, odpovědným především za zahraniční politiku, jmenoval Karel svého švagra hraběte Magnuse Gabriela De la Gardie, manžela své sestry Marie Eufrosyny. Říšským správcem pokladu, odpovědným především za řízení státních financí, se měl stát svobodný pán Herman Fleming, horlivý prosazovatel Karlovy politiky redukce.¹³ Říšským admirálem, tedy vrchním velitelem námořních sil, ustanovil umírající panovník osvědčeného vojáka, polního maršála hraběte Karla Gustava Wrangela. Od takového složení poručnické vlády si Karel X. Gustav sliboval dostatečnou ochranu královských zájmů – kromě Wrangela a nestora Braheho měli všichni členové jednoznačný zájem na udržení královské moci, kterou měl jednou zdědit malý princ Karel, a tím představovali protiváhu předpokládanému mocenskému vzestupu říšských stavů.

Šlechta pochopitelně nemohla být z takového složení nadšená. Největší nevoli vzbuzovala přítomnost Fleminga, neboť redukce se citelně dotýkaly v podstatě všech šlechtických rodů. Významné postavení nezkušeného, „nepříjemného, umíněného, na vlastní důstojnosti si zakládajícího a nevypočitatelného“¹⁴ Adolfa Johana bylo dalším trnem v oku pro řadu osob. Proto na říšském sněmu, konaném ještě téhož roku, zástupci šlechty složení poručnické vlády svévolně změnili, k čemuž se jim nakonec podařilo přimět i zástupce zbylých dvou stavů. Fleming byl nahrazen pro šlechtu přijatelným Gustavem Bondem a Adolf Johan starým veteránem Larsem Kaggem.¹⁵ Fleming byl alespoň odškodněn pozicí

¹³ Redukce byly ve švédských dějinách obvyklým způsobem zlepšování finanční situace země. Jejich podstata spočívala v odebrání, příp. nuceném zpětném odprodeji královských donací. Třebaže se jednalo o metodu používanou již ve středověku, největšího rozsahu dosáhla právě za vlády Karla X. Gustava a poté po nastolení absolutismu Karlem XI. po roce 1680. Blíže k problematice redukce viz NILSSON, Pål väg, a DAHLGREN, Karl X Gustav.

¹⁴ LINDQVIST, Historien, s. 15.

¹⁵ Kagg však zemřel ještě dříve, než se stačil pořádně ujmout svého úřadu. Ten pak zůstal neobsazen až do roku 1664, kdy jej převzal Wrangel, jehož vystřídal ve funkci říšského admirála Gustav Otto Stenbock.

generálního guvernéra ve Finsku, ale Adolf Johan se přes několik pokusů ve veřejném životě už prosadit nedokázal a svá poslední léta strávil v nenávisti vůči lidem na opuštěném hradě Stegeborgu.

Prvním úkolem, který bylo nutné vyřešit po smrti Karla X. Gustava ještě dříve než se definitivně ustanovila poručnická vláda, bylo ukončení výše zmíněných válek. Třebaže by se mohlo zdát, že pozice švédských vyjednavců byla královou smrtí ztížena, nebylo tomu tak docela. Nepřátelští vyjednavci si byli vědomi, že válka by sice mohla pokračovat a bez jednotného velení by byly šance Švédů na úspěch nižší, na druhou stranu síla švédské armády stále vzbuzovala ve svých protivnících respekt a obavy. Této pověsti měla učinit konec až porážka u Fehrbellinu o 15 let později. Kromě toho Švédsko nevedlo jednu válku proti alianci několika států, nýbrž tři paralelní války na třech frontách a jeho protivníci se nedokázali ve svém úsilí sjednotit a společně tlačit Švédsko k maximálním ústupkům. S výsledky mírových jednání v Olivě¹⁶, v Kodani a posléze také v Kardisu tedy mohlo být Švédsko více než spokojeno. Švédský stát dosáhl své maximální rozlohy v dějinách vůbec a zápas o nadvládu nad Baltským mořem byl rozhodnut v jeho prospěch.¹⁷

Boj o nadvládu nad Baltským mořem („*dominium maris Baltici*“) byl jedním z hnacích motorů zahraničně-politického vývoje severní Evropy v podstatě již od dob středověku. Střetávaly se zde zájmy dánské, hanzovní, švédské, polské, braniborské, ruské, císařské, ale také nizozemské, anglické a ještě některých dalších menších státních útvarů jako Kuronska a Livonska. Význam Baltského moře v dějinách shrnul ve své studii Dietrich Schäfer: „*Baltské moře je mezi vnitrozemskými moři naší planety srovnatelné jen s mořem Středozezemním... Může se zdát diskutabilní, zda je možné stavět Baltské moře vedle Středozezemního. Nemá ani šestinu jeho rozlohy... Avšak [role] Středozezemního moře stojí ve vývoji na něm závislých oblastí daleko za baltskými vodstvy. K tomu se od 12. století přidala na evropské poměry bezpříkladně rychlá a rozsáhlá kolonizace oblastí východního Pobaltí, která tyto země vtáhla do západního a především německého kulturního života. Koncem středověku se provoz na Baltu ještě sotva vyrovnal středomořskému obchodu, v 16. - 18. století vůči němu ale získal pro nejpřednější evropské námořní národy zcela dominantní postavení. Říkalo se, že ovládnutí obchodu na Baltu se vyrovná ovládnutí světových moří vůbec.*“¹⁸ Trumfy drželo v ruce Dánsko, které po staletí ovládalo oba břehy Sundského průlivu a díky tomu mohlo

¹⁶ V Olivě však zabránila výraznějším švédským ztrátám hlavně intervence ze strany Francie, srov. IMMICH, Geschichte, s. 39.

¹⁷ LOIT, Sverige, s. 303; MAGALOTTI, Sverige, s. 48-49.

¹⁸ SCHÄFER, Der Kampf, s. 423-424.

kontrolovat veškerou loďní dopravu směřující z Baltského do Severního moře i opačným směrem; sundské clo tvořilo významnou součást příjmů dánské koruny. Pouze některým protivníkům se podařilo si na kratší či delší dobu vybojovat celní svobodu či alespoň nižší celní sazby. Teprve v průběhu 17. století se začala situace měnit, když Dánsko muselo mírem v Brömsebro v roce 1645 Švédsku odstoupit na 30 let provincii Halland. Tím se značně zlepšil švédský přístup do Severního moře, do té doby možný pouze přes přístav Göteborg. Díky výbojům Karla X. Gustava získalo Švédsko mírem v Roskilde roku 1658 další území, z nichž nejvýznamnější byly oblasti Skåne a Blekinge. Kromě toho přešel Halland definitivně do švédských rukou. S výsledkem svého tažení ale nebyl Karel zcela spokojen a tajnou smlouvou s Anglií se rozhodl Dánsko rozdělit mezi Anglii a Švédsko. Proti tomuto plánu se však postavila švédská šlechta, která se obávala, že by se hlavním městem nového státu stala evropskému dění blíže ležící Kodaň a z vítěze války by se fakticky stala venkovská provincie druhořadého významu.¹⁹ Proti se postavilo také Nizozemí, které nemělo zájem na ovládnutí průlivu Švédskem, a přítomností své flotily zmařilo Karlův plán na rozhodující úder proti Kodani vedený z moře.²⁰ Tzv. Haagskými koncerty pak uzavřelo dohodu s Francií a Anglií, která stanovovala, že zásadní změny v uspořádání oproti míru z Roskilde nejsou přípustné – zejména pak právě rozšíření švédské moci na oba břehy Sundu. Karlova náhlá smrt pak všechny tyto plány překazila, švédským vyjednavacům se ale podařilo klíčové oblasti udržet a Dánsku se vrátily pouze méně významné části Norska a některé ostrovy v Baltu. Dnešní švédsko-dánská a švédsko-norská hranice tak byly v podstatě stanoveny již kodaňským mírem. Dánové pochopitelně vnímali výsledek mírových jednání negativně a po bitvě u Fehrbellinu se pokusili stav věcí změnit, ale čtyřletá skánská válka nakonec jen potvrdila status quo;²¹ jediným dánským ziskem z této války bylo „vědomí, že si jeho armáda vedla proti Švédům poměrně dobře.“²²

Švédsko tedy vstoupilo po desetiletích válčení do mírového stavu. Tím se stala navýsost aktuální otázka formulovaná Klausem Zernackem, zda „bylo impérium, životaschopné jako válečná velmoc, vybavené také pro období míru?“²³ Po desítky let se toto

¹⁹ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 107-109. Podobné plány ostatně nebyly ve švédských dějinách novinkou; už ve 30. letech 17. století, tedy během třicetileté války, se objevil návrh, aby byla švédská zahraniční politika řízena z Hamburku, neboť toto město bylo „jak centrem ekonomických transakcí, tak uzlem evropského poštovníctví a základnou pro švédskou politickou i obchodní špiónáž“; ROBERTS, Sverige, s. 86.

²⁰ RYSTAD, Karl XI, s. 9-10.

²¹ Změnu nepřijalo po dlouhou dobu ani místní obyvatelstvo, které během války partyzánským způsobem boje podporovalo dánské jednotky. Stockholm prováděl v této oblasti politiku „pošvédšťování,“ kdy např. bohoslužby směly být vedeny pouze ve švédštině. Navzdory tomu je dodnes skánský dialekt švédštiny velmi živý a podobně jako mluvená dánština pro řadu Švédů z jiných oblastí Švédska jen obtížně srozumitelný.

²² BUSCK, POULSEN, Dějiny, s. 110.

²³ ZERNACK, Schweden, s. 347.

impérium řídilo zásadou, že „válka se živí sama;“ nyní se mělo ukázat, zda jeho ekonomika dokáže fungovat také bez války. Brzy se mělo ukázat, že to bude úkol více než obtížný. Ani během období válek nebylo Švédsko nijak bohatou zemí, třebaže je dostatečně známa skutečnost, že např. za své angažmá na německém území během třicetileté války dostávalo od Francie nemalé peněžní sumy a nucené rekvizice na obsazených územích a rabování (jako v Praze roku 1648) rovněž přispívaly ke zlepšení stavu financí. Výmluvným příkladem dokládajícím tristní stav věcí je událost z roku 1632, kdy na jednání prvního stavu zazněl návrh, že by měla být vyslána ke Gustavu II. Adolfovi delegace s blahopřáním k dosaženým vítězstvím. Z návrhu sešlo, neboť „většina členů o sobě prohlásila, že jsou příliš chudí na to, aby mohli přispět, a že se obávají, že by delegace vypadala v německých očích příliš nuzně.“²⁴ Nyní se měla situace ještě více zkomplikovat, protože pro desetitisíce vojáků náhle nebylo uplatnění, zároveň je však bylo nutné také vyplatit. Poručnická vláda početní stav vojska rapidně snížila (z 93 000 na 46 000 mužů, tedy zhruba na polovinu²⁵), to však problém řešilo jen částečně. Gustav Bonde se snažil snížit náklady na reprezentaci a státní správu, čímž se dostával do sporů s De la Gardiem, který trval na tom, že Švédsko si musí udržet svou pověst velmoci, což bez nákladné reprezentace není možné. Prosazování výše zmíněné politiky redukcí stálo Hermana Fleminga jeho funkci a Bonde věděl, že pokud by přišel s podobným návrhem, nejspíše by následoval jeho osud. Třebaže se mu podařilo na říšském sněmu v roce 1660 prosadit ustanovení, že veškeré nově získané pozemky a sídla ve Skåne (získané jako odškodnění za znovudstoupení Bornholmu Dánsku) se mají užívat pouze k potřebám královského dvora a k udržování hraničních vojenských posádek, poručnická vláda toto ustanovení ignorovala a majetky rozdávala či pronajímala svým přátelům z řad šlechty. Tisíce řadových vojáků, důstojníků a vdov po padlých vojácích se ocitly v existenčních potížích a posílaly do Stockholmu zoufalé žádosti o pomoc. Alf Åberg napočítal na pět tisíc takových suplik;²⁶ tento počet je nutné dle mého názoru minimálně zdvojit- až ztrojnásobit pro započítání těch, kteří supliku neposlali, či se nedochovala, případně z nějakého důvodu nedorazila na místo určení. Vezmeme-li pak v úvahu, že každý voják, resp. vdova po něm měla obvykle alespoň dvě, častěji však více dětí, dostaneme se k odhadem třiceti až čtyřiceti tisícům lidí. Tento počet přitom zahrnuje jen ty případy, které bezprostředně souvisely s vojskem; další desetitisíce sedláků a řemeslníků na tom jistě nebyly výrazně lépe. Nevyhovujícího stavu vojska si všiml také italský diplomat Lorenzo Magalotti, když se ve svých pamětech zmiňuje

²⁴ ROBERTS, Sverige, s. 51.

²⁵ ÅBERG, Karl XI, s. 26.

²⁶ ÅBERG, Karl XI, s. 27.

o návštěvě přístavu ve Stockholmu: „*Ačkoliv se děla zdají být z bronzu, jsem přesvědčen, že mnoho z nich je ze železa a jsou jen nabarvená.*“ Také ho zarazilo, že v celém přístavu nezahlédl více než 200 lidí včetně různých řemeslníků a dalších civilních osob.²⁷ Skutečně tristní stav v zemi, která se stále počítala mezi vojenské velmoci své doby.

Mým záměrem však není podat obraz vývoje švédské ekonomiky,²⁸ je ale nezpochybnitelné, že tato nedobrá finanční situace významně ovlivňovala také zahraniční politiku státu. „*Nadešla doba, kdy se Švédsko dalo k dispozici tomu, kdo nabídl nejvíc,*“²⁹ napsal Max Immich a třebaže vývoj nebyl zdaleka tak přímočarý, snaha opatřit si zdroj financí se vine jako červená nit celým zkoumaným obdobím.³⁰ Kromě této dlouhodobé politiky se nedostatek peněžních prostředků citelně projevoval také v každodenní rutině – švédští diplomaté se neustále potýkali s nedostatkem financí,³¹ což například způsobilo citelné ochlazení vztahů mezi Polskem a Švédskem na začátku roku 1675, kdy se švédský vyslanec Lilliehöök nemohl kvůli nedostatku peněz ukázat na dvoře Jana III. Sobieského. Tomu podobné vysvětlení vůbec nepřišlo na mysl a podezíral švédského vyslance z nějakých intrik směřujících proti polským zájmům.³² Ve stejnou dobu a ze stejného důvodu nemohla odcestovat švédská delegace na dvůr ruského cara.³³

V neposlední řadě je nutné zmínit ještě jeden faktor, který působil na švédskou vnitřní i zahraniční politiku. Stále ještě byla naživu bývalá královna Kristýna, jež abdikovala v roce 1654 ve prospěch Karla X. Gustava. Nyní po jeho smrti plánovala zúčastnit se pohřbu a zároveň vyřešit otázku své apanáže. Její návštěva nevyvolala mezi šlechtou velké nadšení, postavení poručnické vlády bylo více než vratké a Kristýna, známá svým nevypočitatelným chováním, mohla způsobit velké problémy. Už ve svém dopise, kde oznamovala záměr navštívit Stockholm, dala jasně najevo, že v případě úmrtí malého následníka trůnu se považuje za oprávněnou mít rozhodující slovo při volbě nového panovníka, případně sama uplatnit své dědické právo. Představa katolické královny v čele švédského státu vyvolala mezi členy říšského sněmu zděšení. Proto byla Kristýna během své návštěvy přinucena podepsat dokument, jímž se definitivně zříkala nároku na švédský trůn, pokud chtěla mít apanáž vyplácenu i nadále. Vyplácení však s ohledem na výše zmíněnou finanční situaci státu vázlo

²⁷ MAGALOTTI, Sverige, s. 22-23.

²⁸ K tématu viz např. ROBERTS, Sverige, s. 47-58.

²⁹ IMMICH, Geschichte, s. 40.

³⁰ Problém představovala i pasivní obchodní bilance, kterou Švédsko mělo po celé zkoumané období. Změna tohoto stavu byla jedním z prvních pokynů, které Karel XI. vydal v roce své plnoletosti (SRARp, XI, s. 356).

³¹ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 25.

³² BIRNBAUM, Johan Sobieskis, s. 29-35.

³³ IMMICH, Geschichte, s. 84.

již během vlády Karla X. Gustava a nyní, když měl rozhodující slovo Kristýnin zapuzený oblíbenec Magnus Gabriel De la Gardie, byla vyhlídka na pravidelně vyplácenou rentu ještě nižší. Kristýna tak opustila Švédsko, aniž by něčeho dosáhla, a jediným, kdo měl z její návštěvy prospěch, byl dánský král Frederik III., který nepromarnil jedinečnou příležitost k provokaci a Kristýnu přijal se všemi poctami, jaké královně náležely.³⁴ Kristýna pak navštívila Švédsko ještě jednou, v roce 1667, bylo jí však dáno ještě důrazněji najevo, že zde již není vítána.³⁵

Kristýna se během svého „kralování bez království“ několikrát dostala do střetu se švédskými zájmy, nevedla ji však k tomu touha škodit své bývalé vlasti jako spíše finanční nouze.³⁶ Tak např. už v průběhu roku 1655 nabídla císaři svou pomoc při případném útoku na Švédsko.³⁷ Po abdikaci Jana II. Kazimíra z polské větve Vasovců zvažovala s podporou svého přítele, kardinála Decia Azzolina, svou kandidaturu na uvolněný polský trůn, ale stejně jako v řadě jiných případů ji předpokládání spojenci opustili dříve, než stačila svůj plán realizovat.³⁸ Jinak se po většinu zbytku života pohybovala především v italském prostředí, tedy dostatečně daleko od zájmových oblastí švédské zahraniční politiky. Přesto si nemohli poručníci být nikdy jisti, zda je náhle nepřivede nějakým svým nápadem do nečekaných obtíží.

³⁴ O této Kristýnině návštěvě viz BUCKLEYOVÁ, *Královna*, s. 274-276; ENGLUND, *Silvermasken*, s. 105-108; FÅHRAEUS, *Sveriges*, s. 14, 21-22; LINDQVIST, *Historien*, s. 26-30; RYSTAD, *Karl XI*, s. 11-13.

³⁵ Z Kristýniny korespondence vyplývá, že měla v úmyslu navštívit Švédsko ještě v roce 1668, kdy opět zasedal říšský sněm, sama však přiznává, že tyto pověsti nechává kolovat spíše jako nátlakový prostředek na poručnickou vládu, neboť si je vědoma skutečnosti, že „*má přítomnost na říšském sněmu je pro ně tou nejstrašnější ze všech strašných věcí*“. CHRISTINA, *Brev*, s. 54-59, citát s. 56.

³⁶ Přes potíže s vyplácením renty a osobní averzi vůči poručnické vládě nepocitovala Kristýna negativní emoce vůči Švédsku a jeho obyvatelům, které při jedné příležitosti neváhala označit za „*národ, který patří k nejjudatnějším a nejsilnějším na světě*“. CHRISTINA, *Brev*, s. 64.

³⁷ RAMKLINT, *Drottning*, s. 59.

³⁸ ENGLUND, *Silvermasken*, s. 114-119; KONOPCZYŃSKI, *Polska*, s. 11; RAMKLINT, *Drottning*, s. 65.

3. Osobnosti švédské zahraniční politiky

Třebaže tématem mé práce je zahraniční politika švédského království v letech 1660 – 1675, je nutné si alespoň v krátkosti představit také osobnosti, které se na jejím utváření podílely. Politiku vytvářejí lidé se svými přednostmi a chybami a bylo by naivní se domnívat, že se vždy řídí jen striktní logikou a ohledem na státní zájmy. Vzájemná řevnivost, osobní antipatie, vysoké ambice či naopak lenost a neschopnost klíčových jedinců tak mají nejen na zahraniční politiku velký vliv.

V první řadě je nutné si představit osobnost samotného panovníka, Karla XI. Jak už jsem se zmínil v úvodu, názory na něj se v historiografii velmi liší, přesto panuje obecná shoda v tom, že nepatří mezi výraznější ze švédských králů velmocenského období. Karel byl ostýchavý člověk, který jen velmi nerad hovořil s cizími lidmi. Zahraniční diplomaté si při jednání s ním museli rychle osvojit zvláštní způsob komunikace, který spočíval v tom, že nemluvili přímo na krále.³⁹ Svou roli bezesporu sehrála skutečnost, že již ve věku necelých pěti let ztratil otce, což se nutně podepíše na duševním stavu každého dítěte. Jeho výchova byla považována za státní záležitost a o výběru vychovatelů a učitelů rozhodovala poručnická vláda.

Jako malý chlapec musel Karel absorbovat široké penzum znalostí z historie, práva, astronomie, geografie, zeměměřičství a v neposlední řadě samozřejmě válečného umění. K tomu přistupovala výuka jazyků – vedle samozřejmě švédštiny a němčiny se měl král naučit mluvit, číst a psát nejen latinsky a francouzsky, ale také finsky, jazykem řady Karlových poddaných. Autor tohoto plánu Mattias Biörenklou doporučoval též v případě možnosti výuku italštiny, španělštiny a angličtiny. Tímto učebním plánem se Karel musel začít řídit v den svých osmých narozenin. Brzy se však k rozčarování všech ukázalo, že „*rozdíl mezi ambiciózním učebním plánem a dosaženými výsledky bude mírně řečeno velký.*“⁴⁰ Italský diplomat Lorenzo Magalotti se ve svých pamětech zmiňuje, že Karel „*neumí latinsky, ani žádný jiný jazyk, jedině německy mluví dobře a trochu málo rozumí francouzsky.*“⁴¹ Bylo by však nesprávné a vůči Karlovi nespravedlivé tvrdit, že byl hloupý. Trpěl totiž dnes již jen těžko specifikovatelnou formou dyslexie,⁴² kterou dokázala diagnostikovat teprve medicína

³⁹ ÅBERG, Karl XI, s. 63-64.

⁴⁰ RYSTAD, Karl XI, s. 20.

⁴¹ MAGALOTTI, Sverige, s. 82.

⁴² ÅBERG, Karl XI, s. 33-34; RYSTAD, Karl XI, s. 23-24. Shodou okolností trpí toutéž nemocí i současný švédský král Karel XVI. Gustav.

20. století. Vychovatele a učitele zarážel především nápadný rozdíl mezi královou schopností aplikovat poznatky získané poslechem, kdy projevoval až fascinující paměťovou kapacitu, a jeho velmi nízkou schopností čtení. Vysvětlení ale pochopitelně hledali marně. Naopak jejich údajná neschopnost krále něco naučit se stala vítaným argumentem ve vzájemném soupeření o vliv na mladého krále mezi jednotlivými členy poručnické vlády.⁴³

Karlovo dětství a dospívání tak lze jen těžko označit za šťastné. „*Cítil požadavky a očekávání na sebe kladené a také, jak je těžké jim dostát. Pocit vlastní nedostatečnosti byl posilován značně ponižujícími inspekcemi pokroků ve studiu, které nechala provádět poručnická vláda.*“⁴⁴ Připočteme-li ke všem těmto faktorům ještě Karlovu slabou tělesnou konstituci, je jasné, že sebevědomím rozhodně neoplýval.

Ani v dalších ohledech není snadné si o Karlově osobnosti udělat obrázek, neboť se zdál být živoucím důkazem rčení o vzájemně se přitahujících protikladech. Třebaže je považován za nejzbožnějšího ze všech švédských králů,⁴⁵ zároveň nadevše miloval vojenské přehlídky, polní cvičení a podobné záležitosti. „*Když sedí na koni, zdá se být úplně jiným člověkem, skutečně vypadá jako král,*“⁴⁶ popsal proměnu jeho charismatu Magalotti, zatímco když se král pohyboval pěšmo, bylo to „*jako kdyby chodil po skle.*“⁴⁷ Již v době Karlova dětství tak došlo k prvním polním cvičením ve švédských dějinách vůbec.⁴⁸ „*Nevyvinutý a málo nadaný, na začátku svého panování se zajímal především o lov, tělesná a vojenská cvičení. Dominovalo u něho příbuzenství k Oldenburgům, zatímco z geniality a státnického nadání vasovských králů nebyla patrná ani stopa. Nějaký zájem o politiku, především zahraniční, se u něj v této době vůbec nedá vytušit. Naopak jeho vynikajícími vlastnostmi byl vyhraněný pocit odpovědnosti, velmi silná vůle a nevyčerpatelná energie.*“⁴⁹ Těmito slovy pak charakterizoval Karla Ragnar Hoffstedt v úvodu ke své práci o švédské zahraniční politice v průběhu skánské války; sám Hoffstedt přitom upozorňuje na skutečnost, že dánští historikové téměř shodnými slovy popisují Kristiána V., od roku 1670 Karlův dánský protějšek.⁵⁰ Podobný názor zastával i Georg Landberg, který se ve své práci o švédské zahraniční politice v druhé polovině 17. století jednoznačně vyjádřil, že „*Karel XI byl diplomaticky vzácně nenadaný.*“⁵¹ Servítky si nebral ani Magalotti, když se vyjádřil, že

⁴³ RYSTAD, Karl XI, s. 23.

⁴⁴ RYSTAD, Karl XI, s. 23.

⁴⁵ ÅBERG, Karl XI, s. 64-65.

⁴⁶ MAGALOTTI, Sverige, s. 80.

⁴⁷ MAGALOTTI, Sverige, s. 80.

⁴⁸ ÅBERG, Karl XI, s. 43-44.

⁴⁹ HOFFSTEDT, Sveriges, s. 14.

⁵⁰ HOFFSTEDT, Sveriges, s. 14, pozn. 1.

⁵¹ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 176.

„královou silnou stránkou jsou vojenská cvičení... Jinak nerozumí ničemu.“⁵²

Obdobnými protiklady lze vyznačovala i další Karlova vášeň, cestování. *„Žádný z předcházejících švédských králů neviděl ze své země tolik jako tento karolinský monarcha,“⁵³* dočteme se v jednom z Karlových životopisů. Přitom však byl paradoxně *„jeden z velmi mála švédských králů od dob středověku, kteří nikdy nepřekročili hranice vlastního Švédska“⁵⁴* - což lze chápat také jako narážku na skutečnost, že za Karlovy vlády Švédsko nevedlo téměř žádnou válku (přinejmenším téměř žádnou útočnou válku).

Klíčovou osobností švédského politického života byl téměř po celé popisované období říšský kancléř hrabě Magnus Gabriel De la Gardie. Pocházel z významného šlechtického rodu francouzského původu De la Gardie. Jeho otec Jakob Pontusson De la Gardie vešel do dějin jako jediný švédský vojevůdce, kterému se podařilo dobýt Moskvu,⁵⁵ a vzpomínka na tuto dějinnou událost přispívala k prestiži celého rodu ještě v druhé polovině 17. století.⁵⁶ V okamžiku smrti Karla X. Gustava měl Magnus Gabriel De la Gardie za sebou kariéru mj. vyslance ve Francii, generálního guvernéra v Livonsku, říšského správce pokladu a také nepřilíš úspěšnou kariéru říšského maršála. K upevnění jeho pozice přispívalo také v předcházející kapitole zmíněné manželství s Marií Eufrosynou, královou mladší sestrou. Bylo by však nesprávné jej podezřívát, že se tímto sňatkem snažil získat vliv u královského dvora, neboť manželství bylo uzavřeno již v roce 1647, tedy v době, kdy Karel X. Gustav ještě nebyl panovníkem. V každém případě byl díky tomuto svazku strýcem Karla XI., což jistě sehrálo svoji roli. Kromě toho byl také potomkem Johana III. a tedy příbuzným králů vasovské dynastie.

Přes tuto příhodnou konstelaci by bylo mylné považovat De la Gardieho za člověka, který za své postavení vděčil pouze svým stykům. Jasným důkazem jeho schopností je skutečnost, že se mu podařilo uhájit funkci říšského kancléře, kterou ho ve své poslední vůli pověřil Karel X. Gustav – jak jsem uvedl v předchozí kapitole, jednalo se více o výjimku než pravidlo. Také na poli zahraniční politiky byl více než schopný; měl *„hluboké pochopení pro vše, co hýbalo evropskou diplomacií, v čemž ho v tehdejší Evropě mohl sotva kdo předčit. V oblasti zahraniční politiky se pohyboval se suverénní jistotou a je zarážející, jak s téměř prorockým postřehem dokázal proniknout skutečné úmysly cizích států a vymyslet k nim*

⁵² MAGALOTTI, Sverige, s. 81.

⁵³ ÅBERG, Karl XI, s. 147.

⁵⁴ LINDQVIST, Historien, s. 122.

⁵⁵ K tomu došlo v roce 1610, během bojů mezi několika pretendenty na carský trůn. Viz též ERIKSSON, Sverige, s. 28.

⁵⁶ MAGALOTTI, Sverige, s. 99.

*odpovídající protiopatření.*⁵⁷ V ostatních oblastech nezbytných pro fungování státu však tak talentovaný nebyl: „*Když byl jmenován říšským správcem pokladu, spravoval finance takovým způsobem, že potíže z toho plynoucí jsou citelné dodnes,*“ charakterizoval jeho finanční politiku Magalotti a zmínil se také o jeho neúspěších na bitevním poli.⁵⁸ Jeho politické kariéře také škodila vyhybavost, kterou projevoval, když se musel k nějakému problému jednoznačně vyjádřit. Této povinnosti se obvykle vyhýbal tím způsobem, že odjel ze Stockholmu na některé ze svých venkovských sídel.⁵⁹ Na jeho obranu je nutné zmínit, že on sám o post kancléře neusiloval; sám si byl nejspíše svých nedostatků vědom.⁶⁰

Osobní finance spravoval podobně nešťastně jako ty státní. Přestože patřil mezi největší majitele pozemků ve Švédsku, byl zadlužen u řady kupců i šlechticů, „*ale toto mu činí jen malé starosti, protože v této zemi není možnosti, jak přimět k zaplacení člověka jeho společenského postavení.*“⁶¹ De la Gardie měl potřebu se obklopovat luxusem a dávat své bohatství okázale najevo; svůj palác ve Stockholmu pojmenoval Makalös (česky „jedinečný“, „nemající obdoby“). Každopádně jej jeho neutěšená finanční situace činila více než přístupným pro přijímání úplatků, ovšem „*tuto chybu sdílí s většinou státníků své doby jak ve vlasti, tak mimo ni.*“⁶²

Zároveň byl De la Gardie velmi vzdělaný, ovládal několik cizích jazyků včetně holandštiny a v osobním styku vzbuzoval velmi pozitivní dojem; Magalotti jej i přes své výhrady neváhal označit za „*dozajista nejkrásnějšího muže na světě*“.⁶³

V otázce švédské zahraničně-politické orientace prosazoval De la Gardie po celou dobu profrancouzský kurs a vzhledem ke svému postavení byl vnímán jako přirozený vůdce profrancouzské kliky. Toto mu později vytýkala starší historiografie, která ve světle pozdějších událostí (bitvy u Fehrbellinu a skánské války) odsuzovala jeho zahraniční politiku jako „*lehkomyslnou,*“ v jejímž důsledku se Švédsko stalo vazalem Francie.⁶⁴ De la Gardieho profrancouzskou orientaci kritizovali rovněž mnozí jeho současníci a již v průběhu 60. let se vytvořila politická klika směřující k vytváření politiky orientované spíše na Dánsko a na dobré vztahy s císařem. Klíčovou osobností této kliky byl svobodný pán⁶⁵ Johan Göransson Gyllenstierna.

⁵⁷ HOFFSTEDT, Sveriges, s. 17.

⁵⁸ MAGALOTTI, Sverige, s. 100.

⁵⁹ RYSTAD, Karl XI, s. 27.

⁶⁰ ÅBERG, Karl XI, s. 23.

⁶¹ MAGALOTTI, Sverige, s. 102.

⁶² FÅHRAEUS, Sveriges, s. 24.

⁶³ MAGALOTTI, Sverige, s. 101.

⁶⁴ HOFFSTEDT, Sveriges, s. 19.

⁶⁵ V roce 1674 byl povýšen do hraběcího stavu.

Gyllenstierna se stal členem říšské rady až v roce 1668, svými schopnostmi a svým kouzlem osobnosti se však rychle stal uznávaným mluvčím protigardiovské opozice, v kterémžto postavení vystřídal sice schopného, ale málo výrazného říšského správce pokladu Stena Bielkeho. Názory na Gyllenstiernovu osobnost se velmi rozcházejí, jak to vystihl Herman Lindqvist: „*Dokud se ve švédské politice neobjevil Olof Palme, nebyl žádný politik tak kontroverzní a tolika lidmi nenáviděný jako Gyllenstierna.*“⁶⁶ Magalotti popisuje Gyllenstiernu jako „*dobrého Švéda – znalého, statečného, pořádného a neúplatného,*“⁶⁷ zatímco na Hoffstedta „*působí dojmem velkého oportunisty,*“ jehož výsledky „*sotva mohou sloužit jako podklad k pověsti velkého a geniálního státníka.*“⁶⁸ Jeho hlavními vlastnostmi byla „*ctižádost a panovačnost spojené se silným sebevědomím,*“⁶⁹ vlastnosti jistě vhodné pro pozici vůdčí osobnosti politické frakce, na druhou stranu sotva takové, které by mu získaly velký okruh přátel. V každém případě „*bylo v Gyllenstiernově osobnosti něco, co se velmi zamlouvalo králi*“ a později, v průběhu skánské války, se Gyllenstierna stal jedním z panovníkových nejbližších spolupracovníků. Gyllenstiernu není možné považovat za hlavního autora ani iniciátora protigardiovské opozice, často (tak jako mnoho jiných vůdců v dějinách) jen přebíral názory podobně smýšlejících spolupracovníků, rozhodně mu však v zahraniční politice ve zkoumaném období patří přední místo.

Před Gyllestiernovým vzestupem byl několik let v čele protifrancouzské opozice Mattias Biörenklou,⁷⁰ výše zmíněný autor učebního plánu pro Karla XI. Původně syn mlynáře se postupně stal jednou z významných osobností švédské politiky (mj. se účastnil mírových vyjednávání na konci třicetileté války), a třebaže nikdy nedosáhl jednoho z pěti nejvyšších úřadů v zemi a pouze byl roku 1664 jmenován říšským radou, byl až do své smrti v srpnu 1671 vnímán jako hlava protigardiovské opozice – což bylo o to kurióznější, že v mládí působil jako De la Gardieho učitel.

K protifrancouzské straně patřil také výše zmíněný Sten Bielke. Říšským správcem pokladu se stal po smrti Gustava Bondeho v roce 1667 a po smrti Biörenkloua byl po krátkou dobu vnímán jak mluvčí protifrancouzské opozice. Pro toto postavení však postrádal nezbytné charisma; jeho povaze lépe vyhovovalo být v pozadí a odtud ovlivňovat průběh událostí.

⁶⁶ LINDQVIST, Historien, s. 197. Tato kontroverze a nenávisť však nespočívá tolik se zahraniční jako spíše s vnitřní politikou Švédska, kde Gyllenstierna, ač sám příslušník vysoké šlechty, hájil zájmy šlechty nízké a tím si vysloužil nenávisť i od vlastních příbuzných.

⁶⁷ MAGALOTTI, Sverige, s. 106.

⁶⁸ HOFFSTEDT, Sveriges, s. 20.

⁶⁹ HOFFSTEDT, Sveriges, s. 19.

⁷⁰ V pramenech i v literatuře se objevuje také s pravopisem Biörnklou, Björnklou, příp. i v dalších variantách. Přiklonil jsem se k variantě, kterou používá nejnovější literatura.

„*Jeho silnou stránkou je politika a je zjevně dobře zpraven o záležitostech státu i o zahraničních vztazích... má velký vliv, aniž by se veřejně zapojoval do stranických sporů,*“⁷¹ charakterizoval ho Magalotti. Také Bielke se těšil králově přízni, zejména pro své postoje v otázce redukci.

Členem poručnické vlády byl také hrabě Karl Gustav Wrangel, nejprve ve funkci říšského admirála a posléze říšského maršála. Wrangel vždy byl a zůstal vojákem a jeho pověsti si cenil i samotný císař, který vážně zvažoval možnost postavit Wrangela do čela svých vojsk.⁷² Bohužel však *„politika nepatří k jeho povolání... momentálně se zdá, že je nespokojený kvůli tomu, jak nedostatečnou úctu mu projevují písaři (míněni obecně civilisté, pozn. aut.), a z tohoto důvodu by si přál válku, které by se mohl osobně zúčastnit.*“⁷³ Politice v době míru Wrangel příliš nerozuměl a jeho vliv ve vládě tak nebyl nijak veliký; De la Gardie mu však byl zavázán za pomoc z doby, kdy upadl v nemilost u královny Kristiny a už jen z tohoto důvodu lze předpokládat, že Wrangelova pozice ve vládě nemohla být příliš ohrožena. Úplně bez komplikací však vztah těchto dvou mužů nebyl, neboť De la Gardie *„ve své ješitnosti a touze být nejpřednější nechtěl dopřát příliš velkou slávu a vliv někomu jinému.*“⁷⁴ Dokud se ale De la Gardie věnoval politice a Wrangel vojsku, mohl jejich vztah fungovat přeci jen dobře.

Říšským správcem, a tedy za normálních okolností hlavou říšské rady, byl po celou dobu hrabě Per Brahe, který tuto funkci zastával po dlouhých 39 let (1641 – 1680). Byl to on, kdo sehrál po smrti Karla X. Gustava klíčovou roli při vymanévrování Adolfa Johana z poručnické vlády,⁷⁵ třebaže Adolf Johan byl jeho zetěm. Zahraniční politika nebyla jeho doménou: *„Zná švédské zákony, ale nemá žádné vědomosti o zahraničních vztazích... miluje staré zvyky a nenávidí novoty, má rád Švédy a Finy, ale pociťuje odpor k cizincům.*“⁷⁶ Brahe byl nejvýraznějším odpůrcem snah o zrovnoprávnění vyšší a nižší šlechty a při jedné příležitosti se vyjádřil, že *„na Švédy by se pohlíželo jako na Turky a pohany,*“⁷⁷ kdyby došlo ke zrušení stavovských rozdílů. Je zřejmé, že takovýto člověk nemohl mít na orientaci zahraniční politiky rozhodující vliv, třebaže se vždy upřímně snažil dosáhnout pro svou vlast co nejlepšího postavení; nestál ani na straně profrancouzské, ani na straně příznivců jednotného severského bloku – jeho jednání se *„vyznačovalo opatrností založenou na*

⁷¹ MAGALOTTI, Sverige, s. 103.

⁷² FÅHRAEUS, Sveriges, s. 25.

⁷³ MAGALOTTI, Sverige, s. 97.

⁷⁴ BOHRN, Sverige, s. 335.

⁷⁵ LINDQVIST, Historien, s. 10-11.

⁷⁶ MAGALOTTI, Sverige, s. 96.

⁷⁷ FÅHRAEUS, Sveriges, s. 23.

*zkušenostech jeho dlouhého života; přesto dostatečně jasně ukazovalo, že byl dosti nedůvěřivý vůči Dánsku.*⁷⁸ Na druhou stranu je nutné ocenit jeho schopnosti zejména při správě státních financí, kdy se významně podílel na odstraňování chyb napáchaných De la Gardiem.

⁷⁸ BOHRN, Sverige, s. 335.

4. Švédsko-dánské vztahy

Zásadní roli ve švédské zahraniční politice hrálo vždy bezpochyby Dánsko. V žádném případě se však nejednalo o roli pozitivní; výčet válečných střetnutí mezi těmito dvěma státy by představoval seznam s velmi mnoha položkami. Je nutno mít na paměti, že v oblasti dnešní Skandinávie se od poloviny 16. do počátku 19. století nacházely pouze dva suverénní státy: dánsko-norská unie (pro úplnost dodejme, že zahrnovala také ostrov Island) a švédské království, jehož součástí bylo i území dnešního Finska. Takové uspořádání geopolitických poměrů pochopitelně přímo vybízelo obě strany k neustálému měření sil, motivovanému touhou získat převahu a stát se hegemonek regionu. A pokud se spolu tyto státy nacházely v mírovém stavu, dalo se očekávat, že se jedná jen o pověstný klid před další bouří.

Byla však možnost spolupráce mezi oběma zeměmi opravdu vyloučená? Nebo existovaly snahy o překonání dosavadních rozporů? A jakou roli sehrály v švédsko-dánských vztazích ostatní evropské země, především pro Švédsko klíčová Francie?

Vše napovídalo tomu, že vztahy mezi Dánskem a Švédskem po roce 1660 rozhodně nebudou přátelské. Atmosféru doby výstižně popsal švédský historik Isacson: „*Mír v Roskilde byl otevřenou ránou v dánském srdci a Dánsko při první vhodné příležitosti plánovalo invazi do Skåne a Bohuslänu, aby opět získalo ztracené oblasti.*“⁷⁹ Dánsku nešlo pouze o ekonomickou stránku věci – ztráta úplné kontroly nad provozem v Sundském průlivu byla jistě citelná, nikoli však fatální. Neméně bolestivá byla však ztráta kulturních a historických hodnot; v rukou Švédů se mj. ocitlo město Lund, první dánské arcibiskupství a nejstarší arcibiskupství ve Skandinávii vůbec. Důvodů k averzi bylo více než dost, Dánsko však nemělo dost sil k znovuzískání svého území a v budoucnu mu už nebylo souzeno tato území natrvalo získat. Ani na švédské straně nepanovala přílišná náklonnost a tento negativní vztah se dokonce promítl i do oficiálních dokumentů.⁸⁰

Dalším sporným místem zatěžujícím dánsko-švédské vztahy byly otázky týkající se holštýnsko-gottorpského vévodství; této problematice jsem věnoval samostatnou podkapitolu.

Výsledek ponižujících mírových smluv z Roskilde a Kodaně se projevil i ve vnitřním uspořádání dánské státní moci: zástupci měšťanstva a církve, zklamaní ze selhání tradičních elit, navrhli králi Frederiku III. dědičnost trůnu. Ten s jejich návrhem souhlasil a následně přinutil

⁷⁹ ISACSON, *Skånska kriget*, s. 8.

⁸⁰ Např. státní sekretář Ehrensteen neváhal užít slov „*švédské říše proradný soused, dánský král*“. SRARp, VIII, s. 113.

šlechtu a říšskou radu k témuž. Tímto krokem se Dánsko vydalo na cestu k absolutistické monarchii, kterou se oficiálně stalo vyhlášením tzv. „Královského zákona“ o pět let později.⁸¹

Dánsko a Švédsko se tak staly soupeři nikoli už na poli válečném, nýbrž na poli diplomatickém. Snahou obou rivalů bylo získat na svou stranu ekonomicky a politicky silného spojence, s jehož podporou by bylo možné toho druhého vyřadit z mocenského systému. Toto soupeření trefně vystihl švédský historik Birger Fahlborg: *„Jestliže se Švédsko snažilo v rámci svých omezených schopností dosáhnout rovnováhy v Evropě, bylo samo na druhou stranu předmětem obdobných snah ze strany jiných mocností. Na jedné misce vah leželo Švédsko, na druhé Dánsko, a mocnostmi, které se nejusilovněji snažily o rovnováhu mezi nimi, byly Holandsko a Francie.“*⁸² Uvedený citát dobře vystihuje podstatu zahraničně-politického úsilí obou zemí a zároveň poukazuje na problém, na který obě země narážely: zatímco jejich snahou bylo protivníka co možná nejvíce oslabit, snahou potenciálních partnerů bylo dosáhnout mezi nimi udržitelného statu quo, případně dokonce spojenecké smlouvy. Nizozemí (a další námořní mocnost Anglie) bylo přitom vedeno především obchodními zájmy, zatímco Francie usilovala s pomocí nejlépe obou zemí o posílení své politické moci. Většinu zkušených diplomatů, které evropské země vyslaly na misi do jedné ze zemí, však bylo po krátké době jasné, že představa spojení či alespoň smlouvy o neútočení mezi oběma zeměmi není příliš reálná; přesto se tyto snahy vinou švédskou i dánskou zahraniční politikou po celé zkoumané období. Častěji však byly velmoci nuceny se rozhodnout pro spojení s jednou či druhou zemí; výhodou pro Dánsko byla jeho geografická poloha, díky které leželo blíže centru dění, kromě toho pak výše zmíněné absolutistické zřízení slibovalo větší vnitřní stabilitu, zatímco pohled na situaci ve Švédsku, kde se poručnická vláda nebyla schopna sjednotit na společně prosazovaném směru politiky, nedával příliš velkou naději na dlouhodobou platnost uzavřených smluv. Na druhou stranu Dánsko vyšlo z nedávného válečného konfliktu výrazně hůře než Švédsko, neboť boje posledních let se neodehrávaly přímo na švédském území, zatímco především dánský venkov byl boji těžce zasažen.⁸³

Prvním počinem v této nové situaci byla spojenecká a obchodní smlouva, kterou uzavřelo Dánsko s Anglií v únoru 1661. Co do obsahu byla tato smlouva značně vágní, důležité však bylo, že Dánsko uzavřelo smlouvu dříve než Švédsko, kterému se podařilo obdobnou obchodní smlouvu uzavřít až v říjnu téhož roku. Podpisem smlouvy s Dánskem dal Karel II. jasně najevo, koho považuje za svého prioritního spojence v severní Evropě.

⁸¹ Blíže viz BUSCK, POULSEN, Dějiny, s. 115-116.

⁸² FAHLBORG, Det senare 1600-talet, s. 108.

⁸³ IMMICH, Geschichte, s. 41.

Rozhodující však byly vztahy s Francií, kde se Dánsku postupně podařilo zaujmout téměř rovnocenné místo po boku Švédska. Významný dánský diplomat a politik Hannibal Sehested dokázal během svého pobytu v Paříži na přelomu let 1662 a 1663 přimět Francii k podpisu nejprve obchodní smlouvy (v únoru 1663) a nakonec 3. srpna i smlouvy spojenecké. Tato smlouva přiznávala Dánsku po boku Francie a Švédska status garanta míru v Říši. Dále zavazovala Francii k peněžité i vojenské podpoře pro případ, že by Dánsko bylo ze strany svého souseda napadeno. Tuto smlouvu lze bezesporu hodnotit jako triumf dánské politiky, neboť představovala citelnou změnu v dosavadních dobrých vztazích mezi Švédskem a Francií. Sehestedovo úsilí ale nebylo motivováno snahou zajistit si výchozí prostor pro útok proti Švédsku; byť to možná zní překvapivě, na dánském dvoře patřil ke Švédsku přátelské klice, zatímco po odvetě toužící kruhy se shromažďovaly kolem královského místodržícího Christoffera Gabela.⁸⁴ Sehested dokonce doufal, že Švédsko by mohlo k uvedené smlouvě přistoupit, čímž by se spojilo diplomatické úsilí obou severských zemí a mohly by společně (a tedy s větší nadějí na úspěch) prosazovat své zájmy vůči ostatním evropským zemím. Přestože podobnou snahu vyvíjela i Francie, pro Švédsko bylo nepřijatelné uzнат Dánsko jako spolugaranta říšského míru a přistoupení k alianci jednoznačně odmítlo.⁸⁵ V červenci 1663 pak Dánsko dosáhlo dalšího úspěchu, když se (samozřejmě s francouzským souhlasem) stalo členem Rýnského spolku.⁸⁶

Dánsko-švédské vztahy v tomto roce zhoršoval také spor o dánskou pevnost Friedrichsort. Ta byla umístěna na strategické pozici poblíž Kielu a její existence byla trnem v oku kielským měšťanům, holštýnsko-gottorpskému vévodovi i Švédsku. Na jejím místě stávala dříve pevnost Christianspries, ale Frederik III. se roku 1648 zavázal ji zbourat. K tomu sice došlo, ale během dánsko-švédské války se opět ukázal strategický význam této lokality a Frederik rozhodl o výstavbě pevnosti nové, pouze pod změněným názvem. To ostatní zainteresované strany vnímaly jako porušení dohody a hledaly možnosti, jak tyto dánské

⁸⁴ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 140.

⁸⁵ KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 109; LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 141.

⁸⁶ BAIN, Scandinavia, s. 272. Jedná se o spolek států v Říši, vzniklý v roce 1658 pod patronací Francie, která se posléze stala i jeho členem. Spolek sloužil především jako prostředek Ludvíka XIV. pro vměšování se do vnitřních záležitostí Říše. Členem spolku bylo díky svým držávám také Švédsko. Jsem si vědom skutečnosti, že označení Rýnský spolek se v historiografii používá především v souvislosti se změnou státoprávního uspořádání německy mluvících států během napoleonských válek; ve švédské historiografii se však pro oba spolky užívá stejného výrazu a nevidím tedy důvod překládat tento pojem dvěma různými způsoby. V některých švédských textech se používá označení první a druhý Rýnský spolek; z kontextu mé práce však jednoznačně vyplývá, že se vždy jedná o první z nich a považuji tedy za dostačující užívat pouze výrazu Rýnský spolek. Pro úplnost, v německé historiografii se někdy pro rozlišení používá výrazu Rheinischer Bund (první spolek) a Rheinbund (druhý spolek); do češtiny však tento rozdíl přeložit také nelze.

plány zkrřížit. Švédský vyslanec v Paříži Hirchenstierna⁸⁷ se snažil získat podporu Ludvíka XIV., zkušenému Sehestedovi však nedalo příliš mnoho práce vysvětlit, že existence pevnosti se zcela slučuje s duchem právě uzavřené smlouvy a Francie s ohledem na Dánsko odmítla se v celé záležitosti dále angažovat.⁸⁸

Obě severské země se brzy ocitly v zorném poli Anglie, která se chystala na další válečné střetnutí s Nizozemím. Pochopitelně se tedy snažila získat spojence a začala usilovat o podporu jak Dánska, tak Švédska.⁸⁹ Dánský postoj však byl komplikován ohledy na Francii, která byla v té době nizozemským spojencem, a Dánové si v žádném případě nepřáli ohrozit své dobré vztahy s touto velmocí. Svou roli hrála také skutečnost, že Anglie uzavřela v březnu 1665 smlouvu se Švédskem, ve které garantovala kodaňský mír. Když se o uzavření smlouvy dozvěděl Frederik III., jeho ochota k bližší spolupráci s Anglií citelně poklesla. Nakonec podepsalo Dánsko s Anglií 9. května 1665 pouze novou obchodní smlouvu, ve které se Anglie zavázala po skončení války podpořit dánské nároky vůči Nizozemí.⁹⁰ Téhož roku 28. října pak Dánsko s Anglií uzavřelo alianci, o které se předpokládalo, že k ní v nejbližší době přistoupí také Švédsko. Po celou dobu se však dánští diplomaté snažili nepopudit proti sobě Francii a hledali proto cesty, jak dosáhnout smíření i s Nizozemím. Zatímco se tedy ve Stockholmu stále vyjednávalo o přistoupení Švédska k dánsko-anglické smlouvě, změnilo Dánsko stranu a 11. února 1666 uzavřelo smlouvu s Nizozemím, samozřejmě za vydatného přispění Francie a za příslib finančních prostředků.⁹¹

Tímto dánským krokem se Švédsko, které již dříve uzavřelo s Anglií obranné spojení (nezávisle na Dánsku), ocitlo v mimořádně složité situaci, neboť vyvstala možnost, že Anglie bude žádat švédský útok vůči Dánsku. Tento krok by však Švédsko připravil o dosavadní dobré vztahy s Francií. Švédská diplomacie začala proto v Paříži sondovat možnosti získání souhlasu s útokem vůči Dánsku. *„Situace byla bezesporu krajně ošemetná. Pokud bych totiž Švédům ponechal volnost k útoku na dánského krále, zbavil bych se veškerých výhod, které jsem si od jednání s ním sliboval. Kdybych se ale kvůli tomu postavil proti Švédům, rozešel bych se příliš lehkovážně s národem, jehož jsem mohl brzy využít v důležitém střetu, jak jsem doufal...Na toto téma se lze odůvodněně ptát, zda nemá*

⁸⁷ Stefan Gambrotius Hirchenstierna byl původně diplomatem hesensko-kasselského lantkrabství a teprve od roku 1659 působil ve švédských službách.

⁸⁸ KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 104-106.

⁸⁹ KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 109-111.

⁹⁰ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 142. Frederik III. přistoupil k několika menším protinizozemským opatřením, např. nařídil dánským námořníkům na nizozemských lodích opustit své zaměstnání, SCHOOLCRAFT, England, s. 466-470.

⁹¹ KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 114; LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 143; SCHOOLCRAFT, England, s. 467.

*panovník zapotřebí stejné síly k tomu, aby se ubránil rozmanitým nárokům svých spojenců, poddaných anebo i vlastní rodiny, jako k odrázení útoků svých nepřátel,*⁹² povzdechl si Ludvík XIV. na adresu švédsko-dánských vztahů. Složitou situaci mezi svými spojenci nakonec Ludvík dočasně vyřešil pokynem Dánsku, aby se zdrželo vojenských akcí.⁹³ Anglie požadavek na švédskou pomoc nakonec nevznesla; třebaže na podzim vyhlásila Dánsku válku.⁹⁴

K přímému střetu mezi oběma zeměmi nedošlo, vztahy mezi nimi se ale stále zhoršovaly. 23. května 1666 uzavřelo Dánsko s Braniborskem o vzájemné pomoci v případě napadení ze strany třetího státu, čímž vrazilo další klín mezi Švédsko a jeho spojence, navíc v tomto případě spojence teprve nedávno získaného.⁹⁵ Své úsilí o izolaci Švédska dovršilo vznikem široké aliance Dánska, Nizozemí, Braniborska a Brunšvicka 25. října téhož roku v Haagu. Třebaže byla aliance formálně otevřená také případnému švédskému připojení, jejím hlavním účelem byl společný postup proti švédské politice ohledně Brém.⁹⁶

Nakonec se Dánsku podařilo narušit i vztah mezi Švédskem a holštýnsko-gottorpským vévodstvím. I přes úsilí ze švédské strany tomu zabránit, oženil se v říjnu 1667 vévoda Kristián Albrecht s Bedříškou Amalií, dcerou Frederika III.

Změna na dánském trůnu, kdy po smrti Frederika III. v únoru 1670 nastoupil jeho syn Kristián V., vnesla do švédsko-dánských vztahů další komplikace. Nový král zcela jednoznačně prosazoval myšlenku znovuzískání ztracených území. Takto jej popsal historik Kellenbenz: *„Bohatě nenadaný, avšak energický, vyrůstal v letech války mezi Dánskem a Švédskem a zažil ponížení, jakému se jeho otci dostal od Karla X. Gustava a gottorpského vévody. Nikdy je nezapomněl; stále v něm byla živá myšlenka na pomstu nejen vůči Švédsku, nýbrž také vůči vlastnímu švagrovi.*⁹⁷ V červenci 1670 uzavřel Kristián novou smlouvu s Anglií a Švédsku, které po vstupu do trojaliance nemohlo počítat s podporou Francie, hrozila izolace. Jediné, čeho se Švédsku podařilo zasáhnout, byl závazek, že Francie nebude Dánsku vyplácet žádné subsidie.⁹⁸

U příležitosti narození dánského korunního prince, pozdějšího krále Frederika IV., byl

⁹² LUDVÍK XIV., Paměti, s. 156-157.

⁹³ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 145.

⁹⁴ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 145.

⁹⁵ KS, s. 281-283.

⁹⁶ KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 125-126; KS, s. 307-309; LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 148.

⁹⁷ KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 147-148.

⁹⁸ IMMICH, Geschichte, s. 68.

počátkem roku 1672 do Kodaně vyslán Gabriel Turesson Oxenstierna.⁹⁹ Vedle gratulací měl za úkol také sondovat ochotu Dánska k případné alianci se Švédskem; i přes nepřilíš dobré vztahy si také Švédové byli vědomi výhod, které by taková aliance přinášela. Výsledkem Oxenstiernova zhruba dvouměsíčního pobytu však bylo zjištění, že ochota ze strany Dánska je v daný okamžik mizivá.¹⁰⁰

V květnu téhož roku se Kristián postaral o další konflikt, když vydal nařízení, podle kterého měli švédští kapitáni při průjezdu Sundem přísahat, že zboží na jejich lodi podléhá Švédsku. Podle kodaňského míru bylo zboží na švédských lodích osvobozeno od cla, ovšem nežádka se stávalo, že se švédské doklady falšovaly či se švédští kapitáni nechali jen formálně najímat, aby i lodi jiných států byly od placení osvobozeny. Kristiánovo opatření se Švédů dotklo a ti se obrátili na Francii, garanta mírových ustanovení, s žádostí o nápravu; té se však nedočkali. Ve své odpovědi, kterou zformuloval Magnus Gabriel De la Gardie, se Švédsko muselo zavázat, že podobnému jednání zabrání. V této souvislosti také zazněla zmínka o kráse dánské princezny Ulriky Eleonory – první náznak pozdějších plánů na dynastické propojení obou zemí, ke kterému nakonec v květnu 1680 také došlo.¹⁰¹

Náznamy dánsko-švédského sblížení se objevily v létě 1672, a sice z příčiny značně kuriózní: v dánských vodách došlo k nárůstu pirátské činnosti, provozované zejména anglickými a skotskými piráty. Dánsko několikrát žádalo prostřednictvím anglického vyslance vévody Richmonda¹⁰² o zásah, zdálo se však, že Anglie nemá na řešení situace zájem. Dánsko tedy začalo zkoumat jiné možnosti a obrátilo se do Stockholmu, kde se dánská žádost o spolupráci setkala s kladnou odezvou a s nadějí na zlepšení vzájemných vztahů, o čemž si francouzský vyslanec v Kodani Terlon¹⁰³ poznamenal, že jde o „*utopii*.“¹⁰⁴ Když pak koncem prosince téhož roku všeobecně neoblíbený Richmond nečekaně zemřel, potvrdilo se rozšířené podezření, že byl s piráty ve spojení.¹⁰⁵ Richmondova smrt však pirátské útoky samozřejmě

⁹⁹ Prasynovec známého kancléře Axela Oxenstierny. Krátkou dobu působil jako dobrovolník v anglickém námořnictvu a před svou misí v Kodani působil jako švédský vyslanec v Portugalsku.

¹⁰⁰ KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 162.

¹⁰¹ BOHRN, Sverige, s. 17-19. Přibližně ve stejné době totiž došlo ke krachu plánů královny-matky Hedviky Eleonory na sňatek mezi Karlem XI. a její neteří. Kromě úvah o Karlově kandidatuře na uvolněný polský trůn v letech 1673-1674, podmíněné sňatkem s královnou-vdovou Eleonorou Habsburskou, se mi nikde nepodařilo nalézt podklady o nějakých dalších plánech ohledně Karlovy svatby.

¹⁰² Charles Stewart, vévoda z Richmondu a z Lennoxu, člen Podvazkového řádu. Jeho mise v Kodani byla jeho první diplomatickou zkušeností. Přestože se stihl během svého krátkého života (dožil se pouhých 33 let) třikrát oženit, neměl děti a jeho smrtí vymřel celý jeho vévodský rod. Příslušné vévodské tituly pak použil Karel II. pro jednoho ze svých nemanželských synů.

¹⁰³ Rytíř Hugues de Terlon. V době vlády Karla X. Gustava působil jako francouzský vyslanec ve Stockholmu, kdy se proslavil tajným převozem části spisů Reného Descarta zpět do Francie.

¹⁰⁴ BOHRN, Sverige, s. 64.

¹⁰⁵ BOHRN, Sverige, s. 45-47, 63-65, 75.

nezastavila a problém přetrvával nadále.

Ve stejnou dobu (konkrétně 22. září) však Dánsko vstoupilo do obranného spolku s císařem, Braniborskem, brunšvickým vévodstvím a hesensko-kasselským lantkrabstvím. V případě napadení některého ze signatářů byli ostatní povinni mu poskytnout pomoc, která u Dánska, císaře a Braniborska činila 3 000 jezdců a 6 000 pěšáků; podíl zbývajících signatářů byl pochopitelně menší.¹⁰⁶ Tento dánský krok vyvolal ve Švédsku i ve Francii s ohledem na dánské snahy o zlepšení vzájemných vztahů velké překvapení. Vyslanec Terlon se nicméně domníval, že Kristián V. byl veden především snahou zvýšit prestiž Dánska v očích Francie a Anglie (které na jaře 1672 vstoupily se Švédskem do nové trojaliance), a nepřikládal proto tomuto kroku velký význam. Naopak Richmond chápal tento krok jako výraz nepřátelství a hrozil, že Kodaň opustí. Nakonec se ale Dánům podařilo ho přesvědčit, aby ve svém úřadu zůstal.¹⁰⁷

Význam této smlouvy ale neměl dlouhého trvání, neboť braniborský kurfiřt Fridrich Vilém začal hledat možnosti navázání lepších vztahů se Švédskem. Dánská diplomacie se následně začala poohlížet po novém možném spojení a v květnu 1673 byla uzavřena smlouva s Nizozemím, ve které se Dánsko zavázalo výměnou za finanční prostředky poslat Nizozemí 10 000 (později zvýšeno až na 16 000) vojáků a 20 lodí, pokud by se Nizozemí ocitlo ve válce s další mocností (v této době se již déle než rok Nizozemí bránilo francouzské invazi).¹⁰⁸ Touto další mocností bylo samozřejmě myšleno Švédsko, které se stále i přes tlak ze strany Francie zdráhalo se do války zapojit. Švédská reakce však nebyla paradoxně negativní, jak by se dalo očekávat; naopak Švédsko vyjádřilo této smlouvě sympatie, neboť samo nemělo zájem na úplné porážce Nizozemí. Vedle ryze pragmatických důvodů hrála svou roli i solidarita s protestantskou zemí. Francie dokonce vyjádřila podezření, že smlouva jako taková vzešla ze švédské iniciativy, aby Švédsko získalo další argument proti vstupu do války.¹⁰⁹ Nizozemské straně se ale smlouva zdála být pro Dánsko až příliš výhodnou a k její ratifikaci nakonec nedošlo.

Zmíněnému francouzskému podezření nahrávala skutečnost, že již od dubna se ve Stockholmu nacházel nový dánský vyslanec, zkušený Jens Juel, „*nejchytřejší a největší dánský státnický talent*“,¹¹⁰ jehož hlavním úkolem bylo uzavření aliance mezi Dánskem a Švédskem. Juel předložil rozsáhlý návrh úzké spolupráce mezi oběma zeměmi, který

¹⁰⁶ KS, s. 367-370.

¹⁰⁷ BOHRN, Sverige, s. 52.

¹⁰⁸ BAIN, Scandinavia, s. 280; LANDBERG, Den svenska utrikespolitiken, s. 182-183.

¹⁰⁹ BOHRN, Sverige, s. 113.

¹¹⁰ BOHRN, Sverige, s. 94.

zahrnoval mj. i myšlenku monetární unie. Tu Švédsko rezolutně odmítlo,¹¹¹ o ostatních bodech návrhu se sice začalo jednat, ovšem až v srpnu, kdy se Karel XI. vrátil z cesty po Skåne,¹¹² ale z celkového průběhu jednání vyplývá, že skutečný zájem o uzavření dohody na švédské straně nebyl. Švédsko nebylo ochotné připustit dánské vměšování do vnitřních záležitostí v Říši a Dánsko zase odmítalo švédský požadavek na řešení holštýnsko-gottorpské otázky, kterým Švédsko podmiňovalo další jednání.¹¹³ I přes krach jednání ocenil Kristián V. zásluhy tajného rady Griffenfelda, dalšího ze zastánců Švédsku přátelské linie, a v listopadu mu udělil Řád slona, hraběcí titul a jmenoval jej říšským kancléřem.¹¹⁴

Na bod mrazu klesly švédsko-dánské vztahy na přelomu let 1673/1674, kdy nejprve Švédsko obnovilo v prosinci obrannou smlouvu s Braniborskem z roku 1666 a Dánsko v reakci na to uzavřelo v lednu smlouvu s císařem, že vstoupí do války na jeho straně, pokud po boku Francie vystoupí další mocnost.¹¹⁵ Kromě toho byla zima na přelomu těchto let velmi studená a Sundský průliv začal zamrzat, což na dánské straně vyvolalo obavy z možné švédské invaze; vzpomínka na podobný tah z ledna 1658 byla stále ještě v živé paměti.

I přes toto napětí a zřetelný odklon Dánska od profrancouzské politiky se Paříž nevzdávala myšlenky na možné spojenectví s oběma a mezi oběma skandinávskými zeměmi. V dubnu 1674 přišel Terlon s návrhem francouzských subsidií, pokud Dánsko poskytne vojsko o síle 8 000 mužů. Terlon zdůraznil, že navrhovaná výška subsidií (300 000 écu za rok po dobu trvání války) poměrně odpovídá částce vyplácené Švédsku. Menší sumu mělo Dánsko obdržet v situaci, pokud by se zavázalo k neutralitě po dobu alespoň tří let. V obou případech bylo podmínkou vyplácení zlepšení vztahů se Švédskem, což na dánské straně vyvolalo negativní odezvu. Jako symbol nesouhlasu s francouzskými plány pozval Kristián V. na v té době probíhající vojenské cvičení nizozemského vyslance Le Maira,¹¹⁶ avšak ostentativně nikoli Terlona. Ten, stále vnitřně přesvědčený o tom, že subsidie vyplácené Dánsku by byly neporovnatelně efektivnější investicí než subsidie vyplácené Švédsku,¹¹⁷ o své vůli nabídl zvýšení částky, k čemuž ale nebyl Paříží oprávněn. Když byl jeho postup přeci jen v srpnu schválen, bylo již pozdě. Dánsko se připojilo k již dříve uzavřené koalici mezi

¹¹¹ Návrh monetární unie přitom vycházel vstříc požadavkům části švédské šlechty, která měla své majetky na území Skåne a již v roce 1672 žádala říšský sněm o monetární unii či jinou formu vyrovnání s Dánskem, neboť oběh hodnotnějších dánských platidel na skánském území komplikoval obchod i vybírání daní (SRARp, XI, s. 388). Domnívám se proto, že k odmítnutí této myšlenky vedly Švédsko spíše prestižní než pragmatické důvody.

¹¹² Tuto cestu považovali Dánové samu o sobě za provokaci, srov. BOHRN, Sverige, s. 129.

¹¹³ KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 179-180.

¹¹⁴ BOHRN, Sverige, s. 173.

¹¹⁵ BOHRN, Sverige, s. 183-185; KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 180-181; KS, s. 377-380;

¹¹⁶ Jacob Le Maire, dlouhodobý nizozemský vyslanec v Dánsku (1657 – 1679). Není totožný se stejnojmenným mořeplavcem, jehož jméno nese Lemairův průliv v Jižní Americe.

¹¹⁷ Jak se sám Terlon vyjádřil při své návštěvě Berlína v září 1673, viz BOHRN, Sverige, s. 153.

císařem, Nizozemím a Španělskem.¹¹⁸

V říjnu podniklo Dánsko další pokus o zlepšení vzájemných vztahů se Švédskem. Návrh vzájemné pomoci v případě potřeby v síle devíti lodí byl však doprovázen výtkou, že veškerá dosavadní jednání ztroskotala na švédské tvrdosti a neochotě k ústupkům; tato nediplomatická poznámka šance na úspěch nezvýšila a návrh skutečně také nebyl přijat. Obě strany se začaly připravovat na válku;¹¹⁹ jako poslední možnost zajištění dánské neutrality vidělo Švédsko sňatek mezi Karlem XI. a dánskou princeznou. Do Kodaně byl proto vyslán Nils Brahe, synovec říšského správce, aby se pokusil s Kristiánem V. tento sňatek domluvit.¹²⁰ Jednání o svatbě vedlo francouzského vyslance ve Stockholmu Feuquièra¹²¹ k domněnce, že oba státy spolu uzavřely tajnou dohodu a přípravy na válku jsou ve skutečnosti přípravami na společné vystoupení proti Francii.¹²²

Ve stejné době však Švédsko vyjednávalo s Hamburkem o podpoře v případě dánského útoku a garančním aktem z 6. prosince se zavázalo poskytnout městu 1200 pěšáků a 300 jezdců. Podle plánu mělo později k smlouvě přistoupit i holštýnsko-gottorpské vévodství a tímto způsobem se měla omezit možnost dánského vojenského zásahu v Říši.¹²³

Vpád Wrangelovy armády do Braniborska v prosinci 1674 pak situaci zásadně změnil. Švédsko rychle vytušilo, že situace se vyvíjí v jeho neprospěch, a v únoru 1675 přišlo s návrhem na alianci s Dánskem. Aliance měla sloužit jako zprostředkovatel míru a usilovat o ukončení všech nepřátelských aktů.¹²⁴ Dánové se k návrhu nijak konkrétně nevyjádřili a čekali, jak se situace dále vyvine. Když bylo zřejmé, že se Švédsko ocitá ve stále větších potížích, sešli se zástupci Dánska a Nizozemí za přítomnosti Fridricha Viléma v Haagu a zde přijali 13. května rozhodnutí, že společně vyhlásí 15. června Švédsku válku. Dánsko nakonec od plánu odstoupilo, neboť se mu do stanoveného data nepodařilo vyřešit otázku Holštýnsko-Gottorpska, kterou považovalo v dané chvíli za prioritní.

Mezitím stále probíhala v Kodani jednání o sňatku mezi princeznou Ulrikou Eleonorou a švédským králem. Navzdory všem uvedeným nepřilíš přátelským vztahům mezi oběma zeměmi byla jednání dovedena k úspěšnému konci. Vedle Braheho na tom měla

¹¹⁸ BOHRN, Sverige, s. 224-228, 246-248.

¹¹⁹ BOHRN, Sverige, s. 307-308, 314-315, 330.

¹²⁰ ÅBERG, Karl XI, s. 66.

¹²¹ Isaac de Pas, markýz de Feuquières byl francouzským vyslancem ve Stockholmu až do roku 1682. Dříve zastával mj. funkci vicekrále v Nové Francii, tedy ve francouzských koloniích v Severní Americe.

¹²² BOHRN, Sverige, s. 309-310.

¹²³ KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 200-201.

¹²⁴ KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 207.

zásluhu především královna-vdova Žofie Amálie, která se cítila být svým ambiciózním synem odstrčená do pozadí. Myšlenka získání královské koruny pro nejmladší dceru a zároveň nejoblíbenější dítě ji nadchla. Plán získal pochopitelně také podporu známého příznivce myšlenky dánsko-švédské spolupráce Griffenfelda. Samotný Kristián V. svatební plány své sestry neodmítal, dal však jasně najevo, že je považuje za soukromou záležitost a nehodlá kvůli nim měnit zaměření své politiky. Dne 23. června oficiálně oznámené zasnoubení tak sice znamenalo Braheho osobní úspěch, naděje na eliminaci dánského nebezpečí však zůstala nenaplněna. Braheho snaha o brzkou svatbu narazila na odmítnutí ze strany královny vdovy, která prohlásila, že nejprve je třeba pro princeznu nechat ušít odpovídající šaty. Mezitím dorazila zpráva o výsledku střetnutí u Fehrbellinu a svatba byla opožděna o více než čtyři roky.¹²⁵

Dne 12. září 1675 skončilo patnáctileté období míru mezi oběma zeměmi a Kristián V. formálně vyhlásil Švédsku válku. I přesto, že situace kolem roku 1660 dávala tušit, že k podobné události jednou dojde, nepovažuji novou válku za logické a nevyhnutelné vyústění švédsko-dánských vztahů. Jak jsem uvedl, existovaly na obou stranách snahy o bližší spolupráci; nelze tedy tvrdit, že si všichni Dánové či Švédové přáli nový válečný konflikt s tradičním nepřítelem. Zároveň se vztahy mezi oběma zeměmi mezi lety 1660 – 1675 několikrát ocitly na pokraji války, vždy se však politikům, ať již severským či zahraničním, podařilo nastalou krizi uklidnit. Je nepopíratelné, že Kristián V. se netajil záměrem získat ztracená dánská území nazpět; jestliže se však neodhodlal k vyhlášení války během prvních pěti let své vlády, nezdá se mi příliš pravděpodobné, že by tak učinil i během dalších let své vlády, pokud by se mu situace nezdála tak mimořádně příznivou, jako v létě 1675. Od plánu vyhlásit společně s Nizozemím Švédsku válku v červnu 1675 Dánsko nakonec odstoupilo a i po bitvě u Fehrbellinu trvalo přes dva měsíce, než se Kristián V. odhodlal k rozhodujícímu kroku. Lze tedy říci, že pravděpodobnost vypuknutí války mezi Švédskem a Dánskem byla vyšší než v případě jiných zemí, ale v žádném případě nebyla stoprocentní.

¹²⁵ K jednání o svatbě viz ÅBERG, Karl XI, s. 71-72; KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 213; LANDBERG, Den svenska utrikespolitiken, s. 189-190; LINDQVIST, Historien, s. 127-128; RYSTAD, Karl XI, s. 57-59. Samotný průběh svatby pak LINDQVIST, Historien, s. 188-197. Navzdory událostem, které předcházely sňatku, se jednalo o šťastné manželství, obdařené celkem sedmi dětmi, z nichž se však pouze tři dožily dospělosti. Smrti Ulriky Eleonory Karel XI. upřímně litoval, jak o tom svědčí zápisy v jeho deníku, KARL XI:s almanacksanteckningar, s. 169.

4.1. Vztahy Švédska a Holštýnsko-Gottorpska

Zvláštním aspektem švédsko-dánských vztahů byl vztah obou zemí k vévodství holštýnsko-gottorpskému. Dynastické propojení vévodů a dánských králů lze vysledovat až do roku 1326¹²⁶ a povědomí o podřízenosti Dánsku hrálo v 17. století významnou roli. Dobré vztahy mezi Holštýnsko-Gottorpskem a Švédskem mají svůj počátek ve svatbě Karla X. Gustava s Hedvikou Eleonorou, dcerou vévody Frederika III., v roce 1654. Jednalo se o čistě politický sňatek, domluvený ještě z podnětu královny Kristýny. Nejednalo se však o první manželské spojení mezi oběma zeměmi – již manželka krále Karla IX.¹²⁷ pocházela z vévodského rodu.

Jakou roli hrálo tedy malé vévodství ve švédské zahraniční politice? A naopak, jakou roli hrálo Švédsko ve vévodské zahraniční politice? A jakým způsobem se dánská zahraniční politika snažila vztahy mezi oběma zeměmi narušit a přeměnit k svému prospěchu?

Během dánsko-švédského konfliktu se Holštýnsko-Gottorpsko snažilo nejprve zaujímat neutrální postoj. To do značné míry vyhovovalo i samotnému Karlu Gustavovi, neboť tak mohl vévodu využívat jako prostředníka pro vyjednávání. Když se situace vyvinula v neprospěch Dánska, postavil se vévoda na stranu Švédska a dokonce poslal následníka trůnu Kristiána Albrechta k službě do švédského vojska. Když pak vycítil blížící se smrt, žádal synův návrat, ale Dánové mu odmítli povolit cestu přes své území. Když starý vévoda Frederik III. 10. srpna 1659 zemřel, musela se proto dočasně ujmout vlády královna-vdova. Mrtvý vévoda nemohl být ani řádně pohřben, neboť tradiční místo posledního odpočinku dynastie, zámek Gottorf, se v té době nacházel v rukou braniborského kurfiřta. Teprve po ukončení války a stažení braniborských vojsk o dva roky později byl vévodovi dopřán řádný pohřeb.

Smrtí Karla X. Gustava se situace pro Holštýnsko-Gottorpsko zhoršila, neboť Dánové, vědomi si skutečnosti, že švédskému vojsku chybí rozhodný velitel, zahájili blokádu Tönningu, sídelního města vévodů. Teprve po vlivem zpráv o uzavření olivského míru, který uvolnil Švédům ruce v Polsku, nařídil dánský král Frederik III. přerušení blokády a začal hledat cestu k mírovému vypořádání s vévodstvím. Kodaňský mír pak potvrdil suverenitu Holštýnsko-Gottorpska nad Šlesvickem, které tak lze svým způsobem připočítat k ostatním územním ztrátám, které muselo Dánsko snést.

Nástup Kristiána Albrechta k moci tak znamenal přimknutí se k Švédsku. Svou roli

¹²⁶ BUSCK, POULSEN, Dějiny, s. 41; KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 1.

¹²⁷ Shodou okolností také jménem Kristýna, matka Gustava II. Adolfa.

hrál kromě osobních zkušeností nového vévody také vliv vévodova bratra Augusta Frederika, biskupa v Lübecku a od roku 1672 též generálmajora ve švédském vojsku, a osvědčeného kancléře Johana Adolfa Kielmanna von Kielmansegga, který prokázal neocenitelné služby již vévodovi Frederiku III. Ze švédské strany však byly hlavním důvodem úzké spolupráce „spíše společné zájmy než příbuzenské city Hedviky Eleonory.“¹²⁸

Dánsko si bylo vědomo významu Holštýnsko-Gottorpska a již na přelomu ledna a února 1661 navštívili Kristiána Albrechta dánští vyslanci s úkolem projednat některé sporné body jako výměnu části území (především návrat ostrova Fehmarn do dánských rukou) a detaily ohledně stažení dánského vojska ze Šlesvicka. Tyto snahy o sblížení Švédsko sledovalo s nedůvěrou a snažilo se ve stejnou dobu zavázat smluvně Holštýnsko-Gottorpsko na svou stranu. K podpisu švédsko-holštýnsko-gottorpské smlouvy došlo 24. května. Obě strany se mj. zavázaly neuzavírat spojenectví, která by mohla druhému státu uškodit. Švédský vyjednaváč Dietrich Kleihe¹²⁹ však zašel ve své snaze vyhovět vévodovým požadavkům příliš daleko. Vévoda tak měl při vypuknutí války automaticky převzít velení nad švédskými jednotkami v Německu, nemusel platit za poskytnutou vojenskou pomoc a především, v případě dánské porážky měl získat další rozsáhlá území. Především poslední bod však odmítla poručnická vláda z obavy před negativní dánskou reakcí akceptovat a smlouva doznala v půlce července patřičných úprav. Mezitím se dánským vyjednaváčům podařilo dosáhnout s vévodou 28. června dohody a lze tedy předpokládat, že smlouva se Švédskem měla mít spíše varovný než výhrůžný charakter.¹³⁰

Ve stejné době usiloval Kristián Albrecht také o přijetí do Rýnského spolku, v čemž měl podporu především ze strany Francie; řada ostatních členů ale jeho přijetí odmítla, neboť se obávali, že otázka Šlesvicka, kterou nepovažovali za uspokojivě vyřešenou, by je mohla vtáhnout do války proti Dánsku, tedy do války, která by neodpovídala smyslu existence spolku.

Vévoda věděl, že existenci svého malého státu může sotva zajistit jen s pomocí Švédska, a usiloval o získání garancí také ze strany dalších zemí; jmenovitě Nizozemí a Francie. Zejména jednání s Nizozemím bylo švédské poručnické vládě proti mysli, neboť posílení již tak silného nizozemského vlivu v Pobaltí nebylo žádoucí. Na druhou stranu lze dle mého názoru tato jednání považovat za důkaz, že i přes pevnou vazbu na Švédsko dokázal

¹²⁸ KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 65.

¹²⁹ Schweder Dietrich Kleihe byl švédský diplomat německého původu, který zastupoval Švédsko postupně na několika panovnických dvorech v Říši, mj. v Braniborsku v době druhé brémské války.

¹³⁰ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 132; LINDQVIST, Historien, s. 67-68.

vévoda alespoň v omezené míře provozovat vlastní zahraniční politiku a nelze jej tedy považovat za pouhého švédského vazala. Do probíhajících jednání se však vložilo Dánsko (mimo jiné i již zmíněný Hannibal Sehested) a jak Nizozemí, tak Francie kvůli zachování dobrých vztahů s touto zemí jakékoli garance Holštýnsko-Gottorpsku v roce 1664 odmítly. Vévoda však dokázal využít probíhající anglo-nizozemské války a v následujícím roce získal kýžené garance od Anglie.

Úzká spolupráce mezi Holštýnsko-Gottorpskem a Švédskem, která se nově prokázala při neúspěšném švédském tažení vůči Brémám, byla kromě Dánska trnem v oku také braniborskému kurfiřtovi. Fridrich Vilém nabídl vévodovi, že bude v jeho zájmu apelovat na Dánsko v dosud nevyřešené záležitosti pevnosti Friedrichsort, a dokonce přišel s návrhem sňatku, který by spojil obě dynastie. Kurfiřtovým primárním zájmem byla samozřejmě možnost, jak vévodovo dosavadní pevné spojenectví se Švédskem narušit. Kristiánem Albrechtem žádanou územní garanci ale kurfiřt odmítl a nakonec uzavřel v květnu 1666 již zmíněnou smlouvu s Dánskem.

Kurfiřt nicméně nebyl první, kdo usiloval o dynastické propojení s oldenburským rodem. Plány na svatbu Kristiána Albrechta a dánské princezny Bedřišky Amálie se objevily již při mírových jednáních roku 1658; pravděpodobnost jejich realizace však nebyla po několik dalších let příliš vysoká. V polovině šedesátých let se ale situace postupně změnila. Díky svým vazbám na Švédsko se Kristián Albrecht začal ocitat ve vnitroříšských záležitostech v izolaci, neboť nebylo vždy jasné, zda zastává svou vlastní politiku či zda jedná jen ve švédské režii. Svatba s dánskou princeznou by byla s ohledem na napjaté švédsko-dánské vztahy jasným signálem, že vévodství dokáže vést svou vlastní politiku a není jen nástrojem švédského vměšování se do Říše. Zároveň by sňatek nastolil rovnováhu mezi holštýnsko-gottorpsko-dánskými a holštýnsko-gottorpsko-švédskými vztahy a umožnil by Kristiánu Albrechtovi v řadě sporů zachovávat neutrální postoj, o který se vévodská politika nepříteli úspěšně snažila již od čtyřicátých let. Když vešly vévodovy plány ve známost, snažili se švédští diplomaté sňatku do posledního okamžiku zabránit. Ještě pouhé čtyři dny před oznámeným datem se Kleihe pokoušel Kristiána Albrechta odradit a přesvědčit jej, že neutrality a prolomení izolace by vévoda dosáhl i sňatkem s některou z říšských princezen, ale Kleiheho úsilí k ničemu nevedlo a 24. října 1667 bylo domluvené manželství uzavřeno. Vévoda se musel dopředu zříci všech případných nároků na dánskou korunu, zároveň také přestal naléhat na zboření pevnosti Friedrichsort a pevnost tak stojí dodnes. Dosavadní dobré vztahy se Švédskem klesly na bod mrazu a poručnická vláda dokonce zahájila jednání s

příslušníky vedlejší větve Oldenburgů, kteří také vznášeli nárok na holštýnsko-gottorpský vévodský titul. Jejich šance na úspěch se ale při bližším zkoumání ukázaly jako minimální a jednání byla posléze ukončena.¹³¹

Frederik III. začal dle očekávání vyvíjet na svého nového zetě nátlak na oficiální změnu vévodské zahraniční orientace. Kristián Albrecht jeho nátlaku podlehl a 3. července 1668 vydal patent, jímž veřejně deklaroval odklon od úzké spolupráce se Švédskem. Po krátké době však z obav před švédskou reakcí, přiživovaných i klíčovými politiky, patent zase odvolal a po zbytek Frederikova života dokázal udržet dosavadní, byť omezenou neutralitu.

Nástupem Kristiána V. se situace zásadním způsobem změnila. O jeho snaze po odvětví jsem se již zmínil. Svou šanci viděl ve spojení se zmíněnou vedlejší větví Oldenburgů, zastupovanou vévodou z Plönu. Ti vznášeli své nároky na hrabství Oldenburg-Delmenhorst, jehož osud závisel po vymření zdejší dynastie roku 1667 na rozhodnutí císaře. Dohodou z 31. prosince 1670 přenechali své nároky Kristiánovi výměnou za malé vévodství Nordborg.¹³² Pokud by císař uznal Plönovy nároky, ocitlo by se Holštýnsko-Gottorpsko v nebezpečné situaci. Kristián Albrecht se proto hned počátkem roku 1671 obrátil do Stockholmu se žádostí o pomoc. Ani Švédsko nemělo zájem o takovou změnu geopolitického rozložení sil, neboť pak by se jeho brémsko-verdenské državy ocitly v bezprostředním dánském sousedství. Po několikaměsíčních jednáních došlo 28. listopadu 1671 k rozšíření dosavadní smlouvy z roku 1661. Kristián Albrecht se zavázal neuzavírat bez předchozího švédského schválení žádnou dohodu se severoněmeckými státy a Švédsko mělo v případě válečného konfliktu s Dánskem uzavřít mír teprve tehdy, když by vévodovy požadavky došly naplnění.

Krátce po schválení této dohody se ze švédské strany objevily úvahy o ještě užším spojení mezi oběma zeměmi; dokonce mělo dojít k výměně území tak, aby se brémsko-verdenská država spojila přes moře s vlastním švédským územím. K takovým ústupkům však nebyl Kristián Albrecht ani jinak prošvédský kancléř Kielmannsegg ochotný, neboť podobná transakce by bezpochyby vyvolala reakci ze strany Dánska. Nová smlouva z listopadu 1672 tak jen upravovala početní stavy jednotek, které si měli spojenci v případě nutnosti poskytnout. Vévodu zavazovala k výstavbě několika pevností pro případ války s Dánskem a jako protislužby se mu mělo dostat ze švédských držav v Říši 1000 – 2000 vojáků přímo pod jeho velení, bez konzultace se Stockholmem, a za tuto pomoc nebyl povinen nic platit.

Obavy obou spojenců se naplnily v červenci 1673, kdy císař rozhodl oldenburský spor v Plönův (a tedy Kristiánův) prospěch. Pozici Dánska posilovala také nedávná (avšak

¹³¹ O vzniku sporů ohledně oldenburského dědictví viz BOHRN, Sverige, s. 347-350.

¹³² BUSCK, POULSEN, Dějiny, s. 110.

neratifikovaná) spojenecká smlouva s Nizozemím. Přestože Kristián V. demonstroval svou vůli vysláním značných vojenských sil na hranice s vévodstvím, k vojenskému střetu se v nové situaci nakonec neodhodlal. Tato patová situace měla trvat po další více než rok a půl.

Jak už jsem se zmínil, dánsko-švédské vztahy na přelomu let 1673/1674 dávaly tušit, že vojenský střet mezi oběma zeměmi hrozí vypuknout každým dnem. Kristián Albrecht se opět snažil zaujmout neutrální postoj, zejména proto, že pevnosti, k jejichž výstavbě jej zavazovala smlouva z roku 1672, ještě nebyly ani koncem roku 1674 hotové. Přišel tedy s myšlenkou výměny části území s Dánskem, která by, jak doufal, mohla uspokojit dánské územní požadavky. Tento plán podpořilo i Švédsko, neboť navrhované řešení bylo jednoznačně výhodnější než válečný střet. Dánsko se však postavilo odmítavě a na setkání v květnu 1675 předestřelo svůj plán obsazení celého vévodství, ke kterému mělo dojít po společném vyhlášení války Švédsku. Plán získal podporu braniborského kurfiřta, jak už ale víme, Dánsko nakonec ke smluvenému datu válku nevyhlásilo. Na poslední chvíli dalo přednost jednání a s pomocí Francie vyvíjelo nátlak na Švédsko za účelem zrušení smlouvy z roku 1672. Zdá se, že Kristián V. skutečně chtěl alespoň dočasně najít ve vztahu k vévodství status quo; během jednání v Rendsburgu ale obdržel zprávu o výsledku bitvy u Fehrbellinu a vědom si skutečnosti, že hlavní nebezpečí pominulo, nechal vévodu Kristiána Albrechta jednoduše uvěznit a teprve po podpisu tzv. Rendsburského recesu 10. července, kterým se vévoda vzdal suverenity a veškeré své vojsko a pevnosti nechal podřídit pravomoci dánského krále, byl propuštěn. Vévoda se musel uchýlit do exilu v Hamburku a teprve po skončení války v roce 1679 se mohl vrátit zpět do svého vévodství, jehož suverenita byla opět obnovena.¹³³

Švédsko tedy hrálo ve vévodské zahraniční politice zcela zásadní roli, nikoli nepodobnou té, jakou hrála Francie v zahraniční politice Švédska: roli mocnosti, na jejíž zájmy bylo třeba brát ve vlastní zahraniční politice ohled, případně se těmto zájmům podřídit. Pokusy vévody Kristiána Albrechta o neutralitu, kterou by sousední státy akceptovaly, neměly úspěch. Podobně jeho snaha vynutit si na Švédsku větší prostor pro vlastní politiku měla jen krátkodobý efekt, neboť Dánsko nebylo ochotno s vévodstvím za stávajících podmínek dlouhodobě koexistovat. Obavy z dánského nebezpečí pak opětovně vedly ke sblížení se Švédskem. Nikoli tedy příbuzenské city, nýbrž pragmatická politika vedly Švédsko a Holštýnsko-Gottorpsko k úzké spolupráci.

¹³³ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 189-190.

5. Švédsko–francouzské vztahy

Zatímco v severní Evropě se o pozici hegemona regionu střetly Dánsko a Švédsko, o hegemonu celé Evropy nelze pro druhou polovinu 17. století pochybovat. Tato pozice patřila zcela jednoznačně Francii, která slovy švédského historika Hoffstedta „*v této době převyšovala všechny evropské země počtem obyvatel i bohatstvím a měla nejsilnější armádu, a opírajíc se o tyto mocenské prostředky hrála francouzská monarchie dominantní roli v evropském politickém životě.*“¹³⁴ S mírnou dávkou fantazie popsal německý historik Schmale situaci obdobně: „*Evropa byla jevištěm,... kde každý zkoušel před naplněným hledištěm hrát hlavní roli. Od 60. let 17. století opanoval scénu Ludvík XIV.*“¹³⁵ V řadě oblastí Říše byl vliv Ludvíka XIV. větší než vliv samotného císaře.¹³⁶ Je tedy více než pochopitelné, že Francie hrála ve švédské zahraniční politice významnou roli, a to nikoli pouze ve sledovaném období. Švédsko-francouzská spolupráce za třicetileté války je dostatečně známým faktem; společné zájmy v říšských záležitostech a garance Vestfálského míru přispívaly k nadstandardním vzájemným vztahům, mj. i prostřednictvím Rýnského spolku. Díky francouzskému zprostředkování neskončila mírová jednání v Olivě pro Švédsko tak špatně, jak by výchozí situace při zahájení jednání mohla naznačovat,¹³⁷ motivem pro tento zásah ve švédský prospěch však nebyly sympatie a ohledy na dobré vztahy v minulosti jako spíše snaha zabránit oslabení vlastního spojence, který mohl ve východní části Říše, ze samotné Francie jen těžko dosažitelné, prosazovat francouzské zájmy.

Jak moc spolu Švédsko a Francie spolupracovaly v oblasti zahraniční politiky? Lišila se tato spolupráce v závislosti na tom, vůči komu byla zahraniční politika namířena? Jednalo se vůbec o spolupráci, či spíše o diktát ze strany mocného „krále Slunce“? Plnilo Švédsko slepě Ludvíkovu vůli, nebo usilovalo o samostatnou politiku? Existovaly v rámci švédského politického života skupiny, které s profrancouzskou politikou nesouhlasily?

Švédsko se brzy po uzavření míru ocitlo ve finančních těžkostech a francouzští diplomaté dokázali této skutečnosti rychle využít ve svůj prospěch. Již v září 1661 přiměli Švédsko k podpisu spojenecké smlouvy, jejíž tajný dodatek sliboval švédské straně subsidie po dobu šesti let, pokud bude Švédsko udržovat v pohotovosti vojenské síly, připravené

¹³⁴ HOFFSTEDT, Sveriges, s. 2. Blíže o početních stavech francouzské armády srov. LYNN, Recalculating, s. 881-906.

¹³⁵ SCHMALE, Das 17. Jahrhundert, s. 606.

¹³⁶ WREDE, Der Kaiser, s. 86.

¹³⁷ IMMICH, Geschichte, s. 39.

obnovit válku na polském území v případě, že by se tamější vývoj dostal do střetu s francouzskými zájmy, zejména v souvislosti s pověstmi o plánech Jana II. Kazimíra na abdikaci a následnou volbou nového krále. Pokud by válka opravdu vypukla, měla se vyplácená částka ještě zvýšit.¹³⁸ Je dějinnou ironií, že smlouva byla uzavřena ve Fontainebleau, kde měla o 18 let později probíhat jednání o ukončení skånské války, smutného výsledku švédské profrancouzské politiky. Když se ukázalo, že volba se konat nebude, muselo Švédsko přistoupit v prosinci 1662 na snížení subsidií.¹³⁹ V únoru téhož roku udělil Karel XI. svou první audienci, která shodou okolností platila právě francouzskému vyslanci;¹⁴⁰ zajímavá náhoda, ale v žádném případě z ní nelze vyvozovat nějaké zvláštní postavení Francie, neboť ve stejném týdnu přijal Karel také nizozemské a carské zástupce.

Změna podmínek smlouvy z Fontainebleau a následné sblížení Francie s Dánskem vyvolaly ochlazení švédského vztahu k Francii, které mělo trvat po několik dalších let. Nelze ale říci, že by se cesty obou zemí definitivně rozdělily – jak už jsem se zmínil, když vyvstala možnost, že Švédsko bude nuceno zaútočit na dánského krále, sondovala švédská diplomacie případnou francouzskou reakci. Oním „*důležitým střetem*“, o kterém se Ludvík XIV. ve svých pamětech v této souvislosti zmiňuje, je myšlena devoluční válka, konflikt, kterým chtěl Ludvík prosadit nároky své manželky Marie Terezy Habsburské na část Španělského Nizozemí po smrti krále Filipa IV., manželčina bratra. Ludvík si dokázal spočítat, že při prosazování těchto nároků bude nucen použít síly, a hledal proto možnosti, jak získat podporu. Učinil proto poručnické vládě na podzim 1666 značně velkorysou nabídku, která obsahovala garance pro Holštýnsko-Gottorpsko, samozřejmě vysoké subsidie a také změnu francouzsko-dánské dohody z roku 1663: nově mělo být každé dánské angažmá na říšském území předem schváleno ve Stockholmu, zatímco podle dosavadního ustanovení bylo Dánsko postaveno v říšských záležitostech se Švédskem na stejnou úroveň. Francouzský vyslanec Pomponne¹⁴¹ ale jednoznačně odmítl švédský požadavek, aby tento článek patřil k veřejné části smlouvy.

Není příliš překvapivé, že Magnus Gabriel De la Gardie horoval pro přijetí francouzského návrhu, a stejně tak není překvapivé, že Mattias Biörenklou s ohledem na situaci v Říši přijetí návrhu nepodporoval. Jednání probíhala i po celý rok 1667 a do věci se

¹³⁸ LINDQVIST, Historien, s. 68.

¹³⁹ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 127-128.

¹⁴⁰ ÅBERG, Karl XI, s. 39; RYSTAD, Karl XI, s. 20.

¹⁴¹ Markýz Simon Arnauld de Pomponne. Jeho slibně se rozvíjející kariéru přerušila na přelomu padesátých a šedesátých let skutečnost, že jeho příbuzní patřili k vůdčím osobnostem jansenismu a kromě toho byla jeho manželka sestřenicí ministra financí Nicolase Fouqueta, odsouzeného za údajnou zpronevěru. Post vyslance ve Stockholmu byl jeho první oficiální funkcí po více než tříleté nucené odmlce ve veřejném životě.

postupně zapojili také vyslanci Nizozemí a císaře. Roli hrály také problémy ohledně Brém a vědomí, že kumulace velkého počtu švédských jednotek na dalekých bojištích Španělského Nizozemí by vychýlila rovnováhu sil v severní Evropě v dánský prospěch. Také De la Gardieho obvyklá vlastnost vyhýbat se přímým rozhodnutím a pod záminkou nemoci se uchýlovat na svá venkovská panství pravděpodobnost přijetí Ludvíkova návrhu nezvyšovala a ten byl nakonec skutečně odmítnut. Místo toho Švédsko vstoupilo do první trojaliance s Anglií a Nizozemím a počátkem května 1668 uzavřelo spojení s císařem.¹⁴² Jen o několik dní dříve uzavřel Ludvík XIV. se Španělskem mír v Cáchách. Tvrzení Georga Landberga, že „*bezpochyby doufal, že uzavřením míru zabrání spojení Švédska s námořními mocnostmi,*“¹⁴³ je sice ze švédského úhlu pohledu potěšitelné, lze si však jen těžko představit, že spojení se Švédskem by mělo pro Francii natolik zásadní význam. Důvody k ukončení války bych osobně spíše hledal ve snaze obhájit alespoň některé územní zisky dříve, než se do konfliktu zapojí jeden či více protifrancouzsky naladěných německých států. „*Ani zbožná úcta k dohodám, ani věrnost danému slovu nemají sílu zadržet ty, kdo jsou od přírody proradní,*“¹⁴⁴ povzdechl si Ludvík ve svých pamětech ohledně Švédů.

Švédsko se nyní zdánlivě ocitlo na opačné straně evropského dění než Francie. Profrancouzská klika na stockholmském dvoře však neztratila svůj vliv a ani řada politiků, kteří mezi touto a protifrancouzskou klikou lavírovali, si nepřála definitivní roztržku s Francií. Naděje vkládané do členství v trojalianci se ukázaly jako liché: ani Anglie, ani Nizozemí nebyly ochotny ustoupit v otázkách ohledně obchodu a vymáhání subsidií od Španělska, k nimž se tato země zavázala, aby vrazila další klín mezi Švédsko a Francií, se ukázalo jako nanejvýš zdlouhavá a komplikovaná záležitost; celý obnos byl zaplacen až v říjnu 1671. Také císař využil skutečnosti, že válečné nebezpečí pominulo a tedy není bezpodmínečně nutné vycházet vstříc švédským požadavkům (již tradičně subsidie a kromě nich také podpora v brémské otázce a garance švédských hranic v Livonsku a ve Skåne), a spojeneckou smlouvu nakonec neratifikoval. Pro ostatní členy trojaliance její existence podepsáním cášského míru ztratila smysl a rozhodně nebyla určujícím faktorem jejich zahraniční politiky.

Prioritním úkolem francouzské zahraniční politiky nyní bylo získat na svou stranu Anglii a v úzké spolupráci s ní posléze získat na svou stranu království severní Evropy – pokud možno obě, v horším případě alespoň jedno z nich. Za vydatného přispění Jindřišky Anglické, sestry Karla II. a manželky Ludvíkova bratra Filipa I. Orléanského, uzavřely obě

¹⁴² KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 129; LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 164.

¹⁴³ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 163.

¹⁴⁴ LUDVÍK XIV., Paměti, s. 200.

země v červnu 1670 tajnou smlouvu v Doveru, ve které se Karel proti vůli anglického parlamentu¹⁴⁵ zavázal k podpoře Ludvíkových plánů vůči Nizozemí. Společný anglo-francouzský postup získal podporu Kristiána V. a Švédsko se ocitlo v izolaci. Ludvík XIV. však neměl zájem zahnat Švédsko do tábora svých nepřátel a s pomocí domácí profrancouzské kliky se ho snažil získat na svou stranu. Proti jeho snahám se kromě okruhu kolem Johana Gyllenstierny postavili především také stockholmské měšťané, obávající se roztržky s Nizozemím, která by negativně poznamenala celý baltský obchod.¹⁴⁶ Situaci komplikoval i odjezd vyslance Pomponna, kterého francouzský král určil za nástupce v září 1671 zemřelého ministra zahraničí Huguese de Lionna. Pomponnův nástupce ve Stockholmu de Courtin¹⁴⁷ nebyl se specifickou problematikou severní Evropy blíže obeznámen.

Ludvíkovi se ale postupně podařilo uzavřít spojenectví s několika státy v Říši a další z nich alespoň přimět k neutralitě a hrozba úplné izolace nabývala pro Švédsko stále zřetelnějších obrysů. Setrvání po boku Nizozemí by tak mohlo v případě války znamenat ohrožení pro švédské državy na říšském území. Kromě toho byl Ludvík ochoten přistoupit na řadu švédských požadavků – kromě nezbytných subsidií výměnou za vydržování vojska na říšském území se jednalo o garance pro Holštýnsko-Gottorpsko a postavení Dánska, ohledně kterého se Ludvík zavázal nevyplácet bez švédského souhlasu žádné subsidie. Rovněž ustanovení o oboustranné povinnosti zabránit říšským vládcům v podpoře státu nepřátelsky naladěného vůči některému ze signatářů smlouvy bylo jasně namířeno proti Dánsku a jeho případným spojencům, třebaže Dánsko nebylo výslovně jmenováno a mohlo se případně ke smlouvě připojit. Nakonec Ludvík XIV. dosáhl svého a 14. dubna 1672 došlo k podpisu smlouvy, která zpečetila osud Švédska na dalších sedm let.¹⁴⁸ Veřejná část smlouvy měla platit po dobu deseti let, tajná pak tři roky. Poněkud překvapivé je, že mezi signatáři za švédskou stranu chybí Magnus Gabriel De la Gardie, opět dlouhodobě pobývajícím mimo Stockholm; ještě překvapivější pak možná je, že mezi nimi naopak nalezneme Johana Gyllenstiernu. Ten jako jediný člen říšské rady varoval již v době podpisu smlouvy, že existuje velké riziko zavlčení do války, která nemůže Švédsku přinést nic dobrého.¹⁴⁹ Paradoxně jediný, kdo alespoň částečně sdílel Gyllenstiernovy obavy, byl de Courtin, který si ale svůj názor samozřejmě nechal pro sebe.¹⁵⁰ Ostatní věřili, slovy švédského historika Ragnara Hoffstedta,

¹⁴⁵ MAUROIS, Dějiny Anglie, s. 288.

¹⁴⁶ STARBÄCK, Berättelser, s. 534; LANDBERG, Den svenska utrikespolitiken, s. 171.

¹⁴⁷ Pierre Honoré svobodný pán de Courtin byl ovšem jinak zkušeným a schopným diplomatem, který se podílel mj. na mírových jednáních v Bredě a později také jednání kolínského kongresu.

¹⁴⁸ Blíže k úsilí francouzské diplomacie v tomto směru viz STARBÄCK, Berättelser, s. 520-532.

¹⁴⁹ LINDQVIST, Historien, s. 74.

¹⁵⁰ BOHRN, Sverige, s. 28.

že „švédský napůl vytasený meč dostatečně zastraší nepřátelsky naladěné sousedy před aktivní účastí v boji.“¹⁵¹ V době podpisu smlouvy byl tento názor do značné míry oprávněný: Francie vědoma si své vojenské síly skutečně v první fázi války proti Nizozemí aktivní švédskou pomoc nepotřebovala a smlouva tak spíše plnila výstražný účel, aby se některý z německých států nepostavil na nizozemskou stranu. Švédsko se nemělo kompromitovat účastí v boji, nýbrž se v pravý okamžik projevit jako vhodný prostředník mezi válčícími stranami.¹⁵² Tato úloha vyhovovala i samotnému Švédsku, kterému zajišťovala příjmy ze subsidií a zároveň mu umožňovala i sledovat vlastní zájmy, především zabránit úplné porážce Nizozemí, kterou si ani samotný De la Gardie nepřál. Samotná skutečnost, že Ludvík XIV. oficiálně zahájil válku s Nizozemím ještě před definitivním podpisem, je dostatečnou oporou tvrzení, že švédskou pomoc nepovažoval v daný okamžik za nezbytnou.

Vypuknutí války vyvolalo dlouhou debatu na švédském říšském sněmu konaném na podzim 1672, kde především zástupci duchovního stavu (nicméně s podporu měšťanů a dokonce i části šlechty) ostře odsoudili francouzský útok jako porušení Vestfálského míru. Jediné, čeho svým protestem dosáhli, však bylo neurčité ujištění, že vláda si je vědoma nutnosti zachovat Vestfálský mír a zabránit úplné zkáze Nizozemí.¹⁵³

Válka se zpočátku skutečně vyvíjela ve francouzský prospěch. Předchozí dohody s říšskými státy i smlouva se Švédskem způsobily, že Nizozemí zůstal v podstatě jediný důležitý spojenec, braniborský kurfiřt.¹⁵⁴ Ani ten však neposkytl pomoc v takové míře, jakou mu ukládaly uzavřené smlouvy, a navíc mu v prosinci Holanďané přestali vyplácet dohodnuté subsidie. Fridrich Vilém se z bojiště stáhl a v červnu 1673 se mírem ve Vossemu zavázal Ludvíku XIV. k neutralitě, samozřejmě opět výměnou za značné finanční prostředky.¹⁵⁵ Tím se Francie ocitla ve válce na vrcholu; karta se ale měla brzy obrátit. Již koncem srpna uzavřel císař se Španělskem dohodu, která měla jediný cíl: dosáhnout návratu Francie do hranic z roku 1660. O dva dny později se k dohodě připojilo i Nizozemí. Vedle toho se začaly komplikovat i vztahy mezi Francií a jejími říšskými spojenci, kteří rychle ztráceli trpělivost s arogantním chováním francouzských vojáků na všech, i těch nejvyšších úrovních. Falckrabě rýnský Karel Ludvík dokonce jeden čas zvažoval možnost vyzvat na souboj samotného

¹⁵¹ HOFFSTEDT, Sveriges, s. 8.

¹⁵² HOFFSTEDT, Sveriges, s. 6-7; MITTENZWEI, HERZFELD, Brandenburg-Preussen, s. 103; PALME, Sverige, s. 84.

¹⁵³ SRARp, XI, s. 394-397; GRAUERS, Riksdagen, s. 16.

¹⁵⁴ Pro úplnost nutno uvést, že kurfiřt uzavřel v létě 1672 spojení s císařem, avšak Leopold I. se v této fázi bojů zaměřil pouze na případnou obranu hranic Říše

¹⁵⁵ MITTENZWEI, HERZFELD, Brandenburg-Preussen, s. 111.

maršála Turena.¹⁵⁶ Švédsko se nyní pokusilo o vyjednávání svoláním tzv. Kolínského kongresu, který ale nedokázal přimět znesvářené strany k dialogu a na jaře 1674 byl rozpuštěn. Mezitím začala hledat cesty k vystoupení z války také Anglie, která v řadě námořních bitev utrpěla od nizozemské flotily porážku.¹⁵⁷ Westminsterským mírem z února 1674 se anglo-nizozemské vztahy navrátily do stavu před vypuknutím války.

Francie se tak v první polovině roku 1674 ocitla bez spojenců, v květnu byla po obsazení Trevíru oficiálně vyhlášena za nepřítel Říše,¹⁵⁸ jednání s Dánskem nakonec v létě rovněž definitivně ztroskotala a pod vlivem změněné situace Fridrich Vilém odstoupil od svého závazku neutrality.¹⁵⁹

Švédsko se nyní zcela jasně ocitlo v situaci, před kterou v roce 1672 Gyllenstierna varoval. Již během roku 1673 lze vysledovat na francouzské straně tendence k zapojení Švédska do války a naopak na straně Švédska tendence k hledání důvodů, proč toto není možné. Nový francouzský vyslanec ve Stockholmu Isaac Feuquières, který v lednu 1673 vystřídal de Courtina,¹⁶⁰ velmi rychle pochopil, že subsidie jsou „vyhozené peníze“¹⁶¹ a ochota vojensky se angažovat se na švédské straně rovná nule. Feuquières však správně pochopil změnu, ke které ve Švédsku došlo krátce před jeho příjezdem: 28. prosince 1672 byl Karel XI. slavnostně prohlášen za zletilého a této skutečnosti bylo možné náležitě využít. Bylo všeobecně známo, že Karel velmi obdivuje osobnost Ludvíka XIV. a francouzské vojsko.¹⁶² Na konci léta 1673, kdy se Francie dostávala do potíží, tak věnoval Karlovi dvanáct krásných koní přímo z Ludvíkovy stáje. Karel „*byl přešťastný*“, avšak je „*sotva pravděpodobné, [že] král pochopil, tento dar byl pouze článkem ve francouzské snaze zatáhnout Švédsko do války. Pochopit takto rafinovanou diplomacii mu nebylo po celý život souzeno.*“¹⁶³

Paradoxně to byl právě obvykle profrancouzský De la Gardie, kdo se rozhodně postavil proti vstupu Švédska do války. Věděl, že Švédsko nemá vyhlídku na významnější

¹⁵⁶ IMMICH, Geschichte, s. 82.

¹⁵⁷ IMMICH, Geschichte, s. 78-79; SCHILLING, Höfe, s. 220.

¹⁵⁸ Vyhlášení neproběhlo bez jistých formálních nedostatků, které se o rok později pokusil využít Fridrich Vilém pro vyhlášení Švédska za nepřítel Říše, viz KAMPMANN, Reichstag, s. 51-53.

¹⁵⁹ V létě 1674 se ze všech říšských suverénů nenacházel na straně nepřátel Francie jen švédský král a bavorský kurfiřt, srov. O'CONNOR, William Egon von Fürstenberg, s. 134.

¹⁶⁰ De Courtin si v diplomatických relacích neustále stěžoval na stockholmské „maloměstské“ prostředí, na chladné švédské podnebí a hašteřivou atmosféru u dvora. Ve svých stížnostech však zároveň dokázal nevědomky zachytit atmosféru očekávání velkých změn, k nimž mělo podle nadějí zahraničních vyslanců dojít po vyhlášení zletilosti Karla XI. v prosinci 1672. Srov. BOHRN, Sverige, s. 28-30.

¹⁶¹ BOHRN, Sverige, s. 90.

¹⁶² BOHRN, Sverige, s. 73.

¹⁶³ ÅBERG, Karl XI, s. 61-62. Zkušený Feuquières koncem téhož roku pod záminkou vánočních svátků věnoval ženám klíčových politiků i královně-matce drahé šperky, aby si je naklonil ve svůj prospěch, STARBÄCK, Berättelser, s. 617-618.

zisky, zatímco případná porážka by otřásla jeho postavením, neboť by se tím více než zřetelně prokázala nesprávnost jeho politiky. Snažil se proto přesvědčit své okolí, že situace Francie není tak vážná, jak by se mohlo zdát. Naopak kancléřův protivník Gyllenstierna zaujal vůči francouzským požadavkům vstřícný postoj. Rovnováha sil, dlouhodobý cíl švédské zahraniční politiky, byla dle jeho názoru ohrožena i případným oslabením Francie. Zejména Dánsko, nyní člen protifrancouzské aliance, by porážkou Francie mnoho získalo.¹⁶⁴

V první polovině roku 1674 byla Francie v nejhorším postavení od vypuknutí války. Krach Kolínského kongresu nicméně vyrazil Švédsku z rukou jeden z nejsilnějších argumentů proti aktivnímu švédskému vstupu do války. Ačkoliv oficiálně francouzští diplomaté kritizovali ostatní účastníky jednání za jeho neúspěch,¹⁶⁵ ve skutečnosti byl takový výsledek kongresu pro Francii v dané situaci ten nejlepší. Aby vstup Švédska do války urychlil, přišel Feuquières s návrhem zvýšení subsidií. Švédsko sice mělo na oplátku zvýšit početní stav svého vojska na říšském území, avšak pouze zhruba o třetinu (na 22 000 mužů), zatímco výše subsidií by stoupla o polovinu. Tento argument zapůsobil a švédské jednotky zahájily na přelomu června a července přesun do Švédského Pomořanska. Zkušený diplomat Feuquières však využil trestuhodného opomenutí švédské strany, která se spokojila pouze s ústním a nikoli písemným závazkem, a když se tato domáhala slíbených peněz, nechal vyplatit jen menší část dohodnutého obnosu s odůvodněním, že celý obnos bude vyplacen až poté, co se švédské vojsko skutečně zapojí do bojů. Tím se veškeré švédské síly v Pomořansku ocitly v bezvýchodné situaci, neboť tato država nemohla sama ze svých zdrojů tolik vojáků uživit.¹⁶⁶ Když zásobování vojska dosáhlo s příchodem zimy kritické úrovně, neměl maršál Wrangel jinou možnost než vpadnout na území braniborského kurfiřta a zajistit obživu z jeho zdrojů. Francouzské úsilí tak dosáhlo svého cíle; švédská politika posledních let naopak utrpěla porážku, která měla v následujícím roce mít pro celou zemi těžké následky.

Francouzské zájmy a především francouzské peníze tvořily bezpochyby jeden z dominantních faktorů švédské zahraniční politiky. Zejména v oblastech pro Francii z nějakého důvodu klíčových muselo Švédsko svou činnost koordinovat s francouzskými záměry. V podstatě jediný závažnější případ „neposlušnosti“ vůči Francii, trojaliance z roku 1668, zcela selhal, neboť Ludvíkovi XIV. nedalo mnoho práce alianci rozbít a získat Švédsko zpět na svoji stranu. Ani Francie si však nemohla dovolit ztratit Švédsko jako svého spojence

¹⁶⁴ HOFFSTEDT, Sveriges, s. 9-12; PALME, Sverige, s. 91.

¹⁶⁵ BOHRN, Sverige, s. 205.

¹⁶⁶ FÅHRAEUS, Sveriges, s. 87; HOFFSTEDT, Sveriges, s. 8; KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 182; LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 185.

– i přes poměrně tristní stav vojska platilo Švédsko stále za prvořadou vojenskou mocnost, která mohla svým zásahem na říšském území mnoho věci změnit. Kromě toho mohla použít svých držav jako základen a nástupních prostorů pro invazi. Tyto faktory představovaly významný triumf v mocenské konstelaci, neboť Dánsko, tradiční rival Švédska v úsilí o získání francouzské přízně, nemohlo využít ani pověsti vojenské velmoci, ani držav v Říši, protože ani jedno nemělo k dispozici. Z tohoto důvodu se domnívám, že nelze hovořit Švédsku jako o nesvéprávné „prodloužené ruce Francie“, neboť třebaže mezi oběma zeměmi zdaleka nepanoval rovnoprávný vztah, potřebovala Francie udržet Švédsko na své straně. Francie sice nepotřebovala švédské vojáky tak existenčně nutně jako Švédsko francouzské peníze, pokud by ale švédskou podporu ztratila, neměla nikoho, kdo by tuto ztrátu dokázal zcela nahradit.

6. Švédsko-braniborské vztahy

V oblasti Baltského moře se v průběhu 17. století objevil další významný hráč, se kterým bylo nutné při utváření švédské zahraniční politiky počítat: Braniborsko. Po celé sledované období stál v jeho čele „Velký kurfiřt“ Fridrich Vilém, který, jak jeho zájmy vystihl Max Immich, „považoval... za svůj úkol pozdvihnout Braniborsko na úroveň obchodní mocnosti a za tímto účelem chtěl vylepšit své postavení na baltském pobřeží ziskem Pomořanska.“¹⁶⁷ Pomořansko však bylo ustanovením Vestfálského míru rozděleno na braniborskou a švédskou část a není tedy nijak překvapivé, že Fridrich Vilém se snažil pověst švédského státu všemi možnými způsoby očernit, aby dostal Švédsko do izolace a usnadnil si tak cestu k získání celého Pomořanska. Protišvédské letáky a pamflety, po roce 1648 téměř výlučně braniborské provenience, neustále označovaly Švédy za hlavní nepřátele Říše, jejichž králové dokonce usilují o zisk císařské koruny, zcela se nacházejí pod vlivem francouzských peněz a i jejich proklamovaná luteránská víra je jen trikem, jak si získat v Říši spojence.¹⁶⁸ Kromě Fridricha Viléma se ale nikdo v Říši necítil údajným švédským nebezpečím bytostně ohrožen a i samotný Velký kurfiřt se s údajnými hlavními nepřáteli Říše několikrát spojil, vyhovovalo-li to jeho zájmům.¹⁶⁹ Na tomto místě není bez zajímavosti zmínit plány Gustava II. Adolfa z roku 1631 na vytvoření švédsko-braniborské aliance, jenž měla být zpečetěna sňatkem mezi Fridrichem Vilémem a tehdejší korunní princeznou Kristýnou; tehdejší kurfiřt Jiří Vilém (zároveň švagr švédského krále) se však k tomuto plánu stavěl dosti rezervovaně, neboť se snažil zachovat neutralitu, a po bitvě u Lützen u plánu, jehož hnací silou byla vůle Gustava II. Adolfa, definitivně sešlo.¹⁷⁰

Jakou roli hrála ve švédské zahraniční politice tato velmoc na vzestupu? Byly švédsko-braniborské vztahy poznamenány vzájemnou rivalitou či existovaly i cíle, pro jejichž dosažení se obě země dokázaly alespoň dočasně sjednotit na společném postupu? A jakým způsobem zasahovala do vztahů mezi oběma zeměmi Francie, v jejímž úsilí podkopat moc císaře jí mohly být jak Švédsko, tak Braniborsko nápomocny?

Během válek s Polskem v padesátých letech zaujal Fridrich Vilém nejprve

¹⁶⁷ IMMICH, Geschichte, s. 36.

¹⁶⁸ Snaha o získání císařské koruny byla skutečně jen výmyslem braniborské propagandy; nikde se mi nepodařilo nalézt jediný náznak, že by po skončení třicetileté války některý ze švédských panovníků o tomto postu uvažoval. Tvzení o vlivu francouzských peněz na švédskou politiku však bylo do značné míry opodstatněné a pověsti o falešnosti luteránské víry švédských panovníků také nepostrádaly v souvislosti s Kristýninou konverzí důvěryhodnost.

¹⁶⁹ WREDE, Der Kaiser, s. 92-94, 116.

¹⁷⁰ BRAUBACH, Der Aufstieg, s. 178; THAM, Den svenska utrikespolitikens, s. 225.

protišvédské stanovisko, avšak zároveň neměl důvěru v schopnosti polského vojska a proto se spojil s Holanďany, kteří uvítali možnost získání nového spojence v Baltském prostoru. Pomoc poskytnutá Nizozemím ale nebyla příliš účinná. Karel X. Gustav nakonec Velkého kurfiřta přinutil 17. ledna 1656 k podpisu smlouvy v Královci, kterou se mj. Prusko stalo z polského léna lénem švédským. Zároveň se musely všechny pruské přístavy otevřít švédským lodím a Prusko muselo kontingentem 1000 vojáků přispět k švédskému válečnému úsilí. Smlouvou v Marienburgu v červnu téhož roku se společenství mezi oběma stranami ještě prohloubilo, přičemž dokladem tohoto prohloubení je účast velkého počtu kurfiřtských vojáků v bitvě u Varšavy. Fridrich Vilém však nezapomínal na vlastní zájmy a v září získal od cara garanci svých východních hranic výměnou za neutralitu v probíhajícím švédsko-ruském konfliktu. Poté, co do konfliktu vstoupil císař, si Karel X. Gustav zavázal Fridricha Viléma v listopadu smlouvou z Labiau, kterou přiznal Prusku úplnou nezávislost. Fridrich Vilém však dokázal využít situace a v září 1657 přešel na stranu polského krále, výměnou za uznání pruské suverenity také z jeho strany (smlouva z Wehlau). Následně Fridrich Vilém obsadil tolik toužebné Švédské Pomořansko. Olivským mírem se však musel většiny svých územních zisků na úkor Švédska zříci, důležité ale bylo, že dosavadní smlouvy o nezávislosti Pruska byly stvrzeny i císařem a Francií.¹⁷¹ Olivský mír tak měl paradoxně vítěze na obou stranách: zatímco Švédsko až na nepatrné ztráty uhájilo svá území, Fridrich Vilém získal slovy Maxe Braubacha svému „malému teritoriu, které bylo ještě před dvaceti lety jen bezmocným hracím míčkem různých stran, evropský význam.“¹⁷²

Vzájemný vztah obou států však zůstával napjatý i přes existenci mírové smlouvy. Ještě v roce 1661 držel Fridrich Vilém z obav před švédským útokem jen na území Pruska přes 4000 vojáků, což vyvolávalo stížnosti stavů, neboť takto početnou armádu samozřejmě nebylo snadné uživit.¹⁷³ Teprve na podzim 1662 se ze strany Velkého kurfiřta projevil zájem na zlepšení vzájemných vztahů. Jeho jediným spojencem v Říši byl císař, který se ale s ohledem na opět aktuální turecké nebezpečí nemohl v kurfiřtových záležitostech příliš angažovat. Izolace v Říši stejně jako sousedství nevypočitatelného Polska a silící odpor stavů v Prusku byly pro Fridricha Viléma silným motivem ke změně postoje; Švédsko však zlepšení vzájemných vztahů podmínilo garancí všech svých mírových smluv, na což kurfiřt nemohl přistoupit. Tento švédský tlak na uznání stávající mocenské konstelace v Pobaltí a braniborská

¹⁷¹ BRAUBACH, Der Aufstieg, s. 182-186; KS, s. 239-249; LANDBERG, Den svenska utrikespolitiken, s. 81-101; MITTENZWEI, HERZFELD, Brandenburg-Preussen, s. 47-48, 50-51, 54-56.

¹⁷² BRAUBACH, Der Aufstieg, s. 186.

¹⁷³ HIRSCH, Die Armee, s. 232-237.

neochota tuto konstelaci upevnit považují za doklad, že *dominium maris Baltici* hrálo jak ve švédské, tak v braniborské zahraniční politice primární roli. Kurfiřt raději riskoval svou izolaci v říšské politice, než by uznal švédskou převahu v severní Evropě.

Přestože v naději na ukončení hrozby útoku stáhl v roce 1663 své vojenské síly z Pruska a poskytl je císaři do války proti Turkům, jednání k ničemu nevedla, pouze v dubnu 1664 dospěly obě strany s císařovým souhlasem k dohodě o investituře ve Švédském Pomořansku.¹⁷⁴ K prolomení izolace v Říši se nakonec Fridrich Vilém obrátil na Francii, se kterou uzavřel téhož roku spojení a v listopadu 1665 vstoupil i do Rýnského spolku. Ale plány Ludvíka XIV. sledoval s nedůvěrou,¹⁷⁵ neboť dle jeho názoru ohrožovaly rovnováhu sil v Evropě, a proto se např. nezapojil do devoluční války.

Francie však měla pochopitelný zájem na bližších vztzích mezi svými jednotlivými spojenci a i s její pomocí nakonec došlo 27. března 1666 k podpisu vzájemné garanční smlouvy mezi Švédskem a Braniborskem. V tajném dodatku se však kurfiřt s ohledem na své dobré vztahy s carem zavázal v případě ruského útoku na Livonsko a Estonsko poskytnout pouze peněžitou pomoc.¹⁷⁶ Smlouva však nezavazovala žádnou ze stran k bližší spolupráci a Fridrich Vilém tak nejen uzavřel v květnu smlouvu s Dánskem, nýbrž později téhož roku také vstoupil v širší alianci na podporu města Brémy. Obdobně se také pokusil rozrušit pevné švédsko-holštýnsko-gottorpské spojení. Naopak v otázce postupu vůči Polsku dokázaly Švédsko a Braniborsko najít společnou řeč poměrně snadno a v červnu 1667 uzavřely dohodu o vzájemné koordinaci taktiky při další královské volbě. Ani jeden ze signatářů neměl přílišný zájem na rozšíření francouzského vlivu také v této části Evropy.¹⁷⁷ Po očekávané abdikaci Jana II. Kazimíra následujícího roku se pak obě země shodly na společném kandidátovi a podporovaly jej, polská šlechta si však nečekaně zvolila krále domácího původu Michaela Wiśnowieckého.

Polsko ovšem bylo z hlediska Francie přeci jen druhořadou záležitostí, naopak v otázkách týkajících se dění v Říši si vždy Francie snažila zajistit kladný postoj Velkého kurfiřta, případně alespoň jeho neutralitu. Až do vypuknutí války s Nizozemím v roce 1672 se jí to vždy podařilo. Smlouvou v Kolíně nad Rýnem z prosince 1669 se Velký kurfiřt výměnou za menší územní zisky a peněžní prostředky zavázal nevstoupit do trojaliance.¹⁷⁸ I v záležitostech Říše se však dokázaly Švédsko a Braniborsko někdy dohodnout: Švédsko se

¹⁷⁴ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 137.

¹⁷⁵ BRAUBACH, Der Aufstieg, s. 195.

¹⁷⁶ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 148; KS, s. 277-279.

¹⁷⁷ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 155.

¹⁷⁸ KS, s. 335-337.

například na jaře 1668 připojilo k obrannému spolku mezi Fridrichem Vilémem, kolínským arcibiskupem Maxmiliánem Jindřichem Bavorským, brunšvickými vévody a lantkraběnkou Žofií Hedvikou hesensko-kasselskou;¹⁷⁹ tento obranný spolek ale zásadního dějinného významu nenabyl.

Ke změně mocenské konstelace došlo na jaře 1672. V dubnu uzavřel Ludvík XIV. smlouvu se Švédskem, čímž vznikla druhá trojaliance, jejíž hrot směřoval vůči Nizozemí. Vznik trojaliance chápal Fridrich Vilém jako porušení dosavadní rovnováhy a 16. května uzavřel s Nizozemím spojenectví. Svou roli sehrály také konfesijní a dynastické důvody – první ženou Fridricha Viléma byla Ludvika Jindřiška Oranžská, dcera místodržícího Frederika Jindřicha Oranžského;¹⁸⁰ s ohledem na pozdější vývoj událostí ale není možné tyto důvody přeceňovat. Zdá se mi nanejvýš nepravděpodobné, že by vždy pragmaticky uvažujícího kurfiřta bylo pět let po její smrti povědomí dynastické solidarity hlavním důvodem k vstupu do války po boku Nizozemí. Obdobně i konfesijní důvody hrály spíše podružnou roli, jak se vyjádřil Max Braubach: „*Toto kurfiřtovo rozhodnutí se velebilo jako nejobdivuhodnější čin jeho života, podložený jen ideálními důvody jako nezištnou vůlí k udržení evangelické víry a německé svobody...Nelze popřít, že jeho postoj spoluurčovalo jeho evangelické smýšlení, ale přeci jen mu více šlo o politické věci.*“¹⁸¹

Dalším protifrancouzským (a tedy i protišvédským) krokem Fridricha Viléma bylo uzavření obranné smlouvy s císařem, Dánskem a některými menšími státy v Říši v září 1672; protože se však Švédsko v této době ještě nezapojilo do válečných akcí, nebyl kurfiřtův krok považován za tak důležitý jako v případě Dánska.

Třebaže Fridrich Vilém skutečně poskytl Nizozemí pomoc, k jaké se smluvně zavázal, šance na zvrát průběhu války byla jen minimální. Od přelomu let 1672/73 hledal kurfiřt cestu, jak styky s Nizozemím ukončit. Vyhlídka na vysoce pravděpodobné francouzské vítězství a slib francouzských subsidií v případě neutrality urychlily jeho rozhodování. 6. června 1673 uzavřelo Braniborsko s Francií mír ve Vossemu,¹⁸² kterým se Fridrich Vilém zavázal k neutralitě vůči Francii i jejím spojencům. V tajném dodatku slíbil Ludvík XIV. vyplacení subsidií ve výši 800 000 livrů – 300 000 ihned po ratifikaci a zbytek v horizontu pěti let. Kromě toho se Ludvík zavázal po porážce Nizozemí zajistit kurfiřtovi také vyplacení částky,

¹⁷⁹ KS, s. 323-324.

¹⁸⁰ Kurfiřtova první manželka nicméně zemřela již v roce 1667 a v době vypuknutí války byl již podruhé ženat s brunšvicko-lüneburskou vévodkyní Dorotheou.

¹⁸¹ BRAUBACH, Der Aufstieg, s. 197.

¹⁸² Z francouzské strany vedl shodou okolností vyjednávání bývalý vyslanec ve Stockholmu Pomponne.

kteřou mu dle dřívější dohody tato země dlužila za poskytnutou pomoc.¹⁸³

Tímto krokem se Švédsko a Braniborsko opět ocitly na stejné straně. Proto mohlo Švédsko v rámci své „politiky třetí strany“ uzavřít vedle jiných států smlouvu také s Braniborskem. V prosinci 1673 byl po vzájemné dohodě obnoven obranný spolek z roku 1666 a v březnu následujícího roku byl spolek rozšířen o vévodu Filipa Viléma falcko-neuburského.¹⁸⁴ Obnovení spolku s Braniborskem však mělo jak známo za následek zhoršení vztahů mezi oběma zeměmi a Dánskem.

Spolku však nebylo souzeno mít dlouhého trvání. Situace na bojišti se stále výrazněji obracela v neprospěch Francie a rozpuštění kolínského kongresu znamenalo konec nadějí na brzké ukončení války. Zkušený Fridrich Vilém si dokázal rychle spočítat, na čí stranu se přiklání vítězství, a 1. července 1674 se připojil k alianci císaře, Španělska a Nizozemí. Právě toto byl jeden z důvodů, proč francouzský vyslanec ve Stockholmu Feuquières zvýšil své úsilí přesvědčit Švédsko ke vstupu do války.

Pod vlivem Feuquièrových slibů se na území Švédského Pomořanska postupně shromáždila armáda o síle zhruba 20 000 mužů, které tato oblast nedokázala zajistit obživu. Této skutečnosti si byl vědom i samotný Fridrich Vilém a žádal císaře, aby Karla XI. jasně varoval před vměšováním se do říšských záležitostí ve francouzském zájmu. Císař vyšel svému spojenci vstříc, avšak zbytečně.¹⁸⁵ 20. září byl Wrangelovi odeslán rozkaz za šest týdnů zahájit vojenskou operaci proti Braniborsku. Tento rozkaz Wrangel, starý voják toužící po obnovení své pověsti a slávy, samozřejmě uvítal, i když svou roli jistě sehrál i pohled na vlastní vojáky, jejichž zásobování selhávalo.¹⁸⁶ Na rozdíl od Wrangela se ale švédští politici války obávali a do poslední chvíle se snažili najít jiné řešení. Dne 14. listopadu, tedy doslova v hodině dvanácté, byl Wrangelovi odeslán nový rozkaz, který mu nařizoval setrvat na pozicích a nepřátelských aktů vůči Braniborsku se vyvarovat. Wrangel ale viděl den ode dne se zhoršující situaci svých vojáků a téhož dne odeslal do Stockholmu depeši, kterou sestylizoval tak, aby vzbudil dojem, že jeho vojsko se už nachází na braniborském území. Švédským politikům tak nezbylo nic jiného, než mu vydat patřičné instrukce. Když tyto instrukce obdržel, předložil je svým důstojníkům jako pokyn k zahájení akce proti Braniborsku.¹⁸⁷ Po několika dnech příprav vstoupily 29. prosince 1674 švédské jednotky na

¹⁸³ KS, s. 373-375. Pro srovnání, Švédsko dostávalo rovněž 300 000 livrů za držení armády v Pomořanech a tato částka měly stoupnout na 600 000 v případě zapojení do boje. Po zvýšení slíbeném Feuquièrem měla tato částka dosáhnout 900 000 livrů.

¹⁸⁴ KS, s. 377-381.

¹⁸⁵ KAMPMANN, Reichstag, s. 51.

¹⁸⁶ BOHRN, Sverige, s. 267.

¹⁸⁷ STARBÄCK, Berättelser, s. 621-622; BOHRN, Sverige, s. 320-322.

braniborské území.

Konflikt nicméně neprobíhal jako obvyklá válka. V instrukcích, které Wrangel obdržel, se jasně zdůrazňovalo, že se má pokud možno vyhnout boji a snažit se pouze zajistit obživu pro své muže. Obdobně se švédští diplomaté po celé Evropě snažili vzbudit dojem, že vstup na braniborské území nebyl míněn jako akt války, nýbrž byl motivován jen snahou zajistit pro početné vojsko možnost obživy.¹⁸⁸ Wrangel se snažil tomuto pokynu dostát a první čtyři měsíce roku 1675 skutečně nedošlo k žádnému střetu s braniborskými vojsky. To však mělo za následek, že Švédsko se stále nedočkalو slíbených subsidií, neboť přímo u Wrangelova štábu byl přítomen i francouzský zástupce, jehož úkolem bylo sledovat průběh tažení a teprve po skutečném zapojení do bojů poslat do Paříže patřičnou zprávu. Stejně tak selhal i plán na navýšení početního stavu švédského vojska z řad místních dobrovolníků; kurfiřtovi poddaní neviděli důvod jít hájit svou víru, kterou jim nikdo nezakazoval, pod praporem země, jejíž spojení s katolickou Francií bylo z konfesijního hlediska přinejmenším podivné.

I přes nerozhodnost a neprůbojnost ze strany švédského vojska byla jeho výchozí pozice velmi dobrá. Fridrich Vilém se nacházel u hlavních braniborských sil v Alsasku a samotné Braniborsko spravoval kurfiřtův švagr¹⁸⁹ a polní maršál Jan Jiří II. Anhaltský. Síly, které měl u sebe Fridrich Vilém v Alsasku, teď jeho švagrovi citelně chyběly. Vyhlášená mobilizace se nesetkala s velkým úspěchem, např. město Frankfurt nad Odrou přišlo s nabídkou, že místo vojáků přispěje k vítězství nad Švédy usilovnými modlitbami.¹⁹⁰ Ani na pomoc zvenčí se Braniborsko nemohlo spoléhat; řada států měla stále ještě v živé paměti pověst švédské armády z doby třicetileté války a nechtěla pokoušet osud podporou švédského protivníka. Několik států se sice nabídlo k vyjednávání o zprostředkování míru (Sasko, Bavorsko i dosavadní spojenec obou válčících zemí Falc-Neubursko), ale Fridrich Vilém všechny tyto nabídky rázně odmítl.¹⁹¹ I přes nedobrou výchozí pozici měl před očima vidinu získání Pomořanska, a tím vylepšení své pozice v baltském obchodu. Proto nabídky na smírné řešení konfliktu odmítl a začal horlivě usilovat o vyhlášení Švédska za nepřítele Říše. Tímto opatřením by se jeho šance na získání Švédského Pomořanska notně zvýšily; jeho usilovná snaha byla sice nakonec korunována úspěchem, ale až poté, co vlastními silami rozbil mýtus o

¹⁸⁸ HOFFSTEDT, Sveriges, s. 25.

¹⁸⁹ Jan Jiří II. Anhaltský byl manželem Jindřišky Kateřiny Oranžské, sestry kurfiřtovy první manželky Ludviky Jindřišky.

¹⁹⁰ MITTENZWEI, HERZFELD, Brandenburg-Preussen, s. 112.

¹⁹¹ HOFFSTEDT, Sveriges, s. 31.

švédské neporazitelnosti, nejsilnějšího švédského spojence v Říši.¹⁹²

Pomoci se kurfiřtovi dostalo pouze z Nizozemí. Jistý obchodník jménem Benjamin Raule nabídl kurfiřtovi k dispozici své lodě. Výměnou za ochranu byl ochoten provozovat pirátství v braniborský prospěch. Třebaže se oficiální nizozemská politika od jeho kroků distancovala, kurfiřt Rauleho nabídku přijal a vystavil mu kaperský list. Za své zásluhy byl Raule dokonce jmenován kurfiřtským radou.¹⁹³

Fridrich Vilém jasně chápal, že svůj problém se Švédy bude muset vyřešit sám. Koncem května se vydal se svým vojskem ze západních oblastí Říše a po sedmnácti dnech pochodu, „*kteřý se svou rychlostí dá srovnávat pouze s Torstenssonovým přesunem z Moravy do Holštýnska roku 1643,*“¹⁹⁴ se objevil u Magdeburku. Zde se dozvěděl, že se švédská armáda rozdělila na dvě části a spojení mezi nimi udržuje jen malý oddíl o síle zhruba 500 mužů, zdržující se u města Rathenow. Nečekaným úderem na tento spojovací oddíl 25. června způsobil zmatek mezi oběma částmi nepřátelské armády. Jižní část, vedená Wrangelovým nevlastním bratrem Wolmarem, se následně pokusila spojit se zbytkem vojska, ale o tři dny později narazila u Fehrbellinu na kurfiřtovo vojsko. Kurfiřt se pokusil zabránit nepřátelské armádě v průchodu, což se mu ale zcela nepodařilo a v daném okamžiku ani nebylo jasné, zda vůbec dosáhl vítězství. Početní ztráty činily zhruba 600 padlých na každé straně, přičemž každá armáda čítala zhruba 7000 vojáků. Jediným braniborským ziskem v daném okamžiku bylo osm děl, která kvapně ustupující Švédové zanechali na místě. Když se však obě části švédské armády spojily, ukázalo se, že především vlivem dezercí se celá švédská armáda smrškla na přibližně 7000 mužů, tedy méně než polovinu původního počtu. Pohled na demoralizované vojáky, kteří již řadu týdnů nedostávali slíbený žold, jak ustupují zpět z obsazených oblastí, to bylo to, co otráslo mýtem švédské neporazitelnosti, a nikoli bitva sama.¹⁹⁵

Stejně jako měl výsledek bitvy a především pověst tento výsledek obklopující následek pro pověst o švédské neporazitelnosti, zrovna tak dle Maxe Braubacha „*ukázal jasně celému světu, že ze severoněmeckého území se stala mocnost, figura, se kterou bylo nadále nutné počítat na politické šachovnici.*“¹⁹⁶

¹⁹² KAMPMANN, Reichstag, s. 54-55.

¹⁹³ MITTENZWEI, HERZFELD, Brandenburg-Preussen, s. 113; PALME, Sverige, s. 154-156. Tímto svérázným způsobem byl položen základ pozdější braniborské flotily. Raule se kaperské činnosti věnoval i po skončení války a Braniborsko jej zbavilo ochrany až po smrti Velkého kurfiřta v roce 1688.

¹⁹⁴ FÅHRAEUS, Sveriges, s. 92.

¹⁹⁵ BRINKMANN, The Relations, s. 272; FÅHRAEUS, Sveriges, s. 92-94; HOFFSTEDT, Sveriges, s. 59; LINDQVIST, Historien, s. 124-126; MITTENZWEI, HERZFELD, Brandenburg-Preussen, s. 113.

¹⁹⁶ BRAUBACH, Der Aufstieg, s. 200.

Braniborsko dokázalo za vlády Fridricha Viléma urazit cestu od nepřilíš významného státu, jedním z mnoha na říšském území, mezi přední mocnosti své doby. Tento vzestup je o to pozoruhodnější, že se uskutečnil v době, kdy jeden ze sousedních států procházel svým velmocenským obdobím – nové mocnosti obvykle vznikají, když se staré velmoci hroutí, nikoli když se nacházejí na vrcholu svého vývoje.¹⁹⁷ Je neoddiskutovatelné, že taková zahraniční politika, která něčeho podobného dosáhla, zasluhuje uznání. Je taktéž zřejmé, že taková politika se vyznačuje značnou proměnlivostí, schopností reagovat na změněnou situaci a využít ji ke svému prospěchu. Vztahy vůči Švédsku nepředstavovaly žádnou výjimku a v krátkém horizontu dvou desetiletí lze nalézt Švédsko a Braniborsko jako přímé spojence, se vzájemnou nedůvěrou spolupracující mocnosti i nepřátele na bitevním poli. Z tohoto úhlu pohledu je zároveň nesmírně složité pokoušet se definovat nějakou hlavní linii politiky Fridricha Viléma vůči Švédsku či opačně. Politika Velkého kurfiřta byla vedena snahou zajistit Braniborsku mocenské postavení jakýmkoliv prostředky a motivy jako sympatie či náboženská sounáležitost nehrály v jeho politice žádnou roli. Švédská politika samozřejmě na časté změny braniborských pozic reagovala, je však nepopiratelné, že iniciativa byla téměř vždy na straně Fridricha Viléma, který neomylně dokázal rozpoznat příležitost, jak své postavení posílit.

¹⁹⁷ Pochopitelně svou roli sehrála předčasná smrt Karla X. Gustava a skutečnost, že v poručnické vládě chyběla osobnost typu Axela Oxenstierny.

7. Švédsko-nizozemské a švédsko-anglické vztahy

Nizozemí hrálo ve druhé polovině 17. století ve švédské zahraniční politice specifickou roli. Nebylo politickou ani vojenskou velmocí, bylo však hnací silou obchodu. Švédsko sice po roce 1660 téměř ovládlo prostor Baltského moře a mohlo kontrolovat téměř veškerý obchod, ale samo nemělo kapacity tento obchod provozovat. Tato úloha připadla do značné míry právě Holanďanům, kteří již v průběhu 16. století postupně nahradili hanzu a v polovině 17. století baltský obchod beze vší pochyby ovládali. Lze proto souhlasit s tvrzením G. Landberga, že „vztah k republice měl proto dvojitý charakter. Obsahoval jak pozitivní závislost, tak rivalitu.“¹⁹⁸ Pro Holanďany samotné nebyl Balt sice nepostradatelný, byl však jejich největším zdrojem příjmů, dokonce větším než obchod s Indií.¹⁹⁹

Obdobný vztah mělo Švédsko také k další námořní mocnosti, Anglii. Zejména v druhé polovině 17. století se Švédsko stalo Anglii hlavním obchodním partnerem: v dovozu smoly a dehtu do Anglie zaujímal Švédsko monopolní postavení, dominovalo dovozu železa a kontrolovalo také přísun lnu a konopí z polských a ruských polí.²⁰⁰ Protože vztahy mezi Švédskem a oběma námořními mocnostmi se často řídily zákonem akce a reakce, rozhodl jsem se analyzovat vývoj těchto vztahů v jedné kapitole.

Stály ale vztahy mezi Švédskem a Nizozemím na jedné a Švédskem a Anglií na druhé straně vždy v přímém protikladu? Nebo dokázaly obě námořní mocnosti někdy překonat vzájemné rozpory a jednotně postupovat vůči Švédsku? Hrála v anglické zahraniční politice nějakou roli restaurace monarchie po roce 1660? A jakou roli hrála ve vztahu Švédska k oběma námořním mocnostem Francie a její politika?

Během první severní války se Nizozemí spojilo s Fridrichem Vilémem. Jeho hlavní motivací byla podpora protivníka Švédů, kteří 8. května 1654 uzavřeli s Anglií smlouvu o přátelství a spojení.²⁰¹ Na tuto smlouvu pak navázal obchodní traktát, podepsaný v červenci 1656. O úzkých vztazích mezi cromwellovskou Anglií a Švédskem svědčí i plán Karla X. Gustava na rozdělení Dánska mezi obě země, který byl ale Cromwellem odmítnut.

¹⁹⁸ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 54.

¹⁹⁹ LOIT, Sverige, s. 303; PALME, Sverige, s. 150-151. Pochopitelně i Francie usilovala o podíl na baltském obchodu, avšak její flotila se vyznačovala výrazně nižší efektivitou než nizozemská. Podle jednoho svědectví z roku 1668 potřebovala francouzská loď mít dvanáct námořníků tam, kde nizozemské stačilo osm; kromě toho měli francouzští námořníci a především důstojníci i výrazně vyšší platové požadavky než jejich nizozemské protějšky, srov. BAMFORD, French Shipping, s. 214-216.

²⁰⁰ LOIT, Sverige, s. 313.

²⁰¹ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 78; MITTENZWEI, HERZFELD, Brandenburg-Preussen, s. 47.

Švédským diplomatům se brzy podařilo získat Nizozemí zpět na svou stranu. Elbingským traktátem ze září 1656 zajistily Nizozemí snížení cel „přibližně“ na úroveň roku 1645 s dodatkem, že případné pozdější navýšení mělo mít stejnou úroveň pro švédské i nizozemské lodi. Rovněž si Holanďané vymohli ukončení obléhání Gdaňsku, na jehož bezchybném fungování měli bezprostřední ekonomický zájem. Po podpisu traktátu větší část nizozemské válečné flotily odplula z Baltu. Elbingský traktát zůstal hlavním určujícím faktorem švédsko-nizozemských vztahů po následujících zhruba deset let. Dokladem dobrých vztahů mezi Nizozemím a Švédskem je i ujištění Karla X. Gustava po obnovení války mezi Dánskem a Švédskem, že plavba Sundem nebude pro obchodní lodě v žádném případě omezena.²⁰²

Restaurace monarchie v Anglii roku 1660 přinesla změnu také pro anglo-švédské vztahy. Karel II. se osobně stavěl odmítavě ke Švédsku, neboť nemohl zapomenout na dobré vztahy mezi Švédskem a Anglií za Cromwellovy vlády.²⁰³ Švédsko se snažilo obnovit platnost smluv z let 1654 a 1656, v nové obchodní smlouvě z října 1661 však muselo na jejich značnou část rezignovat a o spojení odmítl Karel II. jednat. Švédští rybáři nadále nesměli provozovat činnost v anglických vodách a Švédsko se muselo vzdát účasti na transatlantickém obchodu.²⁰⁴ Nepříliš jasně definovaný pojem kontraband pak připravil půdu pro budoucí spory, neboť Angličané pod něj často zahrnovali i železo, dehet a další hlavní produkty švédského vývozu.²⁰⁵

Po ukončení války se pochopitelně začala na švédské straně prosazovat tendence považovat ustanovení z Elbingu za příliš výhodná pro Holanďany; různé pokusy traktát obházet či ignorovat vzájemné vztahy obou zemí nezlepšily. Anglo-nizozemská krize v roce 1662 opět nastolila před Švédsko otázku, zda by bylo možné vztahy s Nizozemím nově upravit, ale vzhledem k obchodní závislosti nemohlo Švédsko dosáhnout velkých úspěchů. V září 1662 pak mezi sebou Anglie a Nizozemí podepsaly novou smlouvu, čímž švédské naděje na využití Anglie jako prostředku nátlaku padly.

K vyostření vztahů s Nizozemím přispěl také osud švédské kolonie Cabo Corso. Tato základna ležící na Zlatonosném pobřeží v dnešní Ghaně byla založena švédskou Africkou společností a po jistou dobu přinášela zisk (který ovšem většinou plynul podílníkům v

²⁰² SRARp, VIII, s. 133.

²⁰³ HOFFSTEDT, Sveriges, s. 56-57; SCHOOLCRAFT, England, s. 457. Zde je však vhodné poznamenat, že Švédsko po popravě Karla I. přerušilo na tři roky styky s Anglií a obnovilo je až během první anglo-nizozemské války. Axel Oxenstierna se navíc obával, že styky s Anglií by mohly ve Švédsku vyvolat tendence napodobit Cromwellův příklad. K problematice těchto vztahů viz ROBERTS, Cromwell, s. 402-446.

²⁰⁴ ENGLUND, Nepokojná léta, s. 495-502, 547-557.

²⁰⁵ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 133.

Hamburku a Amsterdamu). Holanďané a Angličané samozřejmě konkurenci snášeli jen těžko a snažili se jí pirátstvím, blokádami a podobnými metodami zlikvidovat. V roce 1663 nakonec Holanďané kolonii definitivně obsadili. Švédsko žádalo její navrácení či alespoň náležité odškodnění, ale Nizozemí nebylo ochotno o věci jednat.²⁰⁶

Situace se změnila vypuknutím války mezi Nizozemím a Anglií,²⁰⁷ kdy se Švédsko ocitlo v zorném poli obou zemí jako potenciální spojenec. Na podzim 1665 a na jaře 1666 probíhala z nizozemské iniciativy jednání o určitých úpravách Elbingského traktátu, od čehož si Nizozemí slibovalo větší ochotu ze strany Švédska zapojit se do bojů. Představa o konkrétní podobě těchto úprav se ale na obou stranách diametrálně lišila a jednání nakonec uvízla na mrtvém bodě. V únoru 1666 uzavřelo Nizozemí smlouvu s Dánskem a v říjnu se stalo členem široké koalice namířené proti švédské brémské politice.

Podobnou snahu vyvíjela i Anglie. Karel II. překonal svou osobní averzi a začal usilovat o spojení s oběma severskými zeměmi.²⁰⁸ Podcenil však jejich vzájemnou rivalitu a jednání se dlouho nemohla pohnout z místa, neboť Švédsko odmítalo uzavřít smlouvu za stejných podmínek jako Dánsko.²⁰⁹ Karlův vyslanec Henry Coventry dosáhl úspěchu teprve tehdy, když pochopil, že švédsko-dánský svazek je nereálnou představou. Nakonec se mu podařilo podepsat 11. března 1665 spojeneckou smlouvu, ve které Anglie garantovala ustanovení kodaňského míru. Spíše než skutečnou vojenskou pomoc si Anglie snažila zajistit alespoň švédskou neutralitu, neboť ani poté, co se Dánsko připojilo na stranu Nizozemí, nevznesla na svého spojence požadavek vojenského zásahu. Švédsko se naopak 27. července 1666 zavázalo Francii (v té době již také ve válce po boku Nizozemí) k neutralitě.

Zároveň se v průběhu roku 1666 projevilo vyčerpání u obou válčících stran a Švédsko, sice rovněž zapojené do provázaného systému spojeneckých smluv, avšak samotných bojů se neúčastníci, mohlo koncem roku začít hrát roli prostředníka. Mírová jednání byla dovedena k úspěšnému konci 31. července 1667 v Bredě. Paralelně s jednáním mezi Anglií na jedné a Nizozemím, Francií a Dánskem na druhé straně probíhala také jednání švédsko-nizozemská. Dne 16. července byla uzavřena nová provizorní obchodní dohoda a 28. července došly obě strany ke shodě v dalších sporných otázkách. Elbingský traktát doznal úprav (např. některé klíčové švédské vývozní artikly jako smola a dehet byly vyňaty z klasifikace „kontraband“) a

²⁰⁶ Blíže viz NORMAN, *Sveriges*, s. 112-120. V češtině je k dispozici WANNER, *Švédské východoindické společnosti*, s. 146-147, a ENGLUND, *Nepokojná léta*, s. 492-495.

²⁰⁷ V důsledku této války přešla bývalá švédská kolonie Cabo Corso do anglických rukou.

²⁰⁸ Mezitím už v roce 1661 uzavřela Anglie smlouvu s Braniborskem s vzájemné podpoře v otázkách ohledně baltského prostoru. BRINKMANN, *The Relations*, s. 250-252.

²⁰⁹ SCHOOLCRAFT, *England*, s. 460-466.

za definitivní odstoupení švédského nároku na Cabo Corso se Nizozemí zavázalo zaplatit 140 000 říšských tolarů.

Ještě před uzavřením míru v Bredě rozpoutal Ludvík XIV. nový konflikt, devoluční válku. Změněná situace přivedla nedávné protivníky Anglii a Nizozemí k jednacímu stolu a 23. ledna 1668 uzavřely spolu tyto státy spojení. Ve veřejné části smlouvy se oba noví spojenci zavázali usilovat o zprostředkování míru, tajný dodatek však podmiňoval garanci stávajícího míru zřeknutím se dědičných nároků francouzské královny. Ludvík XIV. se samozřejmě snažil zabránit, aby Švédsko přistoupilo k této alianci, ale jeho snaha tentokrát neměla úspěch a Švédsko se 7. května (s antedatací na 5. května) k anglo-nizozemskému svazku připojilo, čímž vznikla první trojaliance.²¹⁰ Ta však měla spíše symbolický než skutečný význam. Základní smysl její existence, garance Španělsku v otázkách Španělského Nizozemí, byl jasně stanoven až garanční smlouvou v Haagu v lednu 1670, kdy už francouzská diplomacie směřovala k rozrušení celé aliance – jen o několik měsíců později Karel II. tajnou smlouvou v Doveru smysl trojaliance rozbil. Vedle spojení s Francií se zavázal také přestoupit ke katolicismu, „*jakmile to bude možné.*“²¹¹ Za to mu Ludvík slíbil subsidie ve výši 140 000 liber a 6 000 vojáků, pokud by králova konverze vyvolala nepokoje. V prosinci tzv. druhou doverskou smlouvou téhož roku se oba spojenci shodli na podrobnostech plánu proti Nizozemí.

Nizozemí bylo i přes dřívější spojení hlavním cílem francouzské expanzivní politiky, přičemž důvodů bylo více než dost, jak je vystihl Rudolf Fåhraeus: „*[Ludvík XIV.] nenáviděl tuto zem jako příčinu zmíněné aliance, nenáviděl ji pro její republikánské zřízení a reformovanou víru, pro její náklonnost k volnému obchodu, která ji stavěla do rozhodné opozice vůči Colbertově ekonomické politice. Opanováním Holandska by mu Belgie spadla do klína a obsazením bohatého Nizozemí by vláda nad Evropou byla jeho. Pomocí holandské flotily a kolonií by se tato vláda rozšířila na světová moře a další světadíly.*“²¹² Po vzniku nové trojaliance na jaře 1672 se Nizozemí snažilo získat na svou stranu alespoň dánského krále, ale Kristián V. s ohledem na Francii, jejíž přízeň nechtěl ztratit, pomoc odmítl. Jako důvod uvedl dosud nezaplacené odškodné, na které mělo Dánsko dle jeho názoru nárok za škody způsobené mu nizozemskou politikou v době války s Karlem X. Gustavem. Oprávněnost tohoto nároku potvrdil již dříve i Ludvík XIV.; jistě spíše než touhou po

²¹⁰ Podle plánů Karla II. se mělo později k protifrancouzské alianci připojit i Braniborsko, ale k tomu nakonec nedošlo, srov. BRINKMANN, *The Relations*, s. 259-261. K nizozemskému postupu ohledně trojaliance srov. ROWEN, *John de Witt*, s. 1-14.

²¹¹ KOVÁŘ, *Stuartovská Anglie*, s. 227.

²¹² FÅHRAEUS, *Sveriges*, s. 48.

spravedlnosti veden snahou naklonit si Dánsko.²¹³ Nizozemské lodi však směly i nadále využívat dánských přístavů, což vyvolávalo četné protesty francouzského i anglického vyslance v Kodani.²¹⁴

Válku proti Nizozemí zahájila jako první oficiálně Anglie, jejíž flotila již v březnu 1672 napadla nizozemské lodě. Rozhodující bylo ale zahájení bojových akcí ze strany Francie. Na počátku dubna vtáhlo na 120 000 francouzských vojáků, podporovaných dvěma třicetitisícovými armádami francouzských spojenců kolínského arcibiskupa a münsterského biskupa. Proti této přesile mohlo Nizozemí nasadit jen asi 30 000 vojáků,²¹⁵ přičemž k početní přesile se přidal dle Maxe Immicha i faktor kvality: *„Režim spořivých obchodníků armádu hrubě zanedbával... Použitelní důstojníci zcela chyběli, neboť jejich posty byly udělovány jako sinekura příbuzným a spolustraníkům.“*²¹⁶ Pouze na moři dosáhli Holanďané úspěchů, jako např. v bitvě u Solebay, kde se jim podařilo odvrátit hrozbu námořní blokády; vítězství si ovšem připsaly obě strany.²¹⁷ Na souši však jejich armáda pouze ustupovala; jen v průběhu června a července dobyla invazní vojska přes 80 pevností²¹⁸ a úplnému obsazení země zabránilo jen otevření hrází. Voda velkou část území zaplavila, čímž znemožnila invazním vojskům další pohyb. Nemožnost vyplácet smluvené subsidie způsobila, že nizozemskou stranu opustilo i Braniborsko a také Brunšvicko.²¹⁹ Není divu, že rok 1672 vešel do nizozemské historiografie pod označením „rok katastrof“ (*„Rampjaar“*).

Švédsko však nemělo zájem na úplné zkáze Nizozemí. Pokud by Nizozemí vypadlo ze hry, stalo by se postavení Anglie v baltském obchodu příliš silným. Už v květnu se proto nabídlo Anglii, Francii i Nizozemí za zprostředkovatele, ale Ludvík XIV. podobné úvahy odmítl. Postavit se přímo na stranu Nizozemí nepřicházelo v úvahu, neboť Dánsko, stále čekající na možnost znovuzískání ztracených území, by jistě neváhalo využít angažovanosti části švédské armády na vzdáleném bojišti.²²⁰ Ani přes nátlak ze strany Francie nepřerušilo Švédsko obchodní styky s Nizozemím a v dubnu 1673 dokonce podepsaly obě země smlouvu o zachování obchodních styků po dobu války. Smlouva však neukládala Švédsku povinnost se

²¹³ BOHRN, Sverige, s. 21-22.

²¹⁴ BOHRN, Sverige, s. 44.

²¹⁵ HORST, Dějiny, s. 215. John A. Lynn v této souvislosti uvádí, že celkově disponovala francouzská armáda až 250 - 280 000 mužů, avšak do tohoto počtu jsou zahrnuti i příslušníci různých podpůrných jednotek. Kromě toho samozřejmě nemohl Ludvík XIV. nechat nechráněnou oblast samotné Francie, srov. LYNN, Recalculating, s. 881, 893.

²¹⁶ IMMICH, Geschichte, s. 75.

²¹⁷ IMMICH, Geschichte, s. 75. K průběhu námořní části této války viz KOVÁŘ, Stuartovská Anglie, s. 229-235.

²¹⁸ STARBÄCK, Berättelser, s. 613.

²¹⁹ BOHRN, Sverige, s. 100.

²²⁰ BOHRN, Sverige, s. 30-32; PALME, Sverige, s. 88-90.

jakýmkoliv způsobem angažovat na straně Nizozemí.²²¹ Holanďané se také pokusili opět uzavřít smlouvu s Dánskem, vedeni především snahou přimět braniborského kurfiřta, aby setrval na jejich straně. Dánové však za případnou pomoc požadovali takové obchodní výhody, že Nizozemí ratifikaci smlouvy neustále odkládalo a nakonec k ratifikaci vůbec nedošlo.²²²

Podobně jako švédské vztahy s Nizozemím po vypuknutí války nedpovídaly obvyklé představě vztahů mezi válčícími stranami, i vztahy s Anglií měly do obvyklých spojeneckých poměrů daleko. Švédské úsilí propojit obchodní smlouvy se smlouvami o bližším spojení angličtí diplomaté odmítali.²²³ Výjimkou byla pouze smlouva z dubna 1672, kterou se uzavřel vznik trojaliance. Vzájemným vztahům neprospívala ani činnost anglických pirátů, která poněkud paradoxně napomohla zlepšení vztahů mezi Švédskem a Dánskem. Anglie na dánské ani švédské stížnosti nereagovala a Nils Brahe se na jednání říšské rady vyjádřil, že „*by bylo lépe mít Anglii za nepřítel než za přítele.*“²²⁴ I když se jeho výrok setkal se sympatiemi, návrh na konfiskaci anglických lodí kotvících toho času ve švédských přístavech byl přeci jen odmítnut jako přehnané řešení.

Vojenské úspěchy Ludvíka XIV., umocněné dobytím pevnosti Maastrichtu v červenci 1673, vedly císaře Leopolda I. a španělskou regentku Marii Annu²²⁵ k uzavření aliance, jejímž primárním účelem měl být návrat Francie do hranic před rokem 1660. Aliance vznikla 28. srpna, o dva dny později se Nizozemí také stalo jejím členem; posléze se k ní připojily také některé další především západoněmecké státy.²²⁶ Poněkud paradoxně se zhruba ve stejné době Nizozemí stalo symbolem utlačovaných protestantů, neboť v září téhož roku se bratr anglického krále Karla II. Jakub oženil s katolickou princeznou Marií Modenskou. Kombinace jeho pověsti příznivce katolicismu a postavení lorda nejvyššího admirála, tedy vrchního velitele vojenského námořnictva, vytvořila živnou půdu pro propagandistická tvrzení, že Nizozemí vede obrannou náboženskou válku proti katolické agresi.²²⁷ Správnost tohoto tvrzení je samozřejmě už jen v souvislosti s císařsko-španělsko-nizozemskou aliancí více než pochybná.

Pozice Nizozemí se nyní začala zlepšovat. V únoru 1674 Anglie Westminsterským

²²¹ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 178.

²²² BOHRN, Sverige, s. 103-104, 202.

²²³ LOIT, Sverige, s. 313.

²²⁴ BOHRN, Sverige, s. 63.

²²⁵ Vdova po Filipovi IV., až do roku 1675 zastupovala svého nepnoletého syna Karla II. Byla císařovou sestrou a vzhledem k habsburské sňatkové politice do března 1673 zároveň jeho tchyní.

²²⁶ IMMICH, Geschichte, s. 78.

²²⁷ IMMICH, Geschichte, s. 79.

mírem vystoupila ze spojeneckého svazku s Francií a uzavřela s Nizozemím separátní mír. Anglo-nizozemské vztahy zůstaly chladné i po ukončení války, ale není bez zajímavosti, že v mírové smlouvě byla naznačena možnost pozdějšího sňatku Jakobovy dcery Marie s Vilémem III. Oranžským. Zpráva o míru vyvolala nadšení na dánském královském dvoře a Kristián V. dokonce nechal propustit z vězení několik anglických pirátů odsouzených k smrti.²²⁸ Důvodem ke spokojenosti Dánů byla také skutečnost, že mír byl podepsán bez švédského zprostředkování.

V souvislosti s nizozemskými úspěchy se logicky začal komplikovat vztah mezi Nizozemím a Švédskem, neboť Francie, zbavená důležitého spojence, nyní vyvíjela na Švédsko nátlak a snažila se ho přimět k vojenskému zásahu. Magnus Gabriel De la Gardie přišel v této chvíli s pozoruhodným návrhem: vytvoření koalice Francie-Švédsko-Nizozemí, namířené především proti Španělsku a císaři. Svůj návrh De la Gardie podpořil poměrně logickými argumenty: pokud bude Francie poražena a oslabena, posílí císař svou pozici a Nizozemí se opět ocitne v nebezpečí. Společným postupem proti Španělskému Nizozemí by pak mohli noví spojenci oslabit habsburské pozice v regionu. Feuquières s návrhem v zásadě souhlasil, nizozemský vyslanec ve Stockholmu Dirk Schaep ho ale odmítl.²²⁹ V říšské radě se objevily také úvahy o obnovení trojaliance z roku 1668, zůstaly však jen ve stádiu úvah, neboť mezi členy rady převládla obava, že by pak Francie přestala vyplácet dohodnuté subsidie.²³⁰

V létě 1674, v souvislosti s přesuny švédských jednotek do Pomořanska, vzešla z nizozemské strany iniciativa na uzavření smlouvy, podle které by Nizozemí částečně převzalo vyplácení subsidií, ovšem na rozdíl od Francie pochopitelně za předpokladu, že Švédsko nezasáhne do bojů ve francouzský prospěch. Pokud by se totiž braniborský kurfiřt musel obrátit k obraně svého domovského území, ocitlo by se Nizozemí v obtížné situaci, neboť pomoc poskytnutá ze strany habsburských panovníků byla spíše symbolická. Vyplácením subsidií by se zajistila obživa jednotek umístěných v Pomořansku a odvrátilo by se riziko invaze na kurfiřtské území. Jednání se o podrobnostech se však protáhla až do zimy, kdy Wrangel neměl jinou možnost než překročit braniborské hranice.²³¹ Mezitím se zkomplikoval také vztah s Anglií, kde Karel II. začal usilovat o pozici prostředníka mezi válčícími stranami. Holanďané anglický návrh přijali, nikoli však Ludvík XIV.

²²⁸ BOHRN, Sverige, s. 207.

²²⁹ PALME, Sverige, s. 99-101.

²³⁰ BOHRN, Sverige, s. 242-243.

²³¹ PALME, Sverige, s. 117-139.

Vstup Wrangelovy armády na kurfiřtovo území vyvolal v Nizozemí odmítavou reakci. Zástupci jednotlivých provincií se postupně vyslovili pro vyhlášení války, třebaže nechyběli ani hlasy nabádající k zachování míru. Zejména město Amsterdam se obávalo ztráty svých investic ve Švédsku.²³² Na květnovém setkání členů protišvédské koalice v Haagu si proto vymohlo dodatek, že vyhlášení války nemá mít vliv na švédsko-nizozemské obchodní vztahy. 15. června pak skutečně Nizozemí vyhlásilo Švédsku válku, ovšem i se zmíněným dodatkem. Více než manifestaci nepřátelských úmyslů je třeba akt vyhlášení války chápat jako výraz solidarity Nizozemí s jeho spojenci.²³³ Na jednání říšské rady byl nizozemský návrh obchodní svobody i po dobu trvání války nejprve zamítnut a místo toho bylo rozhodnuto o konfiskaci všech nizozemských lodí kotvících ve švédských přístavech. Avšak poté, co Švédsku vyhlásilo válku také Dánsko a situace se tak zásadně změnila, Švédsko na nizozemský návrh přistoupilo. Vlivem námořní blokády ze strany Dánska však mohla být smlouva ratifikována až v lednu 1676.²³⁴

Anglie a Nizozemí nebyly jako námořní mocnosti prvního řádu ochotny vpustit do výnosného koloniálního systému další konkurenci. V této otázce se dokázaly obě mocnosti vzácně shodnout, na což dopltil švédský pokus v Africe. Pokud však Švédsko plnilo svou úlohu dodavatele klíčových surovin, snažily se mu obě mocnosti vyjít vstříc, vědomy si své závislosti na těchto surovinách. Především ve vztahu mezi Švédskem a Nizozemím hrál tento obchodní aspekt dominantní roli, která převyšovala i vzájemné politické neshody. Švédsko nemělo zájem na úplné porážce Nizozemí a stejně tak nemělo Nizozemí zájem na přímém vojenském střetu se Švédskem. Vztahy mezi Švédskem a Anglií byly z tohoto hlediska komplikovanější, neboť Karel II. se často nechal ovlivnit svými osobními zájmy, zejména na začátku své vlády, kdy pocíťoval do značné míry pochopitelnou averzi vůči těm, kdo nějakým způsobem podporovali Cromwellův režim. I v případě Anglie ale nakonec převážily ve vztahu ke Švédsku ekonomické zájmy, vyhovující oběma stranám.

²³² PALME, Sverige, s. 156-157.

²³³ Ani poté, co válka vypukla v září 1675 naplno, se Nizozemí nijak aktivně nezapojilo a k přímému střetu mezi nizozemskými a švédskými loděmi v podstatě nedošlo.

²³⁴ PALME, Sverige, s. 160-167.

8. Klíčové momenty vztahů mezi Švédskem a vybranými říšskými suverény

Švédsko se díky svým územním ziskům za třicetileté války na německém území stalo účastníkem interní říšské politiky. Sekularizovaná biskupství Brémy a Verden, Švédské Pomořansko a Wismar byly na jednu stranu dokladem švédské vojenské síly a pomáhaly udržovat jeho velmocenskou pověst, na druhou stranu byly příčinou napětí mezi Švédskem a mnohými německými státy. Při rozhodování o orientaci švédské zahraniční politiky tak bylo nutné zohlednit vždy případný negativní dopad nejen na vlastní švédské území, ale také na tyto državy. Zejména Braniborsko neustále toužilo po zlepšení své pozice na baltském pobřeží a vždy využilo možnosti anektovat alespoň část Švédského Pomořanska. Po skončení války však muselo vždy až do počátku 19. století (nezřídka kvůli nátlaku ze strany Francie) tato území opět vyklidit. Podobným zdrojem napětí a příčinou střetů bylo i brémské biskupství. Ekonomický přínos těchto držav byl zanedbatelný, častěji naopak představovaly pro švédskou fiskální politiku zátěž. Jejich politický a prestižní význam ale vždy převážil.²³⁵

Málokterý německý stát měl na švédskou zahraniční politiku tak rozhodující vliv jako Braniborsko; proto jsem se také rozhodl věnovat švédsko-braniborským vztahům samostatnou kapitolu. Vztahy k ostatním státům hrály samozřejmě také neopomenutelnou roli, avšak pokus zachytit vztahy mezi Švédskem a každým říšským státem by rozsah práce neúměrně rozšířil; kromě toho by také nevyhnutelně vedl k přílišné atomizaci záběru. Proto jsem se rozhodl pokusit se zachytit pouze nejvýznamnější momenty švédské politiky na říšském území. Jedna z otázek opět zní: jaký vliv měla Francie na švédskou zahraniční politiku na říšském území? Jak změnil švédské postavení v Říši francouzský útok na Nizozemí v roce 1672? Jakou roli ve švédské zahraniční politice hrála problematika švédských držav?

Tradičně dobré vztahy mělo Švédsko se severoněmeckými suverény, Hamburkem a sekularizovaným lübeckým biskupstvím. Dobré vztahy s Lübeckem vyplývaly ze skutečnosti, že pozici lübeckého biskupa drželi členové oldenburské dynastie, tedy příslušníci holštýnsko-gottorpského vévodského rodu.²³⁶ Jak Lübeck, tak Hamburk měly stejně jako Švédsko zájem na snížení dánského vlivu v oblasti a tento společný zájem byl výchozím bodem pro povahu vzájemných vztahů. Již jsem se zmínil o dřívějších plánech řídit celou švédskou zahraniční politiku právě z Hamburku, a město bylo „uzlovým bodem pro švédské poštovní spojení

²³⁵ ROBERTS, Sverige, s. 123-124.

²³⁶ Ve sledovaném období to byl od roku 1655 přímo Kristián Albrecht, který se zároveň stal po smrti vévody Frederika III. v roce 1659 vládcem Holštýnsko-Gottorpska. Biskupský úřad podstoupil roku 1666 svému bratrovci Augustu Frederikovi.

s kontinentem.²³⁷ Do popředí zájmu se Hamburk dostal v souvislosti se vstupem Švédska do druhé trojaliance a dánskou reakcí, vstupem do obranného spolku s císařem a Braniborskem v září 1672. Ke vzniku nějaké formy vojenské aliance mezi Švédskem a Hamburkem ale nedošlo, neboť v říšské radě se proti vůli De la Gardieho prosadil názor Johana Gyllenstierny, že podobný krok by mohl být v Dánsku vnímán jako akt nepřátelství a pouze by tak urychlil vypuknutí války.²³⁸ Až v polovině roku 1674, kdy bylo stále pravděpodobnější, že se Švédsko válce nevyhne, byla jednání obnovena a garančním aktem z 6. prosince 1674 se Švédsko zavázalo přispět Hamburku v případě dánského útoku 1200 pěšáky a 300 jezdci. Dle původních představ se měl k dohodě připojit také Kristián Albrecht, k tomu ale nakonec nedošlo.²³⁹ Dánský útok na město se oproti očekávání neuskutečnil a Hamburk se stal útočištěm Kristiána Albrechta poté, co vojska dánského krále obsadila jeho vévodství.

Vztahy Švédska a ostatních německých států byly do značné míry diktovány členstvím v Rýnském spolku, kde si Francie držela hlavní slovo a ostatním členům včetně Švédska nezbývalo příliš prostoru pro vlastní zahraniční politiku. Náboženské i politické rozpory však činnost spolku komplikovaly a už v roce 1663 se objevily potíže při jednáních o jeho další existenci. Ludvíku XIV. se sice podařilo přimět členy k prodloužení existence spolku o další tři roky, avšak aliance rychle ztrácela na významu.²⁴⁰ Od roku 1665 je možné vysledovat tendence nahradit Rýnský spolek odlišným svazkem zemí, výlučně protestantským a pod švédským vedením. V průběhu následujícího roku uzavřelo Švédsko obranné spolky s některými říšskými státy, z nichž si zmínku zaslouží především smlouva s meklenbursko-güstrowským vévodou Gustavem Adolfem, která zůstala v platnosti až do vévodovy smrti v roce 1695.²⁴¹ Před vypuknutím devoluční války pak samotný Ludvík XIV. spolek obešel a uzavřel smlouvy se státy, jejichž podpora byla pro jeho plány důležitá. V létě 1667, kdy vypršela platnost spolkových smluv, už chyběl zájem udržet spolek při životě a jeho existence tak skončila.

Přibližně ve stejné době se Švédsko v Říši zapojilo v podstatě do jediného válečného konfliktu během sledovaného období (pomineme-li konflikty, které lemovaly jeho počátek a konec). Dle všeobecně přijímaného výkladu Vestfálského míru připadlo Švédsku v roce 1648

²³⁷ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 28.

²³⁸ BOHRN, Sverige, s. 55-57.

²³⁹ KELLENBENZ, Holstein-Gottorff, s. 200-201; LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 187.

²⁴⁰ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 135-137.

²⁴¹ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 147-148. Svou roli sehrála i skutečnost, že vévoda byl ženat s Magdalenou Sibyllou, sestrou holštýnsko-gottorpského vévody Kristiána Albrechta, a tedy sestřenicí Karla XI. V roce 1695, když Gustav Adolf zemřel bez mužských potomků, vznesly na vévodství nároky ostatní větve meklenburského rodu a tzv. hamburským vyrovnáním o šest let později bylo vévodství rozděleno.

území sekularizovaného biskupství Brémy, avšak nikoli město samotné. Švédsko však trvalo na výkladu, že i město Brémy má být zahrnuto mezi jeho územní zisky²⁴² a snažilo se své nároky prosadit silou. I přes jeden neúspěšný pokus na sklonku vlády královny Kristýny²⁴³ dospěla poručnická vláda na sklonku roku 1665 k závěru, že situace je příznivá pro nový pokus o prosazení švédských nároků. Probíhající anglo-nizozemská válka na sebe vázala pozornost i vojenské síly většiny států v oblasti a nezdálo se tedy pravděpodobné, že by některý z nich přispěchal Brémám na pomoc. Skutečnost, že se Magnus Gabriel De la Gardie a Mattias Biörenklou dokázali shodnout v názoru, že k útoku na Brémy nastala příznivá doba, je nejlepším dokladem, že tyto úvahy byly do značné míry oprávněné. V červenci 1665 padlo v říšské radě rozhodnutí o přesunu 10 000 mužů do Pomořanska, odkud mělo vojsko pochodovat na území brémského biskupství a podniknout vůči městu příslušná opatření. Zatím nebylo zcela jasné, zda oněmi opatřeními bude dobytí města, jeho blokáda či nějaká jiná metoda. Přesun vojáků byl proveden na podzim, ale samotný pochod k Brémám byl zahájen až počátkem příštího roku. To už se ale politická situace změnila, neboť v únoru uzavřelo Dánsko smlouvu s Nizozemím, spojencem města Brémy. Do sporu se vložila jak Francie, tak císař s nabídkou podpory švédských požadavků, pokud se Švédsko zaváže k bezvýhradné podpoře zájmů dotyčného v jiných oblastech. Tyto nabídky však Švédsko odmítlo s odůvodněním, že se jedná o interní a nikoli mezinárodní spor. Během vyjednávání ubíhal čas, který muselo vojsko pod Wrangelovým vedením nečinně trávit v okolí Brém. Wrangel dokonce dostal rozkaz odpochodovat zpět do Pomořanska, ale úmyslně s vykonáním rozkazu otálel v naději, že se přece jen vyskytne příležitost k vojenskému střetu. Nakonec Švédsko v červenci 1666, tedy více než rok po přijetí rozhodnutí o akci proti Brémám, vyhlásilo bez ohledu na dosavadní smlouvy neutralitu a Wrangel dostal pokyn k blokádě města, kterou zahájil 9. září. Když blokáda nevedla k úspěchu, nařídil v říjnu ostřelování města. Mezitím se vytvořila protišvédská aliance a Švédsko, které nechtělo riskovat vypuknutí války proti několika státům najednou, přistoupilo na nabídku mírového zprostředkování. Dne 25. listopadu 1666 skončila druhá brémská válka kompromisním mírem v Habenhausenu, kdy Švédsko muselo uznat postavení Brém jako svobodného říšského města, avšak Brémy se musely až do roku 1700 vzdát účasti na říšském sněmu. Mírová ustanovení si sice mohli Švédové vykládat jako vítězství,²⁴⁴ ve skutečnosti ale před tváří Evropy notně utrpěla jejich

²⁴² Např. ve veškerých oficiálních dokumentech byl v souvislosti s městem Brémy vždy užíván výraz „naše město“, STARBÄCK, Berättelser, s. 496.

²⁴³ První brémská válka na přelomu let 1653-1654.

²⁴⁴ Např. velitel švédské jízdy Rutger von Ascheberg si poznamenal do deníku: „*A tak tvrdě jsme blokovali město od 30. srpna až do 20. listopadu, až konečně kurfiřt z Braniborska a vévodové z Lüneburska toho dosáhli, že*

válečnická pověst. Brémy zůstaly i nadále švédským politikům trnem v oku a po vpádu francouzských vojsk do Nizozemí v roce 1672 se začaly po Říši šířit pověsti, že Švédsko jistě využije úspěchů svého velkého ochránce a ve vhodnou chvíli se znovu pokusí dosáhnout svého cíle. Tyto úvahy v sobě obsahovaly jistou logiku a Ludvík XIV. nakonec instruoval svého vyslance ve Stockholmu Feuquièra, aby švédské vládě tyto plány rozmluvil. Nikde jsem však nenalezl jakékoliv doklady, které by pravdivé jádro těchto úvah potvrdily.²⁴⁵ Kancléř De la Gardie pouze přišel v létě 1673 s nápadem vybudovat v sousedství Brém na švédském území nové město, které by jednak představovalo pro Brémy obchodní konkurenci, jednak by mohla být využito jako opěrný bod vůči Dánsku. I tento nápad dokázal Feuquières kancléřovi s poukazem na situaci v Říši a špatný stav švédských financí rozmluvit.²⁴⁶

V souvislosti se vztahy mezi Švédskem a německými státy je také nutné zmínit první plány na svatbu Karla XI. Iniciátorkou těchto plánů byla královna-matka Hedvika Eleonora, která jako nevěstu pro svého syna vybrala svou neteř Juliánu z hraběcí větve Hessen-Eschwege.²⁴⁷ Juliána žila po smrti svého otce na stockholmském dvoře a teprve postupně přišla královna-matka s nápadem, že by se mohla stát manželkou jejího syna. Je těžké odhadnout, co ji k tomuto kroku vedlo, snad chtěla zajistit své příbuzné důstojný život a cítila výčitky, že Juliánin otec padl pro věc jejího manžela. Že by ji k tomuto nápadu přivedla snaha posílit postavení Švédska získáním nového spojence, se zdá sotva pravděpodobné – i kdyby hrabství Hessen-Eschwege existovalo nadále, stěží by kdy mohlo dosáhnout nějakého většího významu. Z plánu sešlo, když Juliána prožila milostný vztah s plukovníkem tělesné stráže a z tohoto vztahu se v roce 1672 narodil syn. Otec dítěte musel opustit zemi, Juliána byla poslána na venkov a syn byl dán na výchovu zemskému správci Gotlandu.²⁴⁸

Vypuknutí války s Nizozemím znamenalo změnu v dosavadní politické situaci. Švédsko se pokusilo hrát roli prostředníka a aby dodalo svému postavení na významu, pokusilo se v Říši vytvořit tzv. třetí stranu – spolek neutrálních států pod švédským vedením, který by přiměl obě strany k vyjednávání a nastolil by mír. Nejprve se švédští diplomaté obrátili k těm státům, jejichž vládci byli dynasticky propojeni s Karlem XI., především

pánové z Brém museli holdovat Jeho Královské Výsosti.“ Cit. dle FÄLTMARSKALKEN, s. 40.

²⁴⁵ BOHRN, Sverige, s. 101-102.

²⁴⁶ BOHRN, Sverige, s. 114-115.

²⁴⁷ Miniaturní hrabství tohoto jména existovalo zhruba pouze dvacet let, po dobu života Juliánina otce Fridricha. Ten se v roce 1646 oženil se sestrou pozdějšího krále Karla X. Gustava Eleonorou Kateřinou a v jeho vojsku o devět let později padl v Polsku, aniž by zanechal mužského dědice. Po jeho smrti proto hrabství připadlo větví Hessen-Rheinfels.

²⁴⁸ Ve venkovském vyhnanství porodila Juliána v roce 1679 dalšího syna. Tentokrát ji Karel XI. přinutil k sňatku s otcem dítěte, jistým Holanďanem, a vypověděl ji do Nizozemí, kde Juliána pravděpodobně roku 1693 zemřela. Viz LINDQVIST, Historien, s. 113-115; RYSTAD, Karl XI, s. 53-54.

Bavorsko, Falc a Falc-Neubursko. Jednání v Ulmu počátkem roku 1673 však ztroskotala především kvůli politickým a náboženským rozporům mezi Bavorskem a Falcí.

Nový pokus o mírové řešení, tentokrát i za účasti zástupců válčících stran, byl podniknut v létě téhož roku. Jak Leopold I., tak Ludvík XIV. se zpočátku k plánu stavěli odmítavě, vznik třetí strany shodně považovali za výhodu pro svého protivníka a Ludvík se krom toho domníval, že celý nápad má jediný účel: získat pro Švédsko další výmluvu, proč se nemůže zapojit do vojenských operací po francouzském boku. Když se však císař rozhodl opustit svou dosavadní poměrně pasivní politiku, Ludvík ustoupil a nabídku na zprostředkování přijal. Po dlouhých diskuzích byl jako místo jednání vybrán Kolín nad Rýnem a v červnu zde byl zahájen kongres. Brzy se však ukázalo, že kongres nebude hlavním diplomatickým dějištěm; nezávisle na jeho jednání byl uzavřen jak vossemský mír, tak protifrancouzská koalice. Kromě toho se řada německých států vyjádřila v tom smyslu, že švédské předsednictví v případném „mírovém spolku“ zdaleka nepovažuje za samozřejmé.²⁴⁹ Především hannoverský vévoda Johann Friedrich usiloval o získání vedoucí pozice. Plánovaná neutralita mu vyhovovala, neboť nechtěl vést válku proti Dánsku, kde byla královnou-matkou jeho sestra Žofie Amálie. Zároveň však, obdobně jako Švédsko, přijímal francouzské subsidie.

Jediným výsledkem kongresu bylo uzavření či obnovení smluv mezi Švédskem a některými jednotlivými německými státy (vedle již zmíněné smlouvy s Braniborskem hlavně smlouva se Saskem z října 1673, která ovšem nezabránila vstupu Saska do války na straně císaře v následujícím roce). Ludvík XIV. pochopil, že původního záměru, vzniku silné neutrální strany v Říši, která by ponechala Francii volnou ruku, dosaženo nebude, a začal hledat záminku k opuštění kongresových jednání. Tu mu nechtěně poskytl sám císař, když nechal v únoru 1674 unést Viléma Egona von Fürstenberga, který působil jako ministr kolínského kurfiřta Maxmiliána Jindřicha Bavorského a byl všeobecně vnímán jako symbol profrancouzské orientace v Říši.²⁵⁰ Ludvík označil únos za skandální jednání a odmítl se nadále kongresu účastnit. Kongres byl sice oficiálně rozpuštěn až v dubnu, ale už od tohoto okamžiku bylo zřejmé, že k žádnému významnému závěru nedojde.

Vyostření mezinárodní situace mělo za následek nátlak na hannoverského vévodu ze strany Francie. Již koncem roku 1673 vyslal vévoda do Stockholmu svého vyslance, jehož úkolem bylo projednat případné švédsko-hannoverské spojení. I přes vévodovu usilovnou snahu zachovat neutralitu byla jednání dovedena v květnu k uzavření obranného spojení,

²⁴⁹ BOHRN, Sverige, s. 357.

²⁵⁰ K Fürstenbergově osobě blíže viz O'CONNOR, William Egon von Fürstenberg, s. 119-145.

namířeného hlavně na obranu švédských držav okolo Brém. Poměrně vágní formulace smlouvy si vyžádaly úpravy a smlouva byla upřesněna 10. ledna následujícího roku. Smlouva byla vedle ochrany brémských držav namířena také proti Braniborsku, avšak poté, co se Švédsko ocitlo ve válce s několika státy najednou, se vévoda s ohledem na vlastní bezpečnost neodhodlal ustanovením smlouvy dostát.

Členství v Rýnském spolku do značné míry omezovalo prostor pro samostatnou švédskou politiku v Říši; na druhou stranu je nepopíratelné, že účast ve spolku působila jako ochranný faktor pro švédské državy, neboť obavy z odvetné reakce ostatních členů v čele Ludvíkem XIV. musely nutně odradit případné útočníky od jejich plánů. Také skutečnost, že se francouzská diplomacie vměšovala do otázek švédského postupu vůči městu Brémy, ukazuje na nerovnoprávné postavení Švédska ve vztahu k Francii. Skutečnost, že Švédsko i přes francouzský nesouhlas podniklo pokus o začlenění města do svých držav a přesto se tato akce nijak zásadně neprojevila ve francouzsko-švédských vztazích, považuji za podklad svému tvrzení, že Francie Švédsko potřebovala ve svém spojeneckém systému. Švédská politika v Říši po roce 1672 se pak zcela pohybuje pouze v rámci toho, co je Ludvík XIV. ochoten považovat za prospěšné vlastním plánům.

9. Švédsko-polské vztahy

Polsko, více než politický spíše obchodní konkurent švédských zájmů,²⁵¹ se po téměř celé sledované období nacházelo ve vnitřní krizi, která dokonce v polovině šedesátých let propukla v občanskou válku a kterou ukončil teprve nástup energického Jana Sobieského v roce 1674. Neschopnost účinně čelit švédské invazi, pro kterou se v polské historiografii dodnes užívá výrazu „potopa,“ ztráta Livonska, Estonska a později také Ukrajiny i interní problémy polského státu vedly nejen k tomu, že současníci posměšně vykládali iniciály krále Jana II. Kazimíra ICR jako „*Initium calamitatis regni*“,²⁵² ale také k neustálému vměšování do polských záležitostí ze strany dalších států, Švédsko nevyjímaje. Dvě panovnické volby během poměrně krátké doby poskytly k tomuto vměšování dostatek příležitostí. Jaké cíle sledovalo Švédsko při svém působení na výsledek královských voleb? S kým pro dosažení těchto cílů spolupracovalo? Snažilo se Švédsko nějak využít problémů, ať už vnitřních či vnějších, se kterými se Polsko potýkalo? A mělo Polsko zájem o švédskou pomoc při řešení těchto problémů?

Ze všech signatářů olivského míru z 3. května 1660 na něm jednoznačně nejvíce ztratilo Polsko. Muselo se ve švédský prospěch vzdát značné části Livonska, Estonska a ostrova Ösel.²⁵³ Jen slabou útěchou mohlo být, že katolíci na odstoupených územích si směli ponechat svou víru. Kromě toho se musel Jan II. Kazimír definitivně vzdát nároků na švédský trůn, třebaže směl po zbytek života užívat titulu švédského krále (nikoli ovšem ve styku se Švédskem). Polsko se také zavázalo vyjednat u tatarského chána propuštění zajatých švédských vojáků.²⁵⁴

Ještě v průběhu roku 1660 vzešel ze švédské strany návrh švédsko-polského spojení. Poručnická vláda si od tohoto spojení slibovala zlepšení vyjednávací pozice vůči Rusku, se kterým dosud nedovedla mírová jednání do úspěšného konce.²⁵⁵ S ohledem na nedávné zkušenosti se ovšem není možné divit, že dle V. Melichara „*v polské společnosti však byla myšlenka spolupráce se Švédy obecně nenáviděnými od let 'potopy' velmi*

²⁵¹ MITTENZWEI, HERZFELD, Brandenburg-Preussen, s. 47.

²⁵² ŠVEC, Dějiny, s. 99.

²⁵³ Ostrov dnes nese estonské jméno Saaremaa.

²⁵⁴ FÄHRAEUS, Sveriges, s. 10; KS, s. 239-251; KONOPCZYŃSKI, Polska, s. 4-5; LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 120-121; SRARp, VIII, s. 118-119. Je otázkou, kolik švédských vojáků se v tatarském zajetí nacházelo, ale vzhledem k tomu, že např. v bitvě u Varšavy bojovalo na straně Poláků přes 6 000 Tatarů (BIRNBAUM, Johan Sobieskis, s. 12), mohl být jejich počet poměrně vysoký.

²⁵⁵ NORDWALL, Sverige I-II, s. 230.

*nepopulární.*²⁵⁶ Když se pak na podzim při cestě přes Balt utopil dosavadní švédský vyslanec v Polsku von Schlippenbach²⁵⁷ a za jeho nástupce určený Sten Bielke se dlouho zdráhal opustit Stockholm a do Varšavy dorazil až v květnu následujícího roku, byl spojenecký plán definitivně pohřben.²⁵⁸ Po uzavření míru v Kardisu pak Bielke dokonce dostal pokyn vykládat švédsko-ruský mír jako prospěšný i polským zájmům.²⁵⁹

V průběhu roku 1661 se Polsko dostalo do popředí zájmu, když vešel ve známost králův záměr (vzešlý z iniciativy královny Luisy Marie²⁶⁰) zvolit jeho následníka ještě za jeho života. Profrancouzsky orientovaná Luisa Marie vyhlédla jako vhodného kandidáta příslušníka vedlejší linie Bourbonů, vévodu Henriho d'Enghien,²⁶¹ od čehož si slibovala posílení vlastní mocenské pozice. Ludvík XIV. samozřejmě uvítal možnost rozšířit svůj vliv a aby vévodovu volbu pojistil, uzavřel v září již zmíněnou smlouvu se Švédskem na zámku ve Fontainebleau, přičemž využil chronického nedostatku financí, jímž Švédsko trpělo. Smlouva měla oficiálně slovy J. Nordwalla „zabránit všem pokusům o narušení práva Poláků na svobodnou volbu,²⁶²“ ve skutečnosti samozřejmě Polákům toto právo upírala. Plány Jana Kazimíra ale narazily na odpor hraběte Jerzyho Lubomirského, předního šlechtice a všeobecně uznávaného vojenského velitele z předcházejících válek. Lubomirski vtáhl do Varšavy a pod jeho nátlakem přijal sejm v únoru 1662 usnesení, podle kterého měly být veškeré snahy o volbu následníka trůnu *vivente rege* trestány smrtí.²⁶³ Tím se veškeré plány na ovlivnění výběru příštího polského krále ocitly před téměř nepřekonatelnou překážkou a veškerá diplomatická aktivita v tomto směru ustala.

Když se v roce 1664 vyostřily vztahy mezi Švédskem a Ruskem, vzešel ze švédské strany opět návrh na švédsko-polskou alianci. Polsko se v této době stále nacházelo ve válce s Ruskem; Švédsko bylo ochotno Poláky v omezené míře podpořit, pokud by se Polsko vzdalo

²⁵⁶ MELICHAR, Dějiny, s. 158.

²⁵⁷ Hrabě Kristoffer Karl von Schlippenbach. Byl oblíbencem jak Kristýny, tak Karla X. Gustava, v jehož službách mj. navštívil několik německých dvorů s nezáviděníhodným úkolem obnovit dobré styky po první brémské válce. Působil také jako jeden z vyjednávačů při vyjednávání o olivském míru.

²⁵⁸ KONOPCZYŃSKI, Polska, s. 6; NORDWALL, Sverige I-II, s. 232. Jednou z podmínek, kterými Polsko podmiňovalo případné spojenectví, bylo i přerušování jednání v Kardisu a obnovení válečného stavu mezi Švédskem a Ruskem, STARBÄCK, Berättelser, s. 452.

²⁵⁹ NORDWALL, Sverige I-II, s. 235.

²⁶⁰ Luisa Marie Gonzaga byla původně manželkou krále Vladislava IV. Vasy a po jeho smrti byla provdána za jeho nevlastního bratra Jana II. Kazimíra. Pocházela z italského vévodského rodu Gonzagů, po matce však byla spřízněna i s vévodským rodem de Guise, odkud pramenila její profrancouzská orientace.

²⁶¹ Vévoda pocházel ze známé větve de Condé, počátkem 60. let mu však jako synovi hlavy rodu náležel titul d'Enghien a teprve po otcově smrti roku 1686 mohl začít používat titul de Condé. Proč si královna vyhlédla jako vhodného kandidáta právě jeho, se mi zjistit nepodařilo. Svou roli snad sehrálo vévodovo mládí a s ním související nezkušenost, kterou mohla královna využít k posílení svého vlivu.

²⁶² NORDWALL, Sverige I-II, s. 237.

²⁶³ KONOPCZYŃSKI, Polska, s. 7-8.

zbytku Livonska a přenechalo Švédsku ruská města Novgorod a Pskov, významné křižovatky pro baltský obchod. Vzhledem k rozsahu nabídnuté pomoci však Poláci odmítli švédské požadavky jako přemrštěné a tento názor sdílel i francouzský vyslanec ve Varšavě Antoine de Lumbres,²⁶⁴ který přitom měl obecnou instrukci klíčového spojence v regionu podporovat.²⁶⁵

Vypuknutí Lubomirského povstání v květnu 1665, pojmenovaného podle jeho hlavního vůdce, výše zmíněného Jerzyho Lubomirského, oživilo především ve Švédsku naděje na blízkou změnu na polském královském trůnu. Příčiny povstání se zahraniční politikou nijak nespojují, polské šlechtě šlo o uhájení jejich práv, která se Jan II. Kazimír snažil omezit. Lubomirski nicméně dokázal postupovat velmi takticky a třebaže to byl on, kdo před několika lety zamezil zahraničnímu vměšování do volby polského krále, nyní vyslal do Stockholmu svého agenta, který měl poručnickou vládu i francouzského vyslance ve Stockholmu požádat o pomoc výměnou za prosazení vévody Filipa Viléma falcko-neuburského, přijatelného pro Švédsko, Francii i Braniborsko, jako příštího krále. Švédsko se k Lubomirského žádosti postavilo kladně, ale Pomponne obdržel z Paříže pokyn, že setrvání Jana II. Kazimíra na trůně je ve francouzském zájmu. Švédsko se francouzskému požadavku podřídilo a omezilo se na morální podporu povstalcům, kterou byla Francie ochotna tolerovat, ale která samozřejmě nevedla k žádným výsledkům.²⁶⁶ Sympatie k Lubomirského akci lze jednoduše zdůvodnit přáním vnitřní stabilizace polského státu, který by pak představoval protivníka ruským ambicím. Podpora povstání může působit jako poněkud neobvyklý způsob dosažení vnitřní stability, ale musíme mít na paměti, že Jan II. Kazimír si zneprátelel většinu šlechty a panovník, který by ho v souladu s přáním šlechty vystřídal, by se jistě těšil jejím sympatiím²⁶⁷ a vojenský potenciál Polska by se tak nevyčerpával ve vnitřních sporech. Jan II. Kazimír nakonec ustoupil a šlechtě její práva ponechal,²⁶⁸ jeho oblibu to ale nezachránilo. Smrt královny Luisy Marie v květnu 1667 jeho postavení ještě zhoršila a ve všech okolních zemích se intenzivně vyjednávalo o králově nástupci. Už 22. června uzavřely Švédsko a Braniborsko smlouvu, kterou se zavázaly ke koordinovanému postupu v otázce volby nového krále. Jan II. Kazimír sice stále setrval na trůně, ale už jen málokdo s ním počítal v delším časovém horizontu. Záměrem obou signatářů bylo zamezit rozšíření francouzského vlivu

²⁶⁴ Zápisy z jeho přes dvě desítky let trvající diplomatické kariéry jsou volně přístupné na adrese http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9001231v/fl_image.pagination

²⁶⁵ KONOPCZYŃSKI, Polska, s. 8.

²⁶⁶ KONOPCZYŃSKI, Polska, s. 9.

²⁶⁷ Jan Sobieski, který zůstal na straně krále, poznamenal ohledně stanoviska většiny šlechty v jednom ze svých dopisů, že „Lubomirski už dosáhl takového postavení, že nemůže padnout, leda s celým Polskem“. JAN, Dopisy, s. 42.

²⁶⁸ Legonická dohoda z 31. července 1666. Lubomirski se stáhl do Slezska, kde koncem roku 1667 zemřel.

v oblasti; kromě toho se pro Švédsko vynořila i hrozba v podobě úvah o zvolení královny Kristýny.²⁶⁹ Představa obnovení švédského katolického exilového dvora pod vládou nevypočitatelné osobnosti Kristýnina typu jistě musela být pro poručnickou vládu jedním z nejhorších možných řešení polské královské volby. Teprve olivským mírem se polští Vasovci vzdali nároku na švédský trůn a Švédsko se mohlo přestat obávat polské invaze; obnově stavu před olivským mírem bylo nutné za každou cenu zabránit.

Švédsko-braniborská dohoda se setkala s odporem ze strany Ludvíka XIV., který si přál vidět na polském trůnu některého ze členů rodu de Condé, tak jako na přelomu let 1661-1662. Na druhou stranu potřeboval Ludvík XIV. podporu či alespoň neutralitu v devoluční válce a nemohl si dovolit postavit proti sobě Švédsko i Braniborsko. Společný švédsko-braniborský chránělec Filip Vilém nakonec vyhovoval i francouzským zájmům, neboť jeho vévodství se mohlo stát opěrným bodem francouzské politiky v západní části Říše. Kromě toho bylo hlavním francouzským zájmem při polské královské volbě zabránit vzestupu vlivu Habsburků a pro splnění tohoto cíle byl každý jiný kandidát vhodný. Proto nakonec Ludvík XIV. svým spojencům vyhověl a 9. března 1668 uzavřel s Filipem Vilémem a Janem II. Kazimírem dohodu, která jasně stanovovala postup Janovy plánované abdikace. Musel se zavázat, že po abdikaci ihned opustí Polsko, aby se vyhnul podezření z ovlivňování volby nového krále; obzvláště zajímavé je ustanovení, dle kterého *„ke konci současného sejmu sdělí Jan Kazimír svůj úmysl abdikovat jen těm, u kterých to francouzský a neuburský vyslanec uznají za vhodné“*. Ludvík XIV. se zavázal vyplácet Janu II. Kazimírovi doživotní rentu a odstupující král si směl svobodně vybrat, kde se po své abdikaci usadí. Rentu i ostatní výhody měl obdržet i v případě, že by Filip Vilém za nového krále zvolen nebyl, případně ještě před volbou zemřel.²⁷⁰ 16. května se k dohodě připojilo i Švédsko. Na podzim 1668 Jan II. Kazimír konečně abdikoval a celý pobaltský region čekal, kdo se stane jeho nástupcem.

Vývoj v Polsku, *„nejnevypočitatelnější ze všech zemí“*,²⁷¹ se ale ubíral jiným směrem,

²⁶⁹ Kristýna uvedla ve svůj prospěch pozoruhodný argument: byla bezdětná a vzhledem k jejímu věku bylo již prakticky nemožné, aby ještě měla děti, což podle jejího názoru nejlépe vyhovovalo polskému systému volební monarchie, neboť byla vyloučena možnost, že by se pokusila další volbu ovlivnit s ohledem na své dynastické zájmy. Kristýniny šance ale snižoval její požadavek velet vojsku přímo na bitevním poli a také neochota vysvětlit okolnosti úmrtí markýze Monaldeschiho: *„Nemám chuť obhajovat popravu jistého Itala před pány Poláky. Nemám povinnost se jim zodpovídat, což bych jinak s lehkostí udělala; ale myslím, že v Polsku mi mohou méně než kdekoliv jinde na světě vyčítat takové jednání jako zločinné, protože je známo, že osoby nižšího postavení než jsem já tam mohou trestat své služebníky a poddané kdykoliv se jim zachce, aniž by se král nebo soudce odvážili zeptat proč.“* CHRISTINA, Brev, s. 63-69, citát s. 67. K Monaldeschiho popravě viz BUCKLEYOVÁ, Královna, s. 252-261.

²⁷⁰ KS, s. 324-327, citát s.325.

²⁷¹ LANDBERG, Den svenska utrikespolitikens, s. 156.

než si Švédsko, Braniborsko a Francie naplánovaly. Po špatných zkušenostech s cizími vládci převládlo na volebním sejmu volání po králi domácího původu a celý sejm se nesl ve znamení averze vůči cizincům a jejich vměšování do vnitropolských záležitostí. R. Bain ji popsal takto: „*Jeho (=sejmu) prvním požadavkem bylo, aby všichni cizí vyslanci opustili hlavní město; a jeden z jeho členů, starosta Piencanzek, vyžadoval, aby každý člen sejmu přísahal, že nepřijme úplatek od nikoho z cizích představitelů. Dokonce i primas se ocitl v podezření. Poznaňský biskup ho obvinil, že přijal 50 000 tolarů od francouzského vyslance.*“²⁷² Většina magnátů si kromě toho přivedla početný ozbrojený doprovod, který např. v případě Jana Sobieského čítal 12 000 mužů, a volební boj se tak mohl každou chvíli proměnit v boj skutečný. Po dlouhých jednáních byl skutečně nalezen kompromisní kandidát domácího původu, kníže Michal Wiśnowiecki.²⁷³ Wiśnowiecki nebyl nijak schopný politik, Konopczyński jej charakterizoval jako „*skutečnou politickou nulu*“²⁷⁴ a dle názoru mnohých Poláků byl naprosto nejneschopnějším panovníkem v polských dějinách vůbec. Řada šlechticů včetně těch, kteří pro jeho kandidaturu na sejm hlasovali, se postupně postavila proti němu a země se opět propadla do vnitřního chaosu. Aby upevnil své postavení, oženil se Wisnowiecki²⁷⁵ 27. února 1670 s Eleonorou Habsburskou, sestrou císaře Leopolda I. Od spříznění s císařem si sliboval pomoc ve sporu s odbojnou šlechtou, ale jeho naděje se nesplnily. Situace v Polsku využil osmanský sultán a v srpnu 1672 vpadl na ukrajinské území, které tehdy Polsku náleželo. Poláci překonali svou averzi ke Švédům a v květnu 1673 se obrátili do Stockholmu se žádostí o pomoc. Karel XI. ale případnou pomoc podmínil volbou své osoby za polského krále a dalšími územními ústupky ve prospěch Švédska. Něco podobného nemohli Poláci přijmout a pokusili se apelovat na náboženské cítění panovníka a zdůraznit duchovní stránku společného boje proti nevěřícím; vzhledem k dřívější časté spolupráci mezi Švédskem a Osmanskou říší, jejímž účelem byl právě společný postup vůči Polsku, ale neměl ani tento argument toužený efekt, přestože polskou žádost podpořil i papež Klement X.²⁷⁶ Polská delegace vedená Wojciechem Brezou²⁷⁷ se rozhodla pokusit se získat

²⁷² BAIN, Slavonic Europe, s. 241.

²⁷³ Přestože nebyl zvolen Filip Vilém, Ludvík XIV. dodržel ustanovení smlouvy a umožnil Janu Kazimírovi dožít ve funkci opata pařížského kláštera St. Germain-des-Prés, kde odstoupivší král v prosinci 1672 zemřel.

²⁷⁴ KONOPCZYŃSKI, Polska, s. 11.

²⁷⁵ Správně by měl být nyní titulován jako Michal I., ale v literatuře je obvykle uváděn pod jménem Wiśnowiecki i pro období po královské korunovaci, srov. BIRNBAUM, Johan Sobieskis, s. 15; HIRSCH, Die Wahl, s. 227-228; KONOPCZYŃSKI, Polska, s. 12. Někde je též označován jako Michal Korybut, srov. KIRBY, Östersjöländernas, s. 213.

²⁷⁶ SRARp, XI, s. 363-364; KONOPCZYŃSKI, Polska, s. 11-12. Svůj postup v otázce Polska koordinoval s Osmany jak Gustav II. Adolf v roce 1621, tak Axel Oxenstierna na přelomu let 1633-1634 a rovněž tak i Karel X. Gustav v roce 1658.

²⁷⁷ Wojciech Konstantyn Breza byl poznaňským vojvodou a schopným diplomatem, který úspěšně vyřešil

pomoc od Dánska. Cestou do Kodaně dostihla delegaci zpráva o nečekané smrti Michala Wiśnowieckého²⁷⁸ a protože královo manželství zůstalo bezdětné,²⁷⁹ bylo zřejmé, že bude třeba zvolit nového krále a že se opět diplomaté okolních států budou snažit tuto volbu ovlivnit. Breza tedy po cestě do Kodaně pojal plán nabídnout polskou korunu princí Jiřímu, bratrovi krále Kristiána V.²⁸⁰ Breza si byl dobře vědom napjatých dánsko-švédských vztahů a posílení pozice Dánska by bylo zárukou ochrany proti další švédské agresi, které se Poláci obávali.

Princ Jiří ale neměl být jediným uchazečem o polskou korunu. Do hry se vložil opět vévoda Filip Vilém, tentokrát ale plánoval získat polskou korunu pro svého šestnáctiletého syna Jana Viléma. Zájem projevil také car Alexej I.,²⁸¹ Fridrich Vilém (pro svého syna Karla Emila²⁸²), vévoda Jakub, bratr anglického krále Karla II., několik francouzských princů, samotný Karel XI., císař se snažil prosadit svého osvědčeného vojevůdce, titulárního lotrinského vévodu Karla V.,²⁸³ a zájem projevil dokonce i velkovévoda florentský Cosimo III. Proč se nyní, na rozdíl od předchozí volby, uvažovalo o Karlovi XI., je otázkou. Osobně se domnívám, že důvodem bylo Karlovo dosažení zletilosti, které bylo slavnostně vyhlášeno v prosinci 1672. Při volbě po abdikaci Jana II. Kazimíra mu bylo pouhých třináct let a poručnická vláda tak jistě chápala, že je reálnějším cílem prosadit na polský trůn spřáteleného Filipa Viléma než nezletilého Karla, za kterého v jeho vlastní zemi vládli poručníci.

Řada kandidátů však nesplňovala požadavky, které Poláci kladli na svého nového krále. Především požadovali, aby nový panovník byl svobodný, „*protože se obávali, že by jinak museli žít dvě královny.*“²⁸⁴ Tato podmínka vyřadila ze hry vévodu Jakuba i

několik pohraničních konfliktů, které Polsko vedlo. Byl také velmi zbožný a kromě podpory jezuitského řádu nechal nákladně zrekonstruovat poutní kostel v polské Skrzatuszi.

²⁷⁸ Wiśnowiecki zemřel ve věku pouhých 33 let 10. listopadu 1673 v arcibiskupském paláci ve Lvově v předvečer bitvy proti Turkům. I přes králův nízký věk se nejednalo o násilnou smrt; příčinou smrti byl nádor v trávicím traktu, vyvolaný stresem.

²⁷⁹ Protivníci šířili o Wiśnowieckém pomluvy, že je impotentní či dokonce homosexuál. Ve skutečnosti byla královna během krátkého manželství dvakrát těhotná, ale obě děti se narodily mrtvé.

²⁸⁰ Princ Jiří se v roce 1683 oženil s Annou Stuartovnou, dcerou pozdějšího anglického krále Jakuba II., a v důsledku tohoto sňatku se stal v roce 1702 princem-manželem, tedy manželem vládnoucí panovnice. Zemřel v roce 1708.

²⁸¹ Car usiloval o korunu pro svého syna Fjodora, pozdějšího cara. S těmito plány se netajil již od uzavření andrusovského míru, ale pro odpor císaře i papeže k jejich uskutečnění nedošlo. Ani císař, ani papež nebyl ochoten přenechat katolické Polsko pravoslavnému carovi, třebaže k plánům na protiturecké rusko-polské spojení se stavěli příznivě. Carevičovu konverzi Alexej I. rázně odmítl a plány na dynastické propojení Ruska a Polska tak byly ukončeny. Srov. WÓJCIK, Russian Endeavors, s. 59-72.

²⁸² V této době kurfiřtova nejstaršího syna a následníka. Teprve po jeho smrti na následky nemoci při tažení proti Francii v prosinci 1674 přešlo následnictví na pozdějšího kurfiřta Fridricha III., pozdějšího prvního pruského krále Fridricha I.

²⁸³ Vévoda se shodou okolností později, v roce 1678, oženil s Eleonorou Habsburskou, vdovou po Michalu Wiśnowieckém.

²⁸⁴ HIRSCH, Die Wahl, s. 228.

florentského velkovévodu a byla také důvodem, proč jak Filip Vilém, tak Fridrich Vilém nabídli za kandidáty své syny. Zástupci duchovenstva i většina nižší šlechty odmítali zvolit nekatolíka, čímž se okruh možných kandidátů dále zúžil; především ze hry vypadl švédský král. Největší šanci měl z tohoto hlediska Jan Vilém, ale proti představě šestnáctiletého mladíka na trůnu se postavili zástupci vojska, kteří požadovali, aby nový král dokázal rychle a vítězně ukončit válku s Osmanskou říší.

Obecně lze říci, že většina kandidátů si s ohledem na průběh minulé volby nedělala iluze o svých úspěších a v důsledku toho nejevila ochotu k přílišným ústupkům. Dokonce ani Ludvík XIV., známý svou politikou uplácení rozhodujících činitelů v mnoha zemích, nejevil zájem investovat vysoké sumy na podporu svých kandidátů. Dánský princ Jiří sice veřejně deklaroval svou ochotu přestoupit ke katolicismu, ale polští biskupové opravdovost jeho přestupu zpochybnili. Postupně bylo stále jasnější, že Poláci se opět přikloní k volbě krále domácího původu. Do popředí se dostal Jan Sobieski, známý hrdina z války se Švédskem²⁸⁵ i z probíhající války s Osmanskou říší. Švédsko mu vyslovilo podporu, neboť neměl vazby na žádného ze švédských protivníků a naopak měl dobré vztahy k Francii – v této zemi vyrůstal a jeho manželka byla Francouzka.²⁸⁶ Ludvík XIV. proto také podporoval jeho kandidaturu; zejména mu vyhovovala Sobieského touha po znovuzískání území, která zabral Fridrich Vilém, využiv vnitřní nestability Polska za Wiśnowieckého vlády. Profrancouzský polský král mohl být vhodnou protiváhou Velkého kurfiřta, jehož vztah k Francii zůstal nejasný. Přestože měl Sobieski v řadách šlechty i řadu odpůrců,²⁸⁷ byl nakonec 21. května 1674 zvolen za nového polského krále.²⁸⁸

Sobieski, „*typický představitel tehdejší polské šlechty s jejími ctnostmi i vadami,*“²⁸⁹ byl rychle zatažen především francouzskou diplomacií²⁹⁰ do složité situace, jaká panovala v západní Evropě. Složitá jednání ohledně úroku na Braniborsko, jichž se účastnil i švédský vyslanec Lilliehöök,²⁹¹ však byla komplikována švédskými obavami ze ztráty německých

²⁸⁵ Méně známá, avšak v kontextu švédsko-polských vztahů zajímavá je skutečnost, že Sobieski po dobu téměř půl roku (říjen 1655 – březen 1656) bojoval na straně Karla X. Gustava a teprve po prvních švédských neúspěších se vrátil na stranu svých krajanů. Viz BIRNBAUM, Johan Sobieskis, s. 11-12.

²⁸⁶ Marie Kazimíra Ludvíka de la Grange d'Arquien, původně jedna z dvorních dam královny Luisy Marie.

²⁸⁷ Mnozí mu nemohli zapomenout, že po dobu Lubomirského povstání stál na straně krále, BIRNBAUM, Johan Sobieskis, s. 13.

²⁸⁸ O průběhu volby viz HIRSCH, Die Wahl, s. 224-269.

²⁸⁹ BIRNBAUM, Johan Sobieskis, s. 10.

²⁹⁰ Francouzským vyslancem byl v té době marseillský biskup Toussaint de Forbin-Janson, později (1690) jmenovaný kardinálem. Po Sobieského zvolení posílil Ludvík XIV. francouzské zastoupení v Polsku o markýze Françoise Gastona de Béthune, manžela královny sestry Luisy Marie.

²⁹¹ Anders Johansson Lilliehöök působil jako vyslanec v Polsku dlouhých 14 let (1666-1680); předtím byl mj. činný při pošvédšťování Skåne. Byl proslulý svým jadrným způsobem vyjadřování, které mu vyneslo i osobní nepřátelství Velkého kurfiřta.

držav při odvetném útoku ze strany říšských suverénů. Podle představ Forbin-Jansona mělo Švédsko zaútočit na Pomořansko a zároveň měly polské jednotky vstoupit na území samotného Pruska. To ale Lilliehöök odmítal, neboť útok na Pomořansko by mohl být chápán jako porušení Vestfálského míru, čímž by se švédské državy v Říši vystavily nebezpečí odvetného útoku. Místo toho přišel s návrhem, že Švédsko vpadne do Pruska a Polsko do Pomořanska a po skončení bojových operací si obě země dobytá území vzájemně vymění.²⁹² Francie a Polsko nakonec dospěly bez účasti Švédska k dohodě, dle které měl Sobieski po ukončení války s Osmany vpadnout do Pruska a výměnou obdržet od Francie finanční podporu. Tato předběžná dohoda byla definitivně podepsána 11. června 1675 v Jaworówě.²⁹³ Válka s Osmany se však protáhla až do roku 1676 a k válce mezi Polskem a Braniborskem nakonec nedošlo.

Lilliehöök se v této době uchýlil do Gdaňsku, neboť finanční nouze mu znemožnila pobývat na královském dvoře. Sobieski jej ale podezíral z příprav útoku na Prusko; utajení kolem skutečného cíle švédských jednotek nashromážděných v této době na území Švédského Pomořanska ke vzniku podobných dohadů jen přispívalo. Ani Ludvík XIV. se netajil sympatiemi k případnému švédskému útoku na Prusko, neboť Velký kurfiřt stál od léta na straně protifrancouzské koalice. Tato krize švédsko-polských vztahů nakonec pominula, když do Polska dorazily zprávy o vpádu Wrangelovy armády na braniborské území. Koncem února pak Sobieski přišel s návrhem protirusky orientované polsko-švédské aliance, čímž dal definitivně najevo, že krize je překonána.

Bližší spojení se Švédskem však podle Sobieského mohlo být uzavřeno až po ukončení války s Turky, která se nevyvíjela zcela v polský prospěch. Fridrich Vilém musel kvůli obraně svého území stáhnout z polsko-tureckých bojů své muže, které Polsku poskytl na základě smlouvy uzavřené v květnu 1672 ještě s Wiśnowieckým.²⁹⁴ Tímto krokem si znepřátelil své dosavadní příznivce v řadách šlechty a svým způsobem jen urychlil podpis jaworowské smlouvy. Přesto se mu podařilo prostřednictvím braniborských agentů rozšířit zvěsti o chystaném švédsko-braniborském příměří. Skutečnost, že Lilliehöök se stále zdržoval v Gdaňsku, věrohodnost těchto zvěstí jen posilovala. Přesto se Jan Sobieski snažil v duchu jaworowské smlouvy Švédsko podpořit alespoň znemožněním přesunu kurfiřtových vojsk z Pruska do Braniborska, ale jeho hlavní síly vázala osmanská armáda a jeho snahy tak neměly

²⁹² BIRNBAUM, Johan Sobieskis, s. 22. Forbin-Janson byl proti Lilliehöökovu plánu, neboť nevěřil, že by Švédsko bylo později ochotno se vzdát Pruska, jehož význam výrazně převyšoval význam Pomořanska.

²⁹³ Dnešní Javoriv na Ukrajině.

²⁹⁴ KS, s. 363-364.

úspěch. Společný postup vůči Braniborsku se však stal vůdčím motivem švédsko-polských vztahů na několik dalších let, třebaže se v otázce Východního Pruska, ze kterého Sobieski plánoval učinit dědičnou državu pro své potomky, nedokázaly oba státy vždy sjednotit.

Polsko mělo pro švédskou zahraniční politiku význam především jako protivník ruským ambicím na získání přístupu k Baltskému moři a braniborským ambicím na mocenský vzestup jako takový. Bezprostřední nebezpečí ze strany Polska pominulo olivským mírem a zřeknutím se nároků polských Vasovců na švédský trůn. Bližší spolupráce mezi oběma zeměmi však byla komplikována vzpomínkami Poláků na nedávnou válku, ale vývoj událostí tyto vzpomínky brzy přehlušil. Obnovení válečného konfliktu s Osmanskou říší přivedlo Poláky k žádosti o pomoc, ale tato válka v zásadě nijak neohrožovala švédské zájmy a Švédsko proto nemělo důvod k zásahu. V otázkách královské volby Švédsko koordinovalo svůj postup s Braniborskem, přičemž ani jedna ze zemí neměla zájem na posílení francouzského vlivu v oblasti. Třebaže ani jedna z voleb neskončila podle švédských představ, důležité ze švédského úhlu pohledu bylo, že při nich zároveň nedošlo k posílení pozic švédských protivníků – Dánska a Braniborska. Kromě těchto královských voleb, které mohly znamenat pro Švédsko nepříjemný obrat, však Polsko hrálo ve švédské zahraniční politice jen druhořadou roli.

10. Švédsko-ruské vztahy

Rusko představovalo v 17. století pro většinu Evropanů neznámý, tajuplný a zcela odlišný svět, než na jaký byli zvyklí. Geografická poloha pak Švédsko do značné míry předurčovala jako most mezi Ruskem a ostatní Evropou, zejména z hlediska obchodních styků. Jakou roli hrály tyto kulturní a jiné odlišnosti? Jak významné byly obchodní styky mezi Ruskem a Švédskem? Měly obchodní styky vliv na styky politické?

Vztahy mezi Švédskem a Ruskem se po celé 17. století vyznačovaly pozoruhodnou dvojakostí, jakou nelze vysledovat v žádném jiném bilaterálním vztahu, kterého se Švédsko účastnilo. Vztahy s Dánskem, Francií, Braniborskem, Polskem i dalšími zeměmi se sice v průběhu doby měnily, vždy je ale možné určit, zda byl v konkrétní okamžik dotyčný vztah přátelský, nepřátelský, neutrální, napjatý a podobně. V případě Ruska byly jeho vztahy se Švédskem zároveň napjaté i přátelské. Na jednu stranu platil výstižný postřeh Carla-Henrika Carlssona, že „Švédové se vždy báli dvou věcí: Rusů a průvanu“,²⁹⁵ na druhou stranu představovalo Švédsko bránu do Evropy pro ruský obchod.²⁹⁶ Když pak v druhé polovině 17. století začaly i další evropské státy počítat s Ruskem jako s mocenským faktorem ovlivňujícím evropskou politiku, zaujaly obvykle k Rusku obdobný vztah, jaký měly ke Švédsku.²⁹⁷ V důsledku válek na počátku 17. století rozpoznal Gustav II. Adolf potenciál Ruska a Švédsko bylo první zemí, která měla v Rusku stálé diplomatické zastoupení.²⁹⁸ Třebaže soudobý stereotyp chápal Rusa jako nespolehlivého barbara, o jehož křesťanské víře lze pochybovat,²⁹⁹ byla to do značné míry právě náboženská stránka třicetileté války, která usnadnila spolupráci mezi oběma zeměmi. Společný nepřítel v podobě „papeženců“ dokázal sjednotit zájmy švédského krále a ruského cara a Švédsko obdrželo od Ruska masivní dodávky obilí za mimořádně nízkou cenu, z nichž část dále se ziskem prodalo.³⁰⁰ Dodávky

²⁹⁵ CARLSSON, Medborgarskap, s. 49.

²⁹⁶ Zde je nutné si opět uvědomit, že pojem „Švédsko“ v 17. století zahrnuje jak državy na jižním pobřeží Baltu, tak i dnešní Finsko.

²⁹⁷ IMMICH, Geschichte, s. 43. Konkrétně počátkem 60. let 17. století však byly např. anglo-ruské vztahy velmi dobré, což souviselo s odmítavým postojem cara Alexeje I. ke Cromwellovi, kdy car vyhnal z Ruska všechny anglické kupce, odmítl přijmout Cromwellovy vyslance a naopak finančně podpořil v exilu žijícího Karla II. Anglo-švédské vztahy byly naopak až do poloviny šedesátých let kvůli švédským stykům s cromwellovskou Anglií chladné. Srov. LUBIMENKO, JAMES, CHARLES, Letters, s. 96, 102-103.

²⁹⁸ ROBERTS, Sverige, s. 18.

²⁹⁹ ROBERTS, Sverige, s. 71. Jako o „asijském barbarovi“ hovoří ještě o Petru Velikém finský historik Eirik Hornborg, ale vzhledem ke skutečnosti, že jeho práce vyšla v roce 1942, tedy bezprostředně po pro Finsko tragické Zimní válce, chápu tuto i jiné jeho formulace spíše jako doklad doby vzniku než jako nestranný popis (HORNBERG, Sverige, s. 56-57).

³⁰⁰ LOIT, Sverige, s. 307-308; RAUCH, Moskau, s. 30-32.

obilí byly častým motivem udržování vzájemných vztahů ještě v padesátých letech, kdy řada švédských delegací měla jako jediný úkol tyto dodávky opět zajistit. Rusko zároveň představovalo v opačném směru bránu pro švédské styky s exotickými zeměmi jako Arménií a Persií, ale tyto styky se výrazněji rozvíjely až ke konci 17. století a nebudu jim proto věnovat bližší pozornost.³⁰¹ Obchodní styky s Ruskem však pochopitelně komplikovala rozšířená nepoctivost ruských obchodníků.³⁰²

Vztahy s Ruskem měly ještě jedno specifikum: na rozdíl od ostatních zemí bylo nutno řešit jazykovou otázku. Zatímco diplomaté v zemích, kterým jsem doposud věnoval pozornost, spolu mohli bez obtíží komunikovat francouzsky či latinsky, v případě Ruska uvádí finský historik Kari Tarkiainen, že „*se lze domnívat, že studium cizích jazyků nepatřilo k obvyklým záležitostem.*“³⁰³ Je pravda, že sedláci po obou stranách švédsko-ruské hranice se mezi sebou dokázali dohodnout finsky, ale tato skutečnost měla jen lokální význam. Potřební tlumočníci se často rekrutovali z řad cizinců dlouhodobě usazených v Rusku, nejčastěji Němců.³⁰⁴ Pro období těsně před rokem 1660 napočítal Tarkiainen v pramenech 25 tlumočnicků,³⁰⁵ pokud k tomu připočteme obchodníky a úředníky, kteří se sami dokázali rusky domluvit, mohli bychom odhadem dospět k počtu zhruba 50 – 60 osob.³⁰⁶ Stojí za zmínku, že teprve v květnu 1661 vešlo v platnost nařízení stockholmské městské rady, že každý obchod s ruskými obchodníky musí být uzavřen za přítomnosti přísahou vázaného tlumočnicka.³⁰⁷

Na dobré vzájemné vztahy z doby Gustava II. Adolfa se pokusil navázat Karel X. Gustav, když chystal svůj vpád do Polska, avšak tentokrát se císařským diplomatům podařilo bližší spolupráci mezi oběma zeměmi překazit, když v caru Alexeji I. vyvolali touhu po znovuzískání přístupu k moři.³⁰⁸ Karel X. Gustav se následně pokusil získat na svou stranu vůdce kozáků Bohdana Chmelnického příslibem vzniku samostatné Ukrajiny, ale kozácký hejtman odmítl porušit přísahu věrnosti, kterou složil carovi v roce 1654.³⁰⁹ Alexej I. využil angažovanosti větší části švédské armády a souběžně s ruským útokem proti Polsku

³⁰¹ LOIT, Sverige, s. 333-334; ROBERTS, Sverige, s. 35.

³⁰² PERRIE, The Cambridge history, s. 540.

³⁰³ TARKIAINEN, Rysstolkarna, s. 490.

³⁰⁴ Vzhledem k podobnosti tehdejší němčiny a švédštiny však není možné s jistotou udát přesné údaje, nicméně v případě jmen jako Hans Österrijker, Hans Flörich či Daniel Singknecht lze jejich nositele označit za osoby přinejmenším německého původu. Kromě nich se pak také často vyskytují jména původu finského jako Pumalainen.

³⁰⁵ TARKIAINEN, Rysstolkarna, s. 499.

³⁰⁶ To je skutečně nízký počet kvalifikovaných osob pro intenzivnější vztahy, proti kterým navíc stály i životní podmínky diplomatů v Moskvě, „*které se často podobaly zajetí*“. TARKIAINEN, Rysstolkarna, s. 506.

³⁰⁷ TARKIAINEN, Rysstolkarna, s. 508.

³⁰⁸ RAUCH, Moskau, s. 34-36.

³⁰⁹ PERRIE, The Cambridge history, s. 502, 532.

vpadla v červnu 1656 carská vojska do Ingrie a Finska. Ruský útok se podařilo odrazit, ale v rukou útočníků zůstal přístav Dorpat³¹⁰ a o rok později car svůj pokus zopakoval, nicméně větších úspěchů nedosáhl. Potíže ve válce s Polskem, kdy na stranu Poláků přešel i nový kozácký ataman Ivan Vyhovsky, přinutily cara uzavřít v prosinci 1658 se Švédskem příměří ve Valiesaru.³¹¹ Příměří mělo platit po dobu tří let a když vypršelo, byl již Karel X. Gustav po smrti.

Dle podmínek příměří si ruská armáda podržela území, která během předchozích tažení obsadila. To však byla jediná z podmínek, kterou ruská strana dodržela. Ustanovení o výměně zajatců Rusové nedodrželi a opakované námitky ze strany Švédska odmítali s odůvodněním, že záležitost se týká jen zanedbatelného počtu přeběhlíků.³¹² Obdobně si car poněkud svérázným způsobem vykládal ustanovení o obnově volného obchodu, když nařídil, že švédští obchodníci smí kupovat zboží pouze od těch ruských obchodníků, kteří podléhají přímo carovi. V reakci na toto omezení nechal Karel X. Gustav navýšit clo na ruské zboží.³¹³ Během trvání příměří nastala ve švédsko-ruských vztazích patová situace, neboť ani jedna ze stran nehodlala ustoupit požadavkům protivníka a zároveň nedisponovala dostatečnou silou k prosazení svých nároků vojenskou cestou.

Situace se změnila až po smrti Karla X. Gustava. Uzavření mírových smluv v Kodani a v Olivě znamenalo konec ohrožení Švédska z několika stran a většina švédských vojenských sil se mohla zaměřit proti Rusku. Toho si byl Alexej I. dobře vědom a brzy po olivském míru byla obnovena švédsko-ruská jednání, tentokrát v Kardisu.³¹⁴ Po zdoluhavých jednáních³¹⁵ byla 1. července 1661 uzavřena mírová smlouva, kterou se hranice mezi oběma zeměmi posunula zpět do doby před ruským vpádem. Švédové se však museli vzdát požadavků na odškodnění, za což si vedoucí švédské delegace, říšský rada Bengt Horn,³¹⁶ vysloužil ve Stockholmu značnou kritiku, stejně jako za poměrně dlouhou osmítýdenní lhůtu, během které mělo ruské vojsko okupovaná území vyklidit. Především říšský správce Per Brahe trval na

³¹⁰ Dnešní estonské město Tartu.

³¹¹ Car a jeho vyjednávači však jednání úmyslně protahovali (mj. se dlouho ani nevyjádřili, kde jednání o příměří vůbec proběhne), „*takže se z toho dalo vypozařovat, že o vyrovnání jen nevážně uvažovali, nýbrž jak se předpokládalo, chtěli vyčkat rozhodnutí o traktátu s Poláky, který se ve stejnou dobu projednával před Vilnou, ze kterého potom sešlo a k ničemu nevedl*“. Cit. dle SRARp, IX, s. 334.

³¹² SRARp, IX, s. 335-340; NORDWALL, Sverige I-II, s. 241.

³¹³ SRARp, IX, s. 341.

³¹⁴ Dnešní Kärde v Estonsku.

³¹⁵ Jednou z příčin zdoluhavosti jednání byla také kometa Ikeya-Zhang, která byla toho roku pozorována. Směr jejího pohybu od východu na západ vyvolal v souladu s tehdejšími pověrami obavy z nové ruské invaze, srov. STARBÄCK, Berättelser, s. 449-450.

³¹⁶ Horn byl od roku 1656 švédským guvernérem v Estonsku. V říšské radě patřil k podporovatelům Magnuse Gabriela De la Gardie.

stanovisku, že Švédsko mohlo dokonce získat od Ruska nová území. Na ruské straně znamenal výsledek mírové smlouvy porážku především pro vedoucího ruské delegace Ordina-Naščokina,³¹⁷ zarputilého nepřítele Švédů.

Sporné otázky návratu zajatců a obnovení volného obchodu byly sice v mírové smlouvě oficiálně vyřešeny, ale ve skutečnosti potíže přetrvávaly nadále. Ohledně obchodu byla smlouvou stanovena v každé z obou zemí čtyři města, kde si mohli cizí obchodníci založit kolonie. V případě Ruska šlo o Moskvu, Novgorod, Pskov a Perejaslavl Zaleskij, v případě Švédska o Stockholm, Rigu, Reval³¹⁸ a Narvu. Pojem volný obchod však ani jedna ze stran nechápala doslovně a spory o monopoly a zákazy vývozu doprovázely švédsko-ruské obchodní vztahy až do vypuknutí Velké severní války.³¹⁹

Ohledně otázky návratu zajatců prosadili ruští vyjednávači klauzuli, dle které Švédsko nevyžadovalo návrat těch zajatců, kteří v zajetí dobrovolně přestoupili k pravoslavné víře. O obsahu pojmu „dobrovolně“ si není možné dělat v podmínkách Ruska 17. století iluze a nepřekvapí proto, že dle ruských diplomatů učinila toto dobrovolné rozhodnutí většina zajatců. Náboženský rozměr války poněkud paradoxně přispěl k unifikaci území obsazených ruskou armádou, neboť řada místních obyvatel příchod nábožensky spřízněných Rusů uvítala a všemožně je podporovala. Poté, co se carská vojska podle ustanovení mírové smlouvy stáhla, většina obyvatel je z obav před následky svého jednání následovala. Vylidněné území pak bylo obsazeno povětšinou luterskými kolonisty z Finska.³²⁰

Švédsko se pokusilo o změnu mírové smlouvy z Kardisu již koncem roku 1662, tedy zhruba půl roku po konečné výměně ratifikací, ale ruská strana kladla jako obvykle všemožné překážky a jednání o navrácení zajatců a případném odškodnění za utrpěné škody v podobě odstoupení části Laponska či Karélie byla zahájena teprve na podzim 1663 v Plüsemünde. Ještě v prosinci téhož roku ale ruská delegace opustila jednání a právě v neochotě k ústupkům ze strany Ruska vidím hlavní důvod projektu již zmíněné švédsko-polské protiruské aliance.

Krach jednání v Plüsemünde byl způsoben i tím, že se štěstí v rusko-polské válce obrátilo proti Polákům. Když však v Polsku skončilo Lubomirského povstání a Poláci mohli svou vojenskou sílu opět postavit proti Rusku, souhlasili Rusové v červenci 1666

³¹⁷ Afanasij Lavreťjevič Ordin-Naščokin byl původně guvernérem města Pskov, působil při mírových jednáních jak k Kardisu, tak později v Andrusově a údajně i ve Stolbově, což se však s ohledem na jeho odhadované datum narození 1605 nezdá příliš pravděpodobné. Od roku 1667 fakticky vedl ruskou zahraniční politiku až do roku 1671, kdy u cara upadl v nemilost a byl vypovězen do kláštera, kde v roce 1680 zemřel.

³¹⁸ Dnešní Tallinn.

³¹⁹ LOIT, Sverige, s. 320-323. Za zmínku stojí, že dle Loita měli švédští obchodníci v Rusku příznivější podmínky než ruští obchodníci ve Švédsku, s. 321.

³²⁰ HORNBORG, Sverige, s. 55-56.

s obnovením plüsemündských jednání a 22. října 1666 se uzavřením smlouvy změnila některá ustanovení míru z Kardisu podle švédských požadavků. Tím se napětí mezi oběma zeměmi zmírnilo, ale nový ruský celní sazebník který vešel v platnost následujícího roku, je dokladem, že o nějakém blízkém vztahu není možno uvažovat. Počátkem roku 1667 uzavřelo Rusko s Polskem andrusovský mír, kterým skončila téměř třináct let trvající válka mezi oběma zeměmi. Tímto krokem se stabilizovala situace v celém regionu a Rusko, které vyšlo z války územně posílené, se už necítilo tlačeno k dalším ústupkům a projevům dobré vůle. Skutečnost, že téhož roku definitivně ovládl otěže ruské zahraniční politiky zarytý nepřítel Švédska Ordin-Naščokin, kterého německý historik von Rauch neváhal označit za „*ruského Richelieu*“,³²¹ rusko-švédským vztahům rozhodně neprospívala. Jako příklad lze uvést skutečnost, že ačkoliv „*na konci šedesátých let 17. století cizí prospektori pozvaní vládou objevili na sever od Volhy měděnou rudu a začali ji těžit a zpracovávat pro stát*“,³²² nepodařilo se mi nikde objevit zmínku, že by mezi těmito prospektory a těžaři byli v nějaké větší míře Švédové. Přitom s ohledem na existenci světoznámého měděného dolu ve Falunu, kde se v této době vytěžilo 70 % celosvětové produkce mědi, by se velká účast švédských odborníků dala předpokládat, zejména s ohledem na klimatické poměry, na které byli Švédové bezpochyby navyklejší než Středoevropané.

Po uzavření andrusovského míru, kterým Rusko získalo východní část Ukrajiny, se pozornost cara Alexeje I. obrátila směrem na Balkánský poloostrov a na bližší propojení Ukrajiny s Ruskem. Jedním z důvodů byla i snaha získat přístup k moři na jihu a tím snížit ruskou obchodní závislost na Švédsku.³²³ Ordin-Naščokin však nemínil opustit svou protišvédskou politiku a rozpory mezi ním a carem narůstaly, až jej Alexej I. v únoru 1671 zbavil úřadu. Jeho nástupcem se stal Artamon Sergejevič Matvejev,³²⁴ který sdílel carovy názory ohledně směřování ruské zahraniční politiky.

Zájem o spolupráci na širší než striktně obchodní bázi vzešel z ruské strany až v říjnu 1672, kdy se car v souvislosti s osmanským útokem na Polsko pokusil vybudovat širokou alianci, která by zabránila zkáze křesťanského Polska od nevěřících Osmanů. Švédsko

³²¹ RAUCH, Moskau, s. 36. Ordin-Naščokinovy schopnosti vyzdvihl i Robert Bain, když napsal, že Ordin-Naščokin „*morálně i intelektuálně vysoce převyšoval úroveň své doby*“. (BAIN, Slavonic Europe, s. 263)

³²² PERRIE, The Cambridge history, s. 545.

³²³ Rusko sice disponovalo také přístavem Archangelsk, nad kterým neměli Švédové kontrolu, ale ten byl zhruba polovinu každého roku zamrzlý. Kromě toho byla plavba podél norského pobřeží také výrazně nebezpečnější, viz KIRBY, Östersjöländernas, s. 23.

³²⁴ Matvejev měl zkušenosti z diplomatických jednání s Polskem v 50. letech a od roku 1669 byl ve funkci vedoucího Maloruského prikazu zodpovědný za propojení Ukrajiny a Ruska. Po smrti Alexeje I. byl obviněn, že nechal cara otrávit, a musel opustit Moskvu, kam se vrátil až po smrti Fjodora III. na jaře 1682. Po několika dnech však padl za oběť intrikám mezi oběma následníky Ivanem V. a Petrem I. a byl zavražděn.

vyjádřilo ochotu ke spolupráci, ovšem pouze za předpokladu, že car poskytne Švédsku garanci pro případ útoku ze strany Dánska. Tento požadavek však Alexej I. v souladu se svou politikou, v níž severní Evropa hrála jen okrajovou roli, odmítl, neboť neměl zájem se zaplést do pro něj druhořadých sporů v tomto regionu.³²⁵

Car svůj postoj nezměnil ani po smrti Michala Wiśnowieckiego, kdy byl po krátkou dobu jedním z kandidátů na uvolněný polský trůn. Hrabě Gustaf Gabrielsson Oxenstierna, švédský vyslanec v Rusku,³²⁶ se snažil navázat s carem bližší styky, aby v případě jeho volby nezískalo Dánsko nového spojence – zde se opět plně projevil švédské obavy z dánské konkurence, kterých se švédská zahraniční politika po celé zkoumané období nezbavila. Alexej I. dal nicméně opět jasně najevo, že se do sporů v severní Evropě vměšovat nehodlá. Případná volba za polského krále měla posloužit výhradně jeho ukrajinským a protiosmanským plánům.

Tento ruský postoj se paradoxně ukázal pro Švédsko výhodným, když se Oxenstierna ocitl v únoru 1674 s carem ve sporu ohledně bližší nespecifikovaných otázek protokolu.³²⁷ Švédům se zmocnily obavy, zda car neuzavře v důsledku těchto neshod protišvédskou alianci s Dánskem, ale tyto obavy se nenaplnily. Obdobnou zkušenosti učinili také vyslanci Fridricha Viléma a Kristiána V., když se po volbě Sobieského snažili přimět cara k vojenské akci dříve, než by byla francouzsko-švédsko-polská jednání dovedena ke konci.³²⁸ Nezáměrem Alexeje I. o dění v severní Evropě šel tak daleko, že Rusko ani nevyužilo tísň, ve které se Švédsko na podzim 1675 ocitlo, a nevyhlásilo Švédsku válku. Dle mého názoru lze proto souhlasit s tvrzením ruského historika Kana, že pouze Velká severní válka byla obdobím, kdy se jak Rusko, tak Švédsko vzájemně považovaly za svého hlavního protivníka.³²⁹

Ačkoliv mělo Švédsko díky své pozici pobaltského hegemonu kontrolu nad velkou částí ruského exportu, nevyvíjely se vztahy mezi oběma zeměmi na rozdíl od dřívějších dob nijak příznivě. Bez výraznějších potíží fungující obchodní spolupráce z doby vlády Gustava II. Adolfa ustala v souvislosti s ruskými kontakty s Evropou bez švédského prostřednictví. Car Alexej I. se v padesátých letech pokusil využít angažovanosti švédské armády na ostatních bojištích a když se tento pokus nakonec nezdařil, zaměřil car svou pozornost na získání přístupu k moři jižním směrem. Úsilí protišvédsky zaměřeného kancléře

³²⁵ RAUCH, Moskau, s. 40-41.

³²⁶ Od roku 1672 maršál a od roku 1673 říšský rada, bojoval již po boku Karla X. Gustava. Znamý kancléř Axel Oxenstierna byl bratrancem jeho otce.

³²⁷ BOHRN, Sverige, s. 208. Dlouhé debaty ohledně protokolu komplikovaly už jednání v Kardisu, viz NORDWALL, Sverige III-IV, s. 93-106.

³²⁸ BIRNBAUM, Johan Sobieskis, s. 23.

³²⁹ KAN, Den ryska synen, s. 228.

Ordina-Naščokina vedlo nakonec k jeho propuštění a car dal počátkem sedmdesátých let při různých příležitostech jasně najevo, že vztahy se Švédskem nepovažuje za prioritu své zahraniční politiky. Tento carův postoj se může zdát poněkud překvapivý, ale je třeba mít na paměti, že pokud ruská armáda nedokázala vybojovat přístup k moři za situace, kdy Švédsko vedlo válku na dalších dvou frontách, nebylo příliš pravděpodobné, že by mohla uspět později, kdy Švédsko žádnou další válku nevedlo. Z tohoto hlediska je carovo rozhodnutí získat pro odbyt ruského zboží nové komunikační kanály třeba hodnotit jako správné.

11. Zhodnocení švédské zahraniční politiky ve sledovaném období

V předcházejících kapitolách jsem podal přehled klíčových událostí a momentů, které ovlivňovaly švédskou zahraniční politiku v období let 1660 – 1675. Nyní přistoupím na základě tohoto přehledu k zodpovězení otázek, které jsem položil v úvodní kapitole.

Najít odpověď na otázku ohledně závislosti Švédska na francouzské finanční i politické podpoře je zdánlivě jednoduché: ano, Švédsko se skutečně dostalo vůči Francii do téměř vazalského postavení. Tato odpověď nicméně vyžaduje několik bližších vysvětlení. Francie byla jedinou zemí, která v tomto období dokázala dostát svým závazkům a pokud Ludvík XIV. usoudil, že Švédsko splnilo jeho požadavky, slíbené subsidie bez dalších obstrukcí vyplatil. Jediný pokus postavit se v evropské politice na stranu protivníků Francie, trojaliance z roku 1668, ztroskotal, neboť slíbenou finanční podporu od španělských Habsburků Švédsko složitě vymáhalo po dobu téměř tří let. Jiná velmoc, která by mohla Švédsku zajistit odpovídající příjmy výměnou za vojenskou podporu, v Evropě v této době neexistovala. Císař Leopold I. se soustředil na hrozbu turecké expanze, car Alexej I. směřoval své zájmy rovněž jiným směrem než do severní Evropy a Anglie neměla na kontinentě s výjimkou Nizozemí a baltského obchodu žádné zájmy, ve kterých by mohla potřebovat švédskou pomoc, a neměla tedy důvod vyplácet Švédsku takové částky, které Švédsko potřebovalo. Státy jako Nizozemí, Braniborsko, Polsko a další pak dostatečnými finančními prostředky nedisponovaly, rozhodně nikoli v případě, kdy se samy ocitly ve válce. Braniborsko, Polsko a v neposlední řadě i Dánsko pak pochopitelně křížily švédské zájmy v oblasti Baltského moře, což případnou dlouhodobou užší spolupráci dále komplikovalo.

Úzké vazby na Francii tak měly pro Švédsko ještě jednu výhodu: oblast severní Evropy byla z hlediska francouzských zájmů až druhořadou a Švédsko zde mohlo do určité míry prosazovat své vlastní zájmy. Jako příklad mohou posloužit volby polských králů, kde se sice Ludvík XIV. pokoušel prosadit vlastní kandidáty, ale nakonec ustoupil švédským požadavkům a podporoval toho kandidáta, který se těšil švédské podpoře. Zůstává samozřejmě otázkou, jak by Ludvík XIV. reagoval, pokud by se Švédsko rozhodlo z nějakého důvodu podporovat nějakého z procísařských kandidátů. Pokud by hrabětem Johanem Gyllenstiernou vedená opozice získala větší vliv, nebylo by to vyloučené; avšak k ničemu takovému nedošlo a podobné úvahy je tak třeba odsunout na pole kontrafaktuální historie.

Výrazně více než v případě Polska se Ludvík XIV. snažil zasahovat do vztahů mezi

Švédskem a Dánskem. Jeho opakovaná snaha o spojení mezi oběma severskými státy však narážela na jejich vzájemnou nevraživost a rivalitu, která pramenila z historických zkušeností a odrážela se i v oficiálních dokumentech. Skutečnost, že se Ludvík XIV. nikdy neodhodlal k tak razantnímu kroku jako zrušení subsidií pro Švédsko, pokud obě země neuzavřou spojení, považují za doklad silnějšího postavení Švédska ve vztahu k Francii než by odpovídalo pouhému vazalovi. Na druhou stranu se Švédsko muselo smířit se skutečností, že Francie neměla zájem na vychýlení mocenské rovnováhy na severu ani v dánský, ani ve švédský prospěch. A bez pomoci ze strany Francie či jiného spojence neměla ani jedna z obou zemí dostatek vlastních sil ke změně panujících poměrů. Není náhodou, že se po odvetě toužící Kristián V. odhodlal k vyhlášení války až poté, co vešel ve známost výsledek bitvy u Fehrbellinu a kdy se proti Švédsku zformovala koalice nepřátelských států.

V otázkách záležitostí Říše a Nizozemí je však třeba dát zastáncům teorie o švédské vazalství vůči Francii za pravdu. Spojení, která Švédsko uzavíralo, a politiku, kterou vedlo, tolerovala Francie pouze v případě, že tyto kroky vedly k posílení jejího vlastního vlivu nebo alespoň oslabení vlivu jejích protivníků. Nejvýraznějším dokladem tohoto postupu je švédská politika třetí strany během francouzsko-nizozemské války: dokud bylo pro Francii výhodnější zachovat status quo, švédskou politiku, byť s jistými výhradami a nedůvěrou, podporovala. Když se situace obrátila ve francouzský neprospěch, využil Ludvík XIV. první záminky k opuštění jednání a začal požadovat vojenskou pomoc ze strany Švédska. Obdobně lze i švédské členství v Rýnském spolku považovat za doklad podřízenosti vůči Francii, třebaže hlavním důvodem k členství byla bezpečnost a zájmy švédských držav v Říši. Obraz Švédska jako zadlužené velmoci závislé na francouzských penězích byl neustále udržován při životě letáky a pamflety braniborského původu, které výraznou měrou napomohly k tomuto vnímání švédských pozic. Jediný švédský pokus posílit svou velmocenskou pověst, tažení proti Brémám, skončil nezdarem a tím dodal braniborské propagandě na věrohodnosti. Bylo by však nesprávné přenášet tyto do značné míry oprávněné představy také do záležitostí ohledně Polska a Ruska, kde Švédsko mohlo do značné míry provozovat svou vlastní politiku.

Nerovné francouzsko-švédské spojení zároveň plnilo ještě jeden účel: preventivní. Dokud bylo Švédsko spojencem Ludvíka XIV., eliminovalo možnost vzniku francouzsko-dánské koalice, kterou by Dánsko velice pravděpodobně využilo ve svých odvetných plánech vůči Švédsku. I přes opakované pokusy o vytvoření severské aliance byla na dánském dvoře stále početná skupina doufající v možnost odvety. Obavy, aby tyto tendence nezískaly francouzskou podporu, tak přispívaly k setrvání Švédska pod taktovkou Francie a jejích

mocenských plánů. Jedinou výjimku představovalo krátké období první trojaliance, ale ta jak známo neměla dlouhého trvání.

Na otázky týkající se švédsko-dánských vztahů není snadné nalézt odpovědi. Bylo možné nalézt takový status quo v soužití těchto dvou sousedních států, který by vyloučil vojenský střet mezi nimi? Uvedl jsem, že na obou stranách existovaly frakce, které usilovaly o bližší spolupráci mezi oběma zeměmi – ve Stockholmu skupina kolem Johana Gyllenstierna a v Kodani kolem hraběte Pедера Griffenfelda. V mnoha otázkách zahraniční politiky se přitom zájmy obou zemí shodovaly, jak lze doložit na příkladu problémů se skotskými piráty či na snaze zabránit úplné zkáze Nizozemí. Spornými body však zůstávala území, která muselo Dánsko Švédsku odstoupit, a také otázky ohledně Holštýnsko-Gottorpska. Švédsko také rozhodně odmítalo posílení dánského vlivu v Říši, především jeho uznání jako spolugaranta Vestfálského míru. Svou roli samozřejmě hrála také nevraživost pramenící z dlouhé řady válečných střetnutí, která mezi sebou oba státy vedly. V prostředí vrcholné politiky samozřejmě není možné podobný emoční vliv přeceňovat, ale úplně jej ignorovat by také nebylo správné.

V této souvislosti se zdánlivě nabízí srovnání období let 1660 – 1675 a 1679 – 1700, tedy období míru mezi oběma zeměmi. Při bližším pohledu ale srovnání neobstojí. Švédsko šedesátých a počátku sedmdesátých let 17. století je zemí ovládanou poručnickou vládou, zatímco Švédsko po roce 1679 má v čele absolutistického panovníka, který má v otázkách zahraniční politiky rozhodující slovo. Magnus Gabriel De la Gardie ztratil své postavení v roce 1680³³⁰ a místo jeho politiky se prosadila vůči Dánsku příznivější politika Johana Gyllenstierna.³³¹ Obdobně Dánsko prodělalo změnu jednak zavedením absolutismu ještě za vlády Frederika III., jednak nástupem Kristiána V. roku 1670. Skånská válka pak ukázala, že dánské šance na znovuzískání ztracených území nejsou příliš reálné. Švédsko a Dánsko pak uzavřely krátce po skončení skånské války spolek, ve kterém se mj. zavázaly neuzavírat aliance bez vědomí druhého člena. Poměrně brzy se sice ukázalo, že existenci spolku nebrala ani jedna ze stran jako prioritu své zahraniční politiky, ale přeci jen se jednalo o diametrálně odlišnou situaci ve vztazích mezi oběma zeměmi než v období 1660 – 1675. Poněkud paradoxnímu sblížení mezi Švédskem a Dánskem velmi brzy po skončené válce napomohl ve

³³⁰ Formálně byl povýšen do funkce říšského správce a prezidenta Švédského soudního dvora (*Svea hovrätt*), ale fakticky se jednalo o znamení ztráty královny přízně. V roce 1682 pak byl ze svých funkcí uvolněn a stáhl se z veřejného života. Zemřel v roce 1686.

³³¹ Gyllenstierna sám bohužel již v červnu 1680 podlehl nemoci. Vedení zahraniční politiky převzal Bengt Oxenstierna, nikoli však již z pozice úřadu říšského kancléře, který byl v souvislosti se zavedením absolutismu zrušen, nýbrž z pozice nově ustanovené funkce *kanslipresident* (do češtiny obtížně přeložitelné, doslova „prezident úřadu“).

Švédsku rozšířený pocit, že dosavadní De la Gardieho politika byla chybná a zásadní změnou orientace se Švédsko do budoucna vyhne dalšímu zavlečení do války. Podmínky pro vztahy mezi oběma zeměmi tak byly roku 1679 odlišné od podmínek roku 1660 a snaha porovnávat obě období tak stojí na velmi vratkých základech.

Bylo tedy možné najít už před rokem 1675 možnost bližší spolupráce, která by zabránila válce? Osobně se domnívám, že nikoli. Nezpochybňuji upřímnost snah lidí okolo Gyllenstierny i Griffenfelda, třebaže pokoušet se odhadnout míru upřímnosti v jednání politiků a diplomatů je vždy nesnadná záležitost, ale mocenská konstelace v severní Evropě dle mého názoru dlouhodobou mírovou koexistenci vylučovala. Záležitostí, kde se dánské a švédské zájmy křížily, bylo více než těch, kde obě země sledovaly zájmy stejné. I kdyby snad k uzavření spojenecké či jiné, ke spolupráci směřující smlouvy došlo, pravděpodobně by tak jako tak neměla dlouhého trvání. Vidina možnosti znovuzískání ztraceného Skåne byla pro Kristiána V. příliš silným lákadlem. Vedle zformování protišvédské aliance hrály svou roli také očekávaná podpora dánských vojsk ze strany obyvatelstva na ztracených územích a nezkušenost a mládí Karla XI. Ačkoliv oba faktory zpočátku skutečně působily v dánský prospěch, dokázalo se Švédsko ubránit.³³² Je ovšem nutné zdůraznit, že bez diplomatické podpory ze strany Francie by šance Švédska na úspěch byly výrazně nižší. Povahu dánsko-švédských vztahů po roce 1679 tak spoluurčovalo i vědomí, že za stávající situace Dánsko nedokáže své nároky vůči Švédsku prosadit silou. Tento faktor bychom před rokem 1675 hledali marně.³³³

Lze tedy celkově zhodnotit švédskou zahraniční politiku v letech 1660 – 1675 z hlediska postavení, které Švédsko mělo na začátku a na konci tohoto období, jako úspěšnou, či nikoli? Pod zorným úhlem událostí, kterými tato epocha vyvrcholila, tedy bitvy u Fehrbellinu a vypuknutí skånské války, by bylo možné dospět k názoru, že tato politika zcela selhala, avšak takovýto závěr by byl příliš zjednodušující. Je nutné mít na paměti, že Švédsko se v 17. století nemohlo prohlásit za neutrální stát stojící stranou všech konfliktů, neboť bylo ekonomicky zcela nesoběstačné a nutně potřebovalo ke svému přežití spojení, který by jej dokázal finančně podpořit. Každé spojení ovšem dříve či později zavleče danou zemi do válečného konfliktu. Výtky vůči říšskému kancléři proto nepovažuji za objektivní, třebaže s ohledem na pozdější vývoj jsou z psychologického hlediska pochopitelné. Uvážíme-li

³³² K problematice podpory dánských vojsk ze strany místního obyvatelstva viz ÅBERG, När Skåne a ÅBERG, Snapphanarna.

³³³ V této souvislosti je nutné mít na zřeteli, že ačkoliv kodaňský mír byl bezesporu švédským vítězstvím, výsledky předchozích válečných střetnutí byly často (ale nikoli pokaždé) příznivější pro Dánsko.

naopak, kolik válečných střetů se odehrálo v Evropě mezi lety 1660 – 1675, je přinejmenším pozoruhodné, že se Švédsku podařilo až do samého závěru roku 1674 udržet mimo tyto vojenské akce. Jedinou výjimkou byla druhá brémská válka, ta je však do značné míry specifickou záležitostí, neboť se jednalo o válku, kterou Švédsko samo zahájilo, bez konzultace a pomoci svých spojenců. Pokud by se Švédsko přiklonilo k jinému spojenci než Francii, bylo by do některé z probíhajících válek pravděpodobně zataženo dříve než na přelomu let 1674/1675.³³⁴ Z tohoto důvodu se přikláním k názoru, že švédskou zahraniční politiku let 1660 – 1675 nelze považovat za neúspěšnou. Nejedná se sice o období, které by ve švédských dějinách mělo zaujímat význačné místo, vzhledem k zahraničně i vnitřně politickým podmínkám, za jakých se švédská politika formovala, ji však považuji za úspěšnou, přinejmenším v rámci daných možností.

³³⁴ Opět zůstává otázkou, jak by se vyvíjela mezinárodní situace, pokud by došlo k uzavření dánsko-švédského spojení. Protože by však toto spojení fungovalo tak jako tak pod francouzskou patronací, neboť Dánsko samotné nemohlo v žádném případě převzít vyplácení subsidií, pravděpodobně by Švédsko vstoupilo do války i v tomto hypotetickém případě.

Použité prameny:

FÄLTMARSKALKEN Rutger von Aschebergs journal och korrespondens till år 1680, utg. genom Alf Åberg. Stockholm, 1951

CHRISTINA, Brev från sex decennier. Stockholm, 1960

JAN král polský III. Sobieski, Dopisy Maryšence. Praha, 1974

KARL XI:s almanacksanteckningar, från originalen ånyo utgivna av Sune Hildebrand. Stockholm, 1918

KURBRANDENBURGS Staatsverträge von 1601 bis 1700, bearbeitet von Theodor von Moerner. Berlin, 1867

LUDVÍK XIV., Paměti Krále Slunce. Praha, 2007

MAGALOTTI, Lorenzo, Sverige under år 1674. Stockholm, 1912

SVERIGES ridderskaps och adels riksdagsprotokoll, del VII-XI. Stockholm, 1881-1894

SWEDEN as a Great Power 1611-1697. Government, Society, Foreign Policy, ed. M. Roberts. London, 1968

Použitá literatura:

ÅBERG, Alf, Karl XI. Falun, 1994

ÅBERG, Alf, När Skåne blev svenskt. Stockholm, 1958

ÅBERG, Alf, Snapphanarna. Stockholm, 1951

BAIN, Robert Nisbet, Scandinavia. A political history of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900. Cambridge, 1905

BAIN, Robert Nisbet, Slavonic Europe. A political history of Poland and Russia from 1447 to 1796. Cambridge, 1908

BAMFORD, Paul Walden, French Shipping in Northern European Trade 1660 – 1789, in: JMH, Vol. 26, No. 3, 1954, s. 207-219

BERGSTEN, Magnus (red.), Stormaktstid. En antologi om svenskt 1600-tal. Lund, 1998

BIRNBAUM, Karl Edvard, Johan Sobieskis svenska förbindelser 1674-1677, in: KFÅ 1950, s. 7-72

BRINKMANN, Carl, The Relations between England and Germany 1660 – 1688, in: EHR 94, 1909, s. 247-277

BOHRN, Harald, Sverige, Danmark och Frankrike 1672 – 1674. Stockholm, 1933

- BRAUBACH, Max, Der Aufstieg Brandenburg-Preussens 1640 bis 1815. Freiburg im Breisgau, 1933
- BUCKLEYOVÁ, Veronica, Královna Kristýna. Praha, 2006
- BUSCK, Steen; POULSEN, Henning (eds.), Dějiny Dánska. Praha, 2007
- CARLSSON, Carl Henrik, Medborgarskap och diskriminering: östjudar och andra invandrare i Sverige 1860 – 1920. Uppsala, 2004
- CORNELL, Jan, Den svenska historien, del 7. Karl X Gustav, Karl XI. Krig och reduktion. Stockholm, 1984
- DAHLGREN, S., JANSSON, T., NORMAN, H. (utg.), Från stormakt till smånation. Stockholm, 1995
- DAHLGREN, Stellan, Karl X Gustav och reduktionen. Stockholm, 1964
- DERRY, Terry Kingston, A History of Scandinavia : Norway, Sweden, Denmark, Finland & Iceland. Minneapolis, 1979
- ENGLUND, Peter, Nepokojná léta. Praha, 2000
- ENGLUND, Peter, Silvermasken. Stockholm, 2007
- ERIKSSON, Bo, Sverige i krig 1400 – 1800. Stockholm, 2006
- FAHLBORG, Birger, Det senare 1600-talets svenska utrikespolitik, in: HT 1954. s. 97-112
- FÅHRAEUS, Rudolf, Sveriges historia till våra dagar VIII. Karl XI och Karl XII. Stockholm, 1921
- FERRO, Marc, Dějiny Francie. Praha, 2006
- GRAUERS, Sven, Sveriges riksdag: historisk och statsvetenskaplig framställning. Bd 4, Riksdagen under den karolinska tiden. Stockholm, 1932
- HIRSCH, Ferdinand, Die Armee des Großen Kurfürsten und ihre Unterhaltung während der Jahre 1660-1666, in: HZ 53, 1885, s. 229-275
- HIRSCH, Ferdinand, Die Wahl Johann Sobieskis zum König von Polen, in: HZ 87, 1901, s. 224-269
- HOFFSTEDT, Ragnar, Sveriges utrikespolitik under krigsåren 1675 – 1679. Stockholm, 1943
- HORNBORG, Eirik, Sverige och Ryssland genom tiderna. Helsingfors, 1942
- HORST, Han van der, Dějiny Nizozemska. Praha, 2005
- HROCH, Miroslav; KADEČKOVÁ, Helena; BAKKE, Elisabeth, Dějiny Norska. Praha, 2005
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina, Václav II. Praha, 2007
- IMMICH, Max, Geschichte des europäischen Staatensystems 1660 – 1789. München, 1905
- ISACSON, Claes-Göran, Skånska kriget. Lund, 2000

- JUTIKKALA, Eino; PIRINEN, Kauko, Dějiny Finska. Praha, 1996
- KAMPMANN, Christoph, Reichstag und Reichskriegserklärung im Zeitalter Ludwigs XIV., in: HJb 113, 1993, s. 41-59
- KAN, Aleksandr, Den ryska synen på Sverige från Ivan den förskräcklige till tsarrikets fall, in: DAHLGREN, S.; JANSSON, T.; NORMAN, H. (utg.): Från stormakt till smånation. Stockholm, 1995, s. 225-235
- KAN, Aleksandr Sergejevič, Dějiny skandinávských zemí. Praha, 1983
- KELLENBENZ, Hermann, Holstein-Gottorff, eine Domäne Schwedens. Leipzig, 1940
- KONOPCZYŃSKI, Wladyslaw, Polska a Szwecja od pokoju Oliwskiego do upadku Rzeczypospolitej 1660 – 1795. Warszawa, 1924
- KOVÁŘ, Martin, Stuartovská Anglie. Praha, 2001
- KIRBY, David, Östersjöländernas historia 1492 – 1772. Stockholm, 1994
- LANDBERG, Georg, Den svenska utrikespolitikens historia I:3, 1648 – 1697. Stockholm, 1952
- LINDQVIST, Herman, Historien om Sverige, del 4. Storhet och fall. Stockholm, 1995
- LOIT, Alexander, Sverige och Östersjöhandeln under 1600-talet, in: HT 1964, s. 302-337
- LUBIMENKO, Inna; JAMES R.; CHARLES R., Letters Illustrating the Relations of England and Russia in the Seventeenth Century, in: EHR 125, 1917, s. 92-103
- LYNN, John A., Recalculating French Army Growth during the Grand Siecle, 1610 – 1715, in: FHS, Vol. 18, No. 4, 1994, s. 881-906
- MAUROIS, André, Dějiny Anglie. Praha, 1993
- MAUROIS, André, Dějiny Francie. Praha, 1994
- MELICHAR, Václav a kol., Dějiny Polska. Praha, 1975
- MITTENZWEI, Ingrid; HERZFELD, Erika, Brandenburg-Preussen 1648 – 1789. Das Zeitalter der Absolutismus in Text und Bild. Berlin, 1990
- NILSSON, Sven A., På väg mot reduktionen, Stockholm, 1964
- NORDWALL, John E., Sverige och Ryssland efter freden i Kardis I-II, in: HT 1890, s. 229-252
- NORDWALL, John E., Sverige och Ryssland efter freden i Kardis III-IV, in: HT 1891, s. 93-136
- NORMAN, Hans, Sveriges första kolonialäventyr, in: BERGSTEN, Magnus (red.), Stormaktstid. En antologi om svenskt 1600-tal. Lund, 1998, s. 111-122
- O'CONNOR, John T., William Egon von Fürstenberg, German Agent in the Service of Louis

- XIV, in: FHS, Vol. 5, No. 2, s. 119-145
- PALME, Sven Ulric, Sverige och Holland vid Lundakrigets utbrott 1674-1675, in: KFÅ 1938, s. 84-172
- PERRIE, Maureen (ed.), The Cambridge history of Russia. Volume I. From Early Rus to 1689. Cambridge, 2006
- RAMKLINT, Ulla Britta, Drottning i exil, in: BERGSTEN, Magnus (red.), Stormaktstid. En antologi om svenskt 1600-tal. Lund, 1998, s. 55-68
- RAUCH, Georg von, Moskau und die europäischen Mächte des 17. Jahrhunderts, in: HZ 178, 1954, s. 25-46
- ROBERTS, Michael, Cromwell and Baltic, in: EHR 300, 1961, s. 402-446
- ROBERTS, Michael, Sverige som stormakt 1560 – 1718. Stockholm, 1980
- ROWEN, Herbert H., John de Witt and the Triple Alliance, in: JMH, Vol. 26, No. 1, 1954, s. 1-14
- RÜCK, Fritz, Tausendjähriges Schweden. Stuttgart, 1956
- RYSTAD, Göran, Karl XI. Lund, 2001
- SCHÄFER, Dietrich, Der Kampf um die Ostsee im 16. und 17. Jahrhundert, in: HZ 83, 1899, s. 423-446
- SCHILLING, Heinz, Höfe und Allianzen. Deutschland 1648 – 1763. Berlin, 1989
- SCHMALE, Wolfgang, Das 17. Jahrhundert und die neuere europäische Geschichte, in: HZ 264, 1997, s. 587-611
- SCHOOLCRAFT, Henry L., England and Denmark 1660 – 1667, in: EHR 99, 1910, s. 457-479
- SKŘIVAN, Aleš; DRŠKA, Václav; STELLNER, František, Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648 – 1914. Praha, 1994
- STARBÄCK, Carl Georg, Berättelser ur svenska historien. Sjette bandet. Carl X Gustaf. Carl XI. Stockholm, 1886
- ŠVEC, Luboš, Dějiny pobaltských zemí. Praha, 1996
- TARKIAINEN, Kari, Rysstolkarna som yrkeskår 1595 – 1661, in: HT 1972, s. 490-522
- THAM, Wilhelm, Den svenska utrikespolitikens historia I:2, 1560 – 1648. Stockholm, 1960
- WANNER, Michal, Švédské východoindické společnosti 1731 – 1818, I. část, in: HO 20, 7/8 2009, s. 146-154
- WÓJCIK, Zbigniew, Russian Endeavors for the Polish Crown in the Seventeenth Century, in: SR, Vol. 41, No. 1, 1981, s. 59-72

WREDE, Martin, Der Kaiser, das Reich, die Deutsche Nation – und ihre "Feinde".
Natiogenese, Reichsidee und der "Durchbruch des Politischen" im Jahrhundert nach dem
Westfälischen Frieden, in: HZ 280, 2005, s. 83-116

WUSOWSKI, Cornelia, Friedrich der Grosse. Freiburg, 2008

ZERNACK, Klaus, Handbuch der Geschichte Russlands. Bd. 2, Halbband 1. Stuttgart, 1986

ZERNACK, Klaus, Schweden als europäische Grossmacht der frühen Neuzeit, in: HZ 232,
1981, s. 327-357

Použité internetové zdroje:

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9001231v/f1.image.pagination>

<http://star.arm.ac.uk/ikeya-zhang/>

<http://www.preussen.de/de/geschichte/preussenlexikon/n-z/streusandbuechse.html>